

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY
THE JOURNAL OF GRADUATE SCHOOL OF
SOCIAL SCIENCES

Cilt / Volume : 20

Sayı / Issue : 2

ISSN : 1302-3284

E-ISSN : 1308-0911

Yıl / Year: 01 Nisan-30 Haziran 2018/01 April-30 June 2018

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY
THE JOURNAL OF GRADUATE SCHOOL OF
SOCIAL SCIENCES

Cilt / Volume : 20

Sayı / Issue : 2

ISSN : 1302 - 3284

E-ISSN: 1308-0911

Yıl / Year: 01 Nisan-30 Haziran 2018/01 April-30 June 2018

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Cilt: 20 Sayı: 2 Yıl: 2018

Yayın No : 09.8888.5300.000/BY.018.099.963

ISSN: 1302-3284

E-ISSN: 1308-0911

Derginin Sahibi : Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü adına Prof. Dr. Metin ARIKAN

Sorumlu Müdür : Doç. Dr. Erkan GÖKSU

Editörler : Prof. Dr. Metin ARIKAN
Doç. Dr. Erkan GÖKSU
Dr. Öğr. Üyesi Ayçıl YÜCER

Yönetim Yeri : T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tınaztepe Yerleşkesi 35390 Buca,İZMİR

Yayının Türü : Yılda En Az Dört Kez Yayınlanan Akademik Hakemli Dergidir.

Online Yayın Tarihi : 17.08.2018

Yönetim ve Yazışma Adresi : Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Tınaztepe Yerleşkesi 35390 Buca/İZMİR
Tel: (232) 301 87 60
Faks: (232) 453 02 66
E-posta: sbdergi@deu.edu.tr
Erişim Sitesi: www.sbe.deu.edu.tr/dergi/dergi.htm

WEB Editörü : Öğr. Gör. Özlem ABACIOĞLU

Dergide yayınlanan makalelerin bilim, içerik ve dil bakımından sorumluluğu yazarlarına aittir.

Dergide yayınlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY PUBLICATIONS

DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY JOURNAL OF GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

Volume: 20 Issue: 2 Year: 2018

Edition Number: 09.8888.5300.000/BY.018.099.963

ISSN: 1302-3284

E-ISSN: 1308-0911

Journal Owner : Prof. Dr. Metin ARIKAN, The owner on behalf of Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences

Director : Assoc. Prof. Dr. Erkan GÖKSU

Editors : Prof. Dr. Metin ARIKAN
Assoc. Prof. Dr. Erkan GÖKSU
Asst. Prof. Dr. Ayçıl YÜCER

Place of Management : Dokuz Eylül University Graduate School of Social Sciences
Tınaztepe Yerleşkesi 35390 Buca/İZMİR/TURKEY

Publication Type and

Period : Journal is a peer-reviewed and published at least four times a year.

Online Date of Issue : 17.08.2018

Management and Correspondence Address : Dokuz Eylül University, Graduate School of Social
Sciences, Tınaztepe Campus 35390 Buca/İZMİR/TURKEY

Tel: +90 (232) 301 87 60

Fax: +90 (232) 453 02 66

E-mail: sbedergi@deu.edu.tr

WEB: www.sbe.deu.edu.tr/dergi/JOURNAL.htm

WEB Editor : Instructor Özlem ABACIOĞLU

The academic and content responsibility of the articles published in our journal exclusively belongs to the authors.

The articles published in our journal cannot be used without giving reference to the relevant article.

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Hakemli Dergi

Cilt: 20 Sayı: 2 Yıl: 2018

Dergi Yayın Komisyonu

Prof. Dr. Metin ARIKAN - Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Rıza SAVAŞ - Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Nevzat KAYA - Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Ali DEVECİ - Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Erkan GÖKSU - Dokuz Eylül Üniversitesi
Doç. Dr. Atalay GÜNDÜZ - Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayçıl YÜCER, Dokuz Eylül Üniversitesi
Öğr. Gör. Özlem ABACIOĞLU - Dokuz Eylül Üniversitesi

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Abbas TÜRNUKLÜ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL	Yeditepe Üniversitesi
Prof. Dr. Aynur KOÇAK	Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Binnur GÜRLER	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Birsan KARACA	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Erhan DEMİRELİ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Fatih TOKTAŞ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Güler GÜLSEVİN	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Hatice ŞİRİN	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. İlber ORTAYLI	Galatasaray Üniversitesi
Prof. Dr. İlseyar ZAKİROVA	Galimcan İbrahimov Dil, Edebiyat ve Sanat Enstitüsü, Tataristan, Rusya
Prof. Dr. İpek DEVECİ KOCAKOÇ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Kamil İŞERİ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Karl REICHL,	Bonn Üniversitesi, Almanya
Prof. Dr. Mehmet AÇA	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa DAŞ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ÖNER	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa SEVER	Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Nadim MACİT	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Nafıze Sibel GÜZEL	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Nevzat ŞİMŞEK	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Nikolay YEGOROV	Çuvaş Devlet Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çuvaşistan, Rusya
Prof. Dr. Nurettin ÖZTÜRK	Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Olcobay KARATAYEV	Kırgızistan Manas Üniversitesi, Kırgızistan
Prof. Dr. Ömür N. T. ÖZMEN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Recep KÖK	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Şakir İBRAYEV	L.N. Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi, Kazakistan
Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ	Milli Savunma Üniversitesi
Prof. Dr. Turgay UZUN	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf KILDİŞ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Z. Nilüfer KARACASULU	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Zeki ERDUT	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Zeki KAYMAZ	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Zerrin Toprak KARAMAN	Dokuz Eylül Üniversitesi

Dizgi: Öğr. Gör. Özlem ABACIOĞLU

DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY
JOURNAL OF GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
Refereed Journal

Vol: 20 Issue: 2 Year: 2018

Publishing Commission of Journal

Prof. Dr. Metin ARIKAN - Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Rıza SAVAŞ - Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Nevzat KAYA - Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Ali DEVECİ - Dokuz Eylül University
Assoc. Prof. Dr. Erkan GÖKSU - Dokuz Eylül University
Assoc. Prof. Dr. Atalay GÜNDÜZ - Dokuz Eylül University
Asst. Prof. Dr. Ayçıl YÜCER, Dokuz Eylül University
Instructor Özlem ABACIOĞLU - Dokuz Eylül University

ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Abbas TÜRNÜKLÜ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL	Yeditepe University
Prof. Dr. Aynur KOÇAK	Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Binnur GÜRLER	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Birsen KARACA	Ankara University
Prof. Dr. Erhan DEMİRELİ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Fatih TOKTAŞ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN	Ege University
Prof. Dr. Hatice ŞİRİN	Ege University
Prof. Dr. İlber ORTAYLI	Galatasaray University
Prof. Dr. İlseyar ZAKİROVA	Institute of Galimcan İbrahimov Language, Literature and Art, Tatarstan / Russian Federation
Prof. Dr. İpek DEVECİ KOCAKOÇ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Kamil İŞERİ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Karl REICHL	University of Bonn, Germany
Prof. Dr. Mehmet AÇAK	Marmara University
Prof. Dr. Mustafa DAŞ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Mustafa ÖNER	Ege University
Prof. Dr. Mustafa SEVER	Gazi University
Prof. Dr. Nadim MACİT	Ege University
Prof. Dr. Nafize Sibel GÜZEL	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Nevzat ŞİMŞEK	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Nikolay YEGOROV	Chuvash State Social Science Institute, Chuvashia / Russian Federation
Prof. Dr. Nurettin ÖZTÜRK	Pamukkale University
Prof. Dr. Olcobay KARATAYEV	Kyrgyz-Turkish University of Manas, Kyrgyz Republic
Prof. Dr. Ömür N. T. ÖZMEN	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU	Hacettepe University
Prof. Dr. Recep KÖK	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Şakir İBRAYEV	L.N. Gumilyov Eurasian National University, Republic of Kazakhstan
Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ	Turkish National Defense University
Prof. Dr. Turgay UZUN	Muğla Sıtkı Koçman University
Prof. Dr. Yusuf KILDİŞ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Z. Nilüfer KARACASULU	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Zeki ERDUT	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Zeki KAYMAZ	Ege University
Prof. Dr. Zerrin Toprak KARAMAN	Dokuz Eylül University

Typesetting: Instructor Özlem ABACIOĞLU

DERGİ HAKKINDA

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi yılda en az dört defa yayınlanan hakemli bir dergidir. Dergi alanında disiplinlerarası ulusal ve uluslararası çalışmaları yayımlar. Derginin yayım dili Türkçe'dir. Ancak İngilizce yazılan makaleler de yayımlanır. Dergi, içeriği tüm kullanıcılara açık, serbestçe/ücretsiz "açık erişimli" bir dergidir. Kullanıcılar yayıncıdan ve yazar(lar)dan izin almaksızın, dergideki makaleleri tam metin olarak okuyabilir, indirebilir, dağıtabilir, makalelerin çıktısını alabilir ve kaynak göstererek makalelere bağlantı verebilir.

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi uluslararası bir dergi olup aşağıdaki veri tabanlarında yer almaktadır.

ABOUT JOURNAL

Dokuz Eylül University Journal of Graduate School of Social Sciences is a peer-reviewed and international journal published at least four times a year. The journal publishes multidisciplinary national and international articles. The language of the journal is Turkish, but, articles in English may also be published. This is an open access journal which means that all content is freely available without charge to the user or his/her institution. Users are allowed to read, download, copy, distribute, print, search, or link to the full text of the articles in this journal without asking prior permission from the Publisher or the author.

Dokuz Eylül University Journal of Graduate School of Social Sciences is an international journal and indexed by these databases;

İÇİNDEKİLER/CONTENT

SAYFA/PAGE

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI

Araştırma Makalesi/Research Article

İran Türk Ağzlarında -AnA Zarf-Fiil Eki
The Gerundive Suffix -AnA In Turkish Dialects of Iran
Cihangir KIZILÖZEN

165

FINANS

Araştırma Makalesi/Research Article

Spillovers of Stock Return Volatility to Turkish Equity Markets from
Germany, France, and America
*Almanya, Fransa ve Amerika'dan Türk Hisse Senedi Piyasalarına Stok Getiri
Volatilite Yayılımları*
**Sibel KARGIN, Koray KAYALIDERE, Tuna Can GÜLEÇ,
Deniz ERER**

171

MAKRO İKTİSAT

Araştırma Makalesi/Research Article

Finansal Gelişmenin Enerji Tüketimine Etkisi: OECD Ülkeleri Üzerine
Bir Uygulama
*The Impact of Financial Development on Energy Consumption: An
Application on OECD Countries*
Ela ÇOLPAN NART, Can KARABIYIK

189

SİYASET BİLİMİ

Araştırma Makalesi/Research Article

Siyaset Alanını Arındırma: Hannah Arendt'i Yeniden Düşünmek
Purification of Political Sphere: Rethinking Hannah Arendt
Gülmelek DOĞANAY

211

SİYASİ TARİH

Araştırma Makalesi/Research Article

Doğan Avcioğlu ve Orta Asya Türkleri
Doğan Avcioğlu and Central Asian Turks
Ahmet Aykut ALTAY

233

TÜRK HALK BİLİMİ

Araştırma Makalesi/Research Article

Türkmen Atasözlerine Psikolojik Bir Yaklaşım

Psychological Approach to Turkmen Proverbs

Didar ANNABERDİYEV

253

ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Araştırma Makalesi/Research Article

Eski Terörizm, Yeni Terörizm: 9/11 ve Eskimeyen Terörizm Söylemi

Old Terrorism, New Terrorism: '9/11' and the Unchanged Terrorism

Discourse

Onur AĞKAYA

275

Yayın Geliş Tarihi: 07.06.2018
Yayına Kabul Tarihi: 02.07.2018
Online Yayın Tarihi: 17.08.2018
http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.431908

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 20, Sayı: 2, Yıl: 2018, Sayfa: 165-169
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

İRAN TÜRK AĞIZLARINDA -ANA ZARF-FİİL EKİ¹

Cihangir KIZILÖZEN*

Öz

Bu incelemenin konusu, İran Türk ağzlarında kullanılan –Ana birleşik zarf-fiil eki ile ilgilidir. Azerbaycan ve Türkiye Türkçesi üzerine yapılan dilbilgisi çalışmalarında -Ana zarf-fiil eki yer almamaktadır. Kimi İran Türk ağzlarında kullanılan -Ana zarf-fiil eki, zaman bildiren zarf-fiil eki olup ölçünlü Türkiye Türkçesinde kullanılan -(y)Inca, -(U)ncA ve -r, -Ar, -xr... -mAz birleşik zarf gruplarının işlevlerini yerine getirmektedir. İran Türk ağzlarında kullanılan -Ana ekinin bir zarf-fiil eki olup olmadığı durumuna Türkçenin birleşik zarf-fiil eki türetme yollarıyla bu ekin sözdizimindeki işlevlerinden hareketle açıklık getirilecektir. -Ana zarf-fiil ekinin kullanıldığı ağzılarda -Ana + kimi/kimin birleşik zarf grubu da aynı işlevlerde kullanılmaktadır. Bu incelemede -Ana + kimi/kimin birleşik zarf grubu ile -Ana zarf-fiil ekinin hangisinin daha arkaik olduğu da ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: -Ana Zarf-Fiil Eki, İran Türk Ağzları, Birleşik Zarf-Fiil Ekleri, Halhal Ağzılar.

THE GERUNDIVE SUFFIX -ANA IN TURKISH DIALECTS OF IRAN²

Abstract

This study investigates the compound gerundive suffix -Ana in Turkish dialects of Iran. -Ana gerundive suffix indicates temporality and functions as -(y)Inca / -(y)UncA kadar ve -r, -Ar, -xr... -mAz gerundive suffix groups of Standard Turkish of Turkish Republic. Here, it is aimed to answer if this suffix is a gerundive suffix or not by exploring the ways of constructing gerundive suffixes in Turkish. In the dialects having -Ana

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Kızılözen, C. (2018). İran Türk ağzlarında –Ana zarf-fiil eki. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (2), 165-169.

¹ Bu inceleme, 25 Haziran 2010 tarihinde Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü'nün düzenlediği "Türklük Araştırmaları Sempozyumu 2010 İran Türkolojisi: Konular, Sorunlar ve Yaklaşımlar" adlı sempozyumda sunulan ancak yayımlanmayan bildirinin genişletilmiş halidir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ORCID: 0000-0002-4202-1868, cahangir@gmail.com

² This article has been presented as a paper at Ankara University, Faculty of Languages and History-Geography, at the symposium named "Türklük Araştırmaları Sempozyumu 2010 İran Türkolojisi: Konular, Sorunlar ve Yaklaşımlar" on June 25, 2010.

gerundive suffix, the compound gerundive suffix group AnA + kimi/kimin is also used with the same function. This study also tries to find out which one of these suffixes is more archaic.

Keywords: -AnA Gerundive Suffix, Turkish Dialects of Iran, Compound Gerundive Suffixes.

GİRİŞ

İran'da Halaç, Türkmen, Kaşkayı ve Azerbaycan Türkçesi gibi Türk lehçeleri kullanılmaktadır. Azerbaycan Türkçesi ağızlarından Tebriz, Erdebil, Marağa, Mişkin** ve Halhal (Karini 2009: 199) ağızlarında kullanılan -AnA zarf-fiil eki, en çok kullanılan zarf-fiil eklerinden biridir. Bu ek, işlev bakımından ölçünlü Türkiye Türkçesinde kullanılan “-(y)IncA, (U)nca” (Korkmaz, 2003: 825) birleşik zarf-fiil eki görevini üstlenmektedir:

Arvad, kişi yelene ağladı kor oldu. “Kadın, adam gelinceye kadar ağlayıp kör oldu” (Karini, 2009: 199-200). -AnA zarf-fiil ekinin bir diğer işlevi de tezlik bildirmekte olup ölçünlü Türkiye Türkçesinde kullanılan -r, -Ar,-xr... -mAz (Korkmaz, 2003: 827) zarf-fiil ekinin işlevini karşılamaktadır: *Qoca emi ta qutarana, bi dene qeméyner vırdı. “Yaşlı amca bitirir bitirmez kılıçla bir tane vurdu”* (Karini, 2009: 199-200).

Önce Halhal ağızlarında bir birleşik zarf-fiil eki olarak tespit ettiğimiz -AnA zarf-fiil ekinin gözlemlerimiz sonucunda Tebriz, Erdebil, Mişkin ve Marağa ağızlarında da aynı görevde kullanıldığını fark ettik. Söz konusu ağızlarda -AnA zarf-fiil ekiyle aynı görevi paylaşan bir başka dilbilgisel yapı da -AnA + *kimi/kimin* birleşik zarf-fiil grubudur. Bu yapıda -AnA zarf-fiil ekinden hemen sonra *kimi/kimin* “gibi” edatı gelmektedir:

Emoğlu! da'yan diyene kimin Simüzer, atı mindi, bının dalénca qōdu “Amcaoğlu! dur, der demez, Simüzer atı binip bunun peşinden kovdu” (Karini, 2009: 199-200).

Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi gramerlerinde -AnA zarf-fiil ekinin bağımsız bir zarf-fiil eki olduğuna dair herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Cihan Çakmak'ın çağdaş Türk lehçelerinde kullanılan zarf-fiil eklerini ele aldığı *Birleşik Zarf-Fiil Kavramı ve Çağdaş Türk Lehçelerindeki Görünümleri* adlı incelenmesinde de -AnA zarf-fiil eki yer almamıştır (Çakmak, 2013: 13-30). İran Türk ağızları da kapsamlı bir şekilde incelenmediğinden, İran Türk ağızlarının dilbilgisel özelliği genelde Azerbaycan Türkçesi üzerine yapılan

** -AnA zarf-fiil ekinin Tebriz, Marağa, Erdebil ve Mişkin ağızlarında kullanılması, kendi gözlemlerimize dayanmaktadır. -AnA zarf-fiil ekinin Halhal Ağızlarında kullanıldığını tespit ettikten sonra Tebriz, Erdebil, Marağa ve Mişkin ağızlarında da söz konusu zarf-fiil ekiyle ilgili incelemelerde bulunduk.

dilbilgisi incelemelerinden hareketle açıklandığından -AnA zarf-fiil ekinin varlığından bahsedilmemiştir. Ayrıca İran'daki Türk ağzları üzerine yapılan incelemelerde de -AnA zarf-fiil ekinin kullanıldığına değinilmemiştir.

-AnA ekinin bir zarf-fiil eki olup olmadığı -ölçünlü Azerbaycan ve Türkiye Türkçelerinde bir zarf-fiil eki olarak kullanılmadığından- tartışma konusu olabilir. Bu incelemede -AnA ekinin edat almaksızın bir zarf-fiil eki olup olmaması sorununa, ilk önce bölgeden derlenen metinlerin anlambilimi yönünden incelenmesiyle açıklık getirilecektir. Daha sonra çağdaş Türk lehçe ve ağzlarında kullanılan zarf-fiil eklerinin türeme yolları göz önünde bulundurularak -AnA zarf-fiil ekinin Türkçenin birleşik-zarf fiil üretme kuralları dâhilinde ortaya çıkıp çıkmadığı tartışılacaktır.

İNCELEME

Zarfın işlevlerinden biri eylemin ne zaman ne şekilde gerçekleştiği ile ilgilidir. Zarf kavramının yukarıdaki tanımı göz önünde bulundurulduğunda derleyip incelediğimiz metinlerde -AnA zarf-fiil ekinin zarf olma durumuyla ilgili herhangi bir kuşku bulunmamaktadır.

Qoca emi ta qutar-ana, bi dene qeméyner vırdı. “Yaşlı amca bitirmeden kılıçla bir tane vurdu”. Emoğlu! da'yan diy-ene kimin Simüzer, atı mindi, bının dalénca qōdu. “Amcaoğlu! dur, der demez, Simüzer atı binip bunun peşinden kovdu”. Arvad, kişi yel-ene ağladı kor oldu. “Kadın, adam gelinceye kadar ağlayıp kör oldu.”

Sen gel-ene men yemekleri hazırraram. “Sen gelinceye kadar ben yemekleri hazırlarım”. O yerinnen dur-ana biz şehri çıxdıx. “O yerinden kalkıncaya kadar biz şehri çıktık”. Men birin al-ana o ciblerin doldurdu. “Ben bir tanesini alır almaz, o ceplerin doldurdu”. On yaşında bir oğlu vardı. Dedesi birin ye-ene, oğlu boşqaptakın qutardı. “On yaşında bir oğlu vardı. Babası bir tane yer yemez oğlu tabaktakini bitirdi.”

Azerbaycan Türk ağzlarından Halhal ağzlarında (Karini, 2009: 199-201) -An sıfat-fiil ekinin üzerine -dA bulunma eki getirilerek -AndA birleşik zarf-fiil eki türetilmiştir. Halhal ağzlarında olduğu gibi Kazak, Kırgız ve Tatar lehçelerinde de Batı Türkçesinin -An sıfat-fiil ekine denk gelen -gAn sıfat-fiil ekiyle -dA bulunma ekinden oluşan -gAndA zarf-fiil ekinin oluştuğunu görmek mümkündür (Öner, 1998: 232). Kanaatimizce -AndA ve -gAndA zarf-fiil eklerinin oluşum süreci, -AnA zarf-fiil ekinin oluşumunda da yinelenmiştir. -An sıfat-fiil eki nasıl -dA bulunma ekini bünyesine katarak -AndA birleşik zarf-fiilini oluşturduysa, -A yaklaşma ekini de üzerine alarak -AnA zarf-fiil ekinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Sıfat-fiil eklerine yönelme veya yaklaşma ekinin getirilmesiyle zarf-fiil ekinin oluşumunu başka Türk lehçelerinde de görebiliriz. Tatar Türkçesinde -r sıfat-fiil ekiyle +ga, +ge yönelme ekinden üretilen -rga, -rge zarf-fiil eki bunun tipik bir

örneğidir (Öner, 1998: 235). Dolayısıyla -An sıfat-fiil ekiyle -A yaklaşma ekinden yeni bir zarf-fiil ekinin türetilmesi Türkçenin birleşik zarf-fiil üretme kuralları dâhilinde gerçekleşmiştir, denebilir.

Men birin al-an-a o ciblerin doldurdu. “Ben bir tanesini alır almaz, o ceplerin doldurdu” cümlesinde Al- fiil köküdür. -an sıfat fiil eki olup üzerine -a yaklaşma ekini alarak al- fiilini zarf-fiil konumuna getirmiştir.

Böylece -AnA zarf-fiil ekinin geniş zaman sıfat-fiil eki -An ile +A yaklaşma ekinden oluştuğunu söylemek mümkündür.

Durum böyle iken Azerbaycan Türk ağızlarında kullanılan -AnA zarf-fiil ekinin edatlı kullanımını nasıl izah etmek mümkündür! -AnA + *kimi/kimin* zarf grubundan *kimi/kimin* edatının düşmesi sonucu mu -AnA zarf-fiil eki ortaya çıkmıştır? Yoksa -AnA birleşik zarf-fiil eki, üzerine *kimi/kimin* edatını alarak genişlemiş midir?

Kazak, Tatar, Kırgız Türkçelerinde -gAn sıfat-fiil ekiyle -dA bulunma hali ekinden oluşan -gAndA zarf-fiil ekiyle (Öner, 1998: 233) Halhal ağızlarında yine -An sıfat-fiil ekiyle -dA bulunma ekinden oluşan -AndA zarf-fiil ekinin edat almaksızın kullanılması, birleşik zarf-fiil eklerinin herhangi bir edat almaksızın kullanılabilirliğinin göstergesidir. Üstelik Tatar Türkçesinde edat alınmaksızın kullanılan -rgA zarf-fiil eki (Öner, 1998: 235) ile Karakalpak Türkçesindeki -rğA; -ArğA (Çakmak, 2013: 24) zarf-fiil eki, Halhal ağızlarında kullanılan AnA zarf-fiil ekinin tam karşılığı konumundadır.

	Geniş zaman Sıfat-fiili	+Yönelme Eki	= Zarf-fiil Eki
Tatar Tür.	-r	-gA	-rgA
Karakalpak Tür.	-r; -Ar	-ğA; -ğA	-rğA; -ArğA
İran Türk Ağızları	-An	-A	-AnA

Dilde en az çaba kanunu kuramınca -AnA zarf-fiil ekinin ortaya çıkmasında -AnA + *kimi/kimin* zarf-fiil grubu öncülük etmiş olmalıdır. Başka bir deyişle -AnA + *kimi/kimin* zarf-fiil grubunda yer alan *kimi/kimin* edatının düşmesi sonucu -AnA zarf-fiil eki ortaya çıkmış olmalıdır. Ancak en az çaba kanunu zarf-fiil ekleri için geçerli değildir. Zarf-fiil eklerinde genişleme söz konusu olduğundan bir zarf-fiil grubunun küçülmesi düşünülemez (Karahana, 2009: 124-130). Dolayısıyla zarf-fiil eklerinin genişleme eğilimi ile birleşik zarf-fiil eklerinin edat alınmaksızın kullanılması dikkate alındığında -AnA ekinin tek başına bir zarf-fiil eki olduğu, -AnA *kimi* zarf-fiil grubunun daha sonra ortaya çıktığı söylenebilir.

SONUÇ

İran'daki Tebriz, Erdebil, Marağa, Mişkin ve Halhal ağzlarında -AnA eki, bir zarf-fiil eki olarak kullanılmaktadır. İster İran Türk ağzları üzerine yapılan çalışmalarda isterse Türkiye ve Azerbaycan ağzları üzerine yapılan çalışmalarda ve dilbilgisi kaynaklarında -AnA zarf-fiil ekinen bahsedilmez. -AnA zarf-fiil eki, -An sıfat-fiil ekiyle -A yaklaşma ekinen oluşan bir birleşik zarf-fiil ekidir. Söz konusu bölgelerle ilgili derlenen metinler anlambilimi yönünden incelendiğinde -AnA ekinin açıkça bir birleşik zarf-fiil eki olduğu görülmektedir. Ayrıca Türkçenin birleşik zarf-fiil eki üretme kurallarıyla çağdaş Türk lehçelerinde kullanılan birleşik zarf-fiil eklerinin yapısı da -AnA ekinin bir birleşik zarf-fiil eki olduğunu desteklemektedir. Ölçünlü Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi söz konusu ağzlarda da -AnA birleşik zarf-fiil ekinin yanı sıra aynı ekin edatla birlikte kullanıldığı da görülmektedir. Zarf-fiil eklerinde vurgudan kaynaklanan genişleme kuramı esas alındığında edatlı yapıların daha sonra ortaya çıktığı düşünülmektedir. Ayrıca çağdaş Türk lehçelerinde geniş zaman sıfat-fiil eki (-r) ile +GA yaklaşma ekinen oluşan -rgA birleşik zarf-fiil ekinin de edat alınmaksızın kullanımı, -AnA zarf-fiil ekinin arkaik olduğunu, edatlı yapıların sonradan ortaya çıktığını destekler niteliktedir.

KAYNAKÇA

Çakmak, C. (2013). Birleşik zarf-fiil kavramı ve çağdaş Türk lehçelerindeki görünümleri. *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 3 (6): 13-30.

Ergin, M. (2000). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yay.

Karahan, L. (1996). *Anadolu ağzlarının sınıflandırılması*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

Karahan, L. (2009). "Türkçede şahıs ve işaret zamirlerinin yönelme hâlindeki genişlemeler". *III. Uluslararası Türkoloji Kongresi*, Ahmet Yesevi Üniversitesi Türkistan.

Karini, J. (2009). *Erdebil ili ağzları*, Ankara. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi grameri (Şekil bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

Öner, M. (1998). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yay.

Öner, M. (1998). -matı/-meti zarf-fiili hakkında. *III. Uluslararası Türk Dil Kurultayı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

Yayın Geliş Tarihi: 21.08.2017
Yayına Kabul Tarihi: 12.06.2018
Online Yayın Tarihi: 17.08.2018
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.335534>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 20, Sayı: 2, Yıl: 2018, Sayfa: 171-187
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

SPILOVERS OF STOCK RETURN VOLATILITY TO TURKISH EQUITY MARKETS FROM GERMANY, FRANCE, AND AMERICA¹

Sibel KARĞIN*
Koray KAYALIDERE**
Tuna Can GÜLEÇ***
Deniz ERER****

Abstract

The aim of this study is to examine the volatility spillover effects of German, French and American stock market indices on BIST 100 Turkish stock market index. Dataset consists of daily closing price observations starting from January 2, 2004, until February 6, 2017, for indices DAX 30, CAC 40, S&P 500 and BIST 100. E-GARCH(1,1) method has been used to model the conditional variance. Volatility is in a relatively narrow band under a non-crisis economic conjuncture. On the other hand, it is expected that the global risk will be higher during crisis periods. Therefore, the differentiation in the volatility spillover behavior among the markets while under different economic conditions is a rational expectation. In this regard, the Threshold VAR (TVAR) model was used in the study. In the result of the study, it has been observed that the volatility spillover effect on the BIST 100 index is relatively low in the regimes where the global risk is low, whereas the effect is relatively higher in the regime where the global risk is high. Furthermore, results of analysis also indicate that S&P is the most influential index to affect BIST 100 both in high and low-risk regimes.

Keywords: Volatility, Spillover, E-GARCH, TVAR, BIST100, DAX30.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Karğın, S., Kayalidere, K., Güleç, T. C. & Erer, D. (2018). Spillovers of stock return volatility to Turkish equity markets from Germany, France, and America. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (2), 171-187.

¹ Abstract of this article was previously presented in International Congress On Economics and Business 2017 in Serbia, Novi Sad.

* Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, sibel.kargin@cbu.edu.tr

**Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, koray.kayalidere@cbu.edu.tr

*** Araş. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, tunacan.gulec@cbu.edu.tr

****Doktora Öğrencisi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bölümü, elif_erer_@hotmail.com

ALMANYA, FRANSA VE AMERİKA'DAN TÜRK HİSSE SENEDİ PIYASALARINA STOK GETİRİ VOLATİLİTE YAYILIMLARI²

Öz

Bu çalışmanın amacı Almanya, Fransa ve Amerika hisse senedi piyasalarının Türkiye hisse senedi piyasası üzerindeki oynaklık yayılımı etkisini incelemektir. 02.01.2004 - 06.02.2017 dönemi için günlük frekansa DAX 30, CAC 40, S&P 500 ve BİST 100 endekslerine ilişkin kapanış verileri kullanılmıştır. Koşullu varyans değerlerini elde etmek amacıyla E-GARCH(1,1) modelinden yararlanılmıştır. Volatilitenin normal bir ekonomik konjunktürde nispeten daha dar bir bant içinde olması olağandır. Buna karşın küresel riskin yüksek olduğu kriz dönemlerinde ise daha büyük bir aralıkta seyretmesi beklenen bir durumdur. Dolayısıyla risk açısından farklılık gösteren ekonomik koşullarda, piyasalar arası oynaklık yayılımı davranışlarının da farklılaşması rasyonel bir beklentidir. Bu açıdan araştırmada söz konusu durumu dikkate alan Threshold VAR (TVAR) modellemesi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda küresel riskin düşük olduğu rejimde BİST 100 endeksi üzerindeki yayılım etkisinin görece olarak düşük olduğu, buna karşın küresel riskin yüksek olduğu rejimde ise söz konusu etkinin nispeten yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Buna ek olarak BİST 100 endeksinin bu gelişmiş ülkelere ait 3 endeks içerisinde en yoğun olarak S&P endeksinden etkilendiği bulgulanmıştır.

***Anahtar Kelimeler:** Volatilite Yayılımı, E-GARCH, TVAR, BIST100, DAX30.*

INTRODUCTION

Predicting the movement patterns of the global financial system is a complex procedure, focusing on the inner dynamics of just one market is insufficient to model the whole financial system. Spillover effects among the stock markets are one of the main issues affecting the predictability of financial markets. The importance of analyzing the spillover effects is derived from the fact that, markets around the world are dependent on each other. An event causing a volatility shock in a market may cause an even bigger shock in a dependent market, in an example such as this, the spillover effect between the markets is responsible from the volatility shock in the latter market even though nothing substantial has happened domestically. Therefore, studying these spillover effects is an elementary part of understanding, modeling and predicting the market volatility behavior.

When building a portfolio or enacting a legal regulation, it is of crucial importance to be able to predict markets within a certain level of confidence. While finding the right tool to realistically measure volatility is a challenge by itself, observing and forecasting the volatility in indices require evaluating numerous external and internal variables all at once. Along with ever-increasing commercial relations and technological development among countries, it has become important for policymakers to determine the links between international financial markets and

² Bu bildirinin özeti daha önce International Congress On Economics and Business 2017 kongresinde Sırbistan'ın, Novi Sad kentinde sunulmuştur.

investors. The dominant view in the literature is that the various transmission mechanisms throughout the international markets are the main cause of spillover effects. Expected returns and intrinsic risk variables differ substantially among international markets, however, said transmission mechanisms cause them to move between markets as a bundle. Variation in investor characteristics is another issue to consider as well. When a shock occurs in a specific market, the part of investors that are most sensitive to volatility shocks in the market is expected to move first.

In this paper, we first evaluate the existing literature on the topic of volatility spillover effects. In process of literature review, we discover that CAC40, DAX30 and S & P500 indices are commonly referred as generators of volatility spillovers. From this point, we proceed to model the volatility spillover from said markets to BIST100 index using the data between 02.01.2004 - 31.01.2017. At first, we model the volatility of each index using EGARCH, this procedure yielded conditional volatility series. In order to evaluate the spillover effects of these conditional volatility series, we applied TVAR model while providing VIX index as threshold variable. TVAR method indicated two different regimes with high and low international risk perception. In the conclusion section, we evaluate the empirical findings and discuss the possible reasons and relationships in accordance with these findings.

LITERATURE REVIEW

In order to effectively evaluate the literature of Spillover effect, we have separated the prior studies that focused on the spillover effects among the equity markets from the studies that focus on the spillover effects among different markets such as among commodity and bond markets. We have also made a distinction between studies that used GARCH methods to determine the spillover effects and studies that used VAR methods to increase the comparability of the results.

By using a multivariate GARCH model, Ng (2000) has studied the volatility spillover effects from Japan and the US to six Pacific– Basin equity markets using a dataset with daily frequency starting from 1975 until the end of 1995. Results of the study indicate that the unexpected returns caused by idiosyncratic shocks in observed markets cause a spillover effect in relevant markets in a consistent manner.

By using a multivariate GARCH-M model Theodossiou & Lee (1993), tests the mean and volatility spillover effects among Canada, Germany, The U.S., The U.K., and Japan by using a dataset consisting of weekly frequent observations of national stock markets between the years 1980 and 1991. Study finds conflicting results, a relationship of weak statistical significance in terms of spillover effect was found from the U.S. markets to the U.K. markets while no significant relationship among any other Country markets was found. This supports the view that the substantial part of volatility in world markets are imported from the volatility shocks in major financial markets such as the U.S. and the U.K.

By using a bivariate GARCH and Regime-switching GARCH models together, Baele (2005) has investigated the level of equity market independence in 13 local European markets. The dataset used is in weekly frequency and in years between 1980 and 2001 with a total of 1130 observations. Study finds an ever-increasing spillover intensity between the U.S. and the European markets, study relates this to increasing integration between economies with increasing trade relations and capital movements in researched years.

By using a volatility spillover model to determine the effects of US equity market shocks in Japan and Asia markets, Miyakoshi (2003) has used the US shocks as an exogenous variable on a daily dataset with approximately 500 observations for each country. Results found by using a bivariate EGARCH model for Japan and Asian markets indicate that The U.S. market has a spillover effect on the returns of Asia market while Japan has no significant spillover effect on returns of Asia market. However, when it comes to volatility spillover it is the Japanese market that has a significant spillover effect on Asia market in form of adverse influence.

Christiansen (2007) has studied the volatility spillover effects from the U.S. and aggregate European bond markets into individual European bond markets. The study uses a dataset consisting of 777 observations between the years 1988 and 2002. Using a GARCH model, the study has found strongly significant spillover from the U.S. markets and Aggregate European bond markets to individual bonds within Europe. Additionally, study finds relatively less significant spillover effects from U.S. market compared to European Aggregate markets for EMU member countries. This is thought as an indicator that European bond markets are more interdependent than they depend on the U.S. market and that the monetary unification has successfully integrated financial aspects of European markets.

In their study, Skintzi and Refenes (2006) have examined the spillover effect from U.S. bond markets to aggregate European bond markets of twelve countries using EGARCH Model. The dataset includes the years between 1991 and 2002 in weekly frequency. Research results indicate that Introduction of EURO currency has increased the spillover effects throughout the European bond markets. Additionally, a strong significant relationship is found between the US and European bond markets individually.

A Weekly dataset consisting of the years between 1992 and 2009 has been used by Yilmaz (2010) for 10 East Asian country indexes with the purpose of examining the extent of contagion and interdependence across the East Asian equity markets. Using VAR decomposition methods, the study concludes that there is an increasing level of interdependence and intensifying level of spillover among East Asian countries. Additionally, the intensity of these spillover effects is positively correlated with increasing global risk factors.

Billio and Pelizzon (2003) have researched the effects of significant economic global events such as convergence of European economies, the

introduction of Euro and financial crises, in terms of volatility spillovers from World indexes to European stock markets. Dataset used in the study includes the years between 1988 and 2001 and covers 687 observations. Using multivariate regime-switching model results of the study indicate that for the period between 1996 and 2001, there has been an ever-increasing risk factor in world markets and German markets. These increases are also thought to be also a possible cause of increased spillover from world market to the European market in the said period.

By using a daily dataset with 1441 closing and 1369 opening prices for years between 2000 and 2008, Singh et.al. (2010) has examined the price and volatility spillovers for a total of 15 Asian, European and North American stock market indices. The study has used VAR model for regression and calculated spillover volatility by using AR-GARCH model in order to incorporate the same day effect. According to the findings of the study, a market index is most likely to be affected by a market that opens and closes just before it does.

In an attempt to model the spillover effects between the developed country stock markets and emerging country stock markets, Li & Giles (2015) has made a study which they used E-GARCH method to model the volatility. Dataset consisted of 5217 daily observations of The U.S., Japan and 6 Asian Country stock markets over the years of 1993 to 2012. According to the finding of the study, there is a unidirectional volatility spillover from The U.S. stock market to Asian markets during non-crisis times, and in crisis times these shocks are bidirectional. It is also added that the linkages between Japan and Asia market are getting stronger in last 5 years of the study.

Using GARCH, BEKK, CCC and DCC models, Majdoub & Mansour (2014), has examined the spillover effects between the emerging country stock markets and the U.S. stock market indices in Islamic equity market. Dataset is made of 1306 daily observations from the U.S. and 5 emerging country Islamic equity markets. According to the findings of the analysis, there is an only weak correlation between the U.S. market and the Islamic equities and the significance of spillover effect is largely insignificant.

A recent study of Santamaria et.al (2017), aiming to extend the framework of Diebold & Yilmaz (2012) uses DCC GARCH framework to model the volatility spillover among Australia, Canada, China, Germany, Japan, the United Kingdom, and the United States for the period January 2001 to August 2016. Using a dataset from 2001 to 2016 with a daily frequency and an unspecified number of observations, a study has managed to find results in line with the literature, stating that Developed market indices are mainly sender of volatility spillover rather than receivers and that this spillover effect is higher in extraordinary situations such as global crises.

Spillover literature also contains a substantial amount of studies that neighbor to our topic and are still largely relevant. Hong (2001), So (2001), Yang &

Doong (2004), Black & McMillan (2004), Mishra et.al. (2007) and Inagaki (2007), has made studies under volatility spillover of the exchange rate and currency based indices. General consensus revealed in the literature demonstrates that volatility spillover in the exchange rate is actually very similar to the spillover of stock market indices in the way that of its direction from developed countries to emerging. However, volatility boost in spillover during extraordinary times such as crises demonstrate conflicting results.

Reviewing the volatility spillover literature also reveals a significant amount of studies that focus on international commodity markets. Study of Nazlioglu et. al. (2013) states that there is spillover effect among oil and agriculture markets in the pre-crisis period however that there is a relationship within the post-crisis period. Arouri et.al. (2012) has used a VAR-GARCH model to investigate the spillover effects between oil and stock markets and found that oil markets have significant spillover effects over certain sectors under stock markets.

DATASET AND METHODOLOGY

The aim of this study is to examine the volatility spillover effect between the stock market of Turkey and the stock market of Germany, France, and the USA for the period of 02.01.2004 - 31.01.2017. For this purpose, BIST100, CAC40, DAX30 and S & P500 indices are used. The data used in the study were obtained from the Yahoo Finance database.

Figure 1: Time path graphs for BIST 100, CAC40, DAX30 and S & P 500 indices

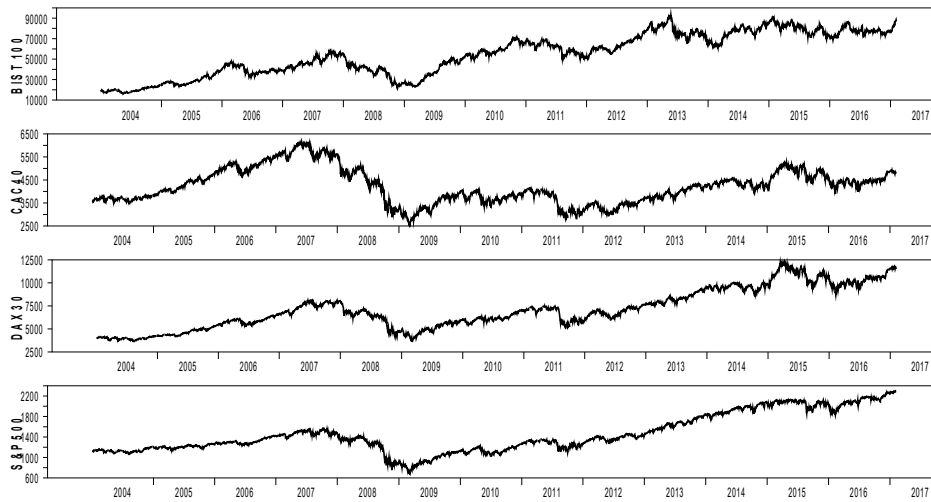

Figure 1. Figures of BIST100, CAC40, DAX30 and S&P500

First, we obtain the return series of stock markets. The formulation used to create return series are as follows:

$$return = \frac{\log(x_t)}{\log(x_{t-1})}$$

Here, x_t shows closing prices of stock markets in t term. Descriptive statistics of return series are demonstrated in Table 1.

Table 1: Descriptive Statistics

	GBIST100	GCAC	GDAX	GSNP
Mean	0.000452	8.16E-05	0.000308	0.000209
Median	0.000420	0.000234	0.000701	0.000351
Maximum	0.121272	0.105946	0.107975	0.109572
Minimum	-0.110638	-0.094715	-0.074335	-0.094695
Std. Dev.	0.016784	0.013915	0.013540	0.011811
Skewness	-0.272005	-0.004807	0.001044	-0.334538
Kurtosis	6.539248	9.806744	9.441583	15.10014
Jarque-Bera	1805.262	6523.139	5842.009	20676.81
Probability	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000

In Table 2, the results of ADF, Phillips-Perron and ERS unit root tests regarding GBIST100, GCAC, GDAX, and GSNP are shown. All series are shown to be stationary at levels.

Table 2: The Results of Unit Root Tests

		Constant	Constant and Trend
GBIST100	ADF	-56.62198(0)***	-56.6230(0)***
	PP	-56.60485(16)***	-56.60523(16)***
	KPSS	0.095857(15)	0.041249(15)
GCAC	ADF	-28.56678(4)***	-28.56254(4)***
	PP	-61.42527(10)***	-61.41535(10)***
	KPSS	0.079130(11)	0.078889(11)
GDAX	ADF	-27.55238(4)***	-27.54831(4)***
	PP	-58.41418(13)***	-58.40499(13)***
	KPSS	0.049111(13)	0.048835(13)
GSNP	ADF	-14.17890(17)***	-14.20319(17)***
	PP	-64.99423(13)***	-65.00831(13)***
	KPSS	0.144996	0.603050

Note: *, **, *** represent respectively significance levels at %1, %5 and %10. Values in the parenthesis show lag length according to Akaike information criteria for ADF unit root tests. Values in the parenthesis show lag length according to Newey-West bandwidth for Phillip-Perron and KPSS unit root tests.

In order to obtain volatility series, EGARCH (1,1) model with GED distributed errors was estimated for each stock exchange. Later, conditional variance values were found from estimated models. To ensure control of established models, the Box-Pierce test was applied to the 5th and 10th lags testing the autocorrelation between residuals from the EGARCH (1,1) models estimated for the respective country stock market indices. The ARCH-LM test was then applied for the 2nd and 5th lags which test for the different variances of the residuals. The results are shown in Table 3. When Table 3 is examined, it is seen that residuals for 5% significance level do not have autocorrelation and ARCH effect problems. Therefore, it can be said that the established models are valid.

Table 3: Diagnostic Test Results for Residuals Related to EGARCH (1,1) Models Created for Stock Exchanges

	BP(5)	BP(10)	ARCH(2)	ARCH(5)
BIST100	19.071	53.875	0.1999	0.3831
CAC	144.344	227.661	17.232	16.178
DAX	125.179	193.521	19.167	16.053
S&P	67.189	125.617	0.9404	14.556

Table 4 shows the Spearman correlation matrix showing the relation between the conditional variance values obtained from the EGARCH (1,1) models established for the stock exchanges in the country.

Table 4: Spearman Correlation Matrix

	BIST100	CAC	DAX	S&P
BIST100	1.000			
CAC	0.4282***	1.000		
DAX	0.4164***	0.9165***	1.000	
S&P	0.2597***	0.5345***	0.5282***	1.000

Note: *** represents significance for 1% level of significance.

When the Spearman correlation matrix results are examined, it is seen that BIST100 has a moderate relationship with CAC and DAX and a low level with S & P.

In this study, the effect of global risk levels on international volatility spillovers is addressed by the Threshold Vector Autoregressive Regression (TVAR) method (Tsay, 1998). The reason for using the TVAR method in the study is to determine how financial markets have changed between multiple regimes.

The linear VAR model used in the study can be written as:

$$Y_t = \sum_{i=1}^p A_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^q B_i X_{t-i} + \varepsilon_t$$

Where Y_t is a vector containing the intrinsic variables of t.

$$Y_t = [\sigma_{RBIST100}, \sigma_{RCAC}, \sigma_{RDAX}, \sigma_{RS\&P}]$$

Where σ denotes the conditional variance of the index return. X_t is a vector containing extrinsic variables at time t. ε_t , is the vector of structural shocks at time t, and A and B are coefficient matrices. The effect of the volatility spillover is obtained by the Impulse Response functions which define the response of the internal variables to the shocks in ε_t .

The TVAR model (Atasanova, 2003, Balke, 2000) expresses the expanded state of the VAR model for different regimes of the economy, depending on the value of the threshold variable.

$$Y_t = I[c_{t-d} \geq \gamma] \left(\sum_{i=1}^p A_i^1 Y_{t-i} + \sum_{i=1}^q B_i^1 X_{t-i} \right) + I[c_{t-d} < \gamma] \left(\sum_{i=1}^p A_i^2 Y_{t-i} + \sum_{i=1}^q B_i^2 X_{t-i} \right) + u_t$$

c_{t-d} Threshold value, $I[c_{t-d} \geq \gamma]$ $c_{t-d} \geq \gamma$ the indicator function, which takes the value 0 if it is zero otherwise, refers to the γ threshold value.

EMPIRICAL EVIDENCE

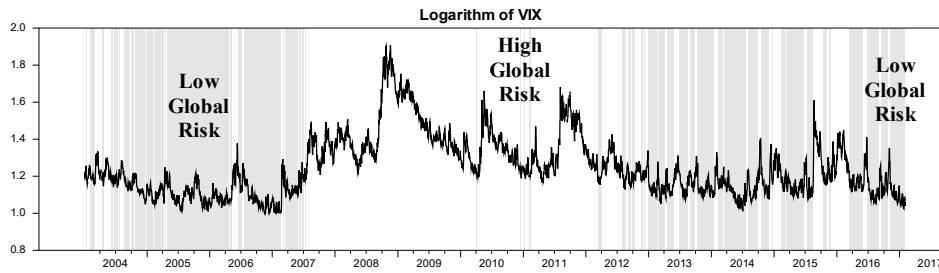
Before moving on to the forecasting phase of the TVAR model, the existence of multiple regimes was explored by C (d) statistics suggested by Tsay (1998). In the model, VIX index values are used as the threshold variable. The C (d) nonlinearity test results based on the repetitive regression estimated using delay parameters d and $m_0 = 50$ and $m_0 = 100$ alternative starting points are given in Table 5. When examining Table 5, the null hypothesis stating that all models are linear for all delays is rejected for the 1% significance level. The maximum delay parameter for the threshold variable VIX index was chosen to be $d = 5$, which had the value of χ^2 test statistic (2425.6 to 2423.1). According to the results obtained, Regime 1, $\log(VIX) < 1.22333$ represents the period when the global risk is low; and Regime 2 shows the period when global risk is high when $\log(VIX) \geq 1.22333$.

Table 5: Threshold Non-Linearity Test Results

D	m ₀	C(d)	D	m ₀	C(d)
1	25	4153.2***	4	25	4211.5***
1	50	4150.5***	4	50	4209.4***
2	25	3987.2***	5	25	4245.6***
2	50	3984.0***	5	50	4243.1***
3	25	4106.4***	6	25	4187.2***
3	50	4104.2***	6	50	4184.8***
$\gamma = 1.22333$					

Figure 2 shows the graph of the regime classification for the VIX index. According to Figure 2, the period from mid-2007 to 2012 is the period when the VIX index, which indicates the global risk level, is high (regime 2).

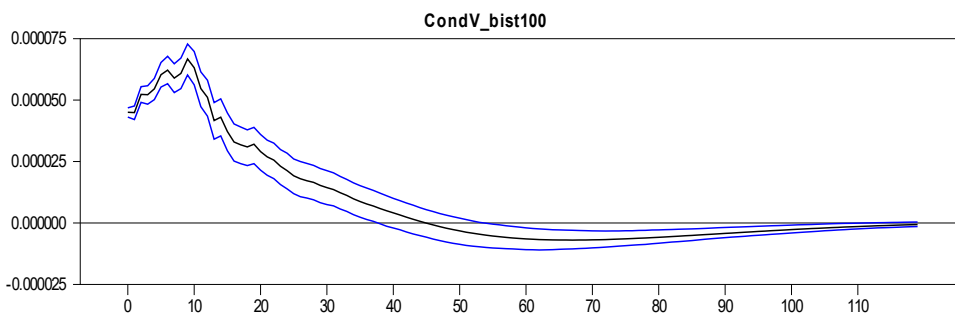
Figure 2: Regime Classification Regarding VIX Index

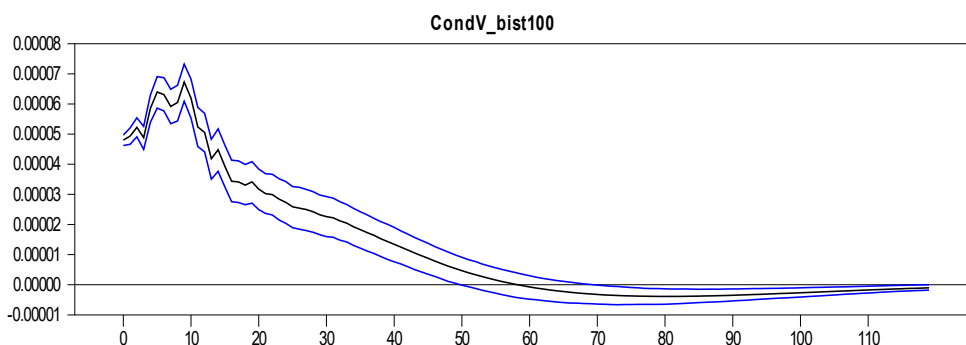
The response of the BIST100 index volatility in response to one standard deviation shock in the fluctuations of the CAC40, DAX30, and S & P indexes is explained by examining the impulse-response functions for the periods when the VIX index is low and high. 2008 global crisis seems to be the starting point of “High Global Risk” period. This high-risk trend starts to diminish at the beginning in 2012.

Figure 3 shows the responses of BIST100 index volatility to the CAC40, DAX30, and S & P500 index volatility for the period when the global risk level is high (regime 2). When Figure 3 is examined, it is observed that BIST 100 index volatility rises gradually in the first 10 days against a standard deviation shock of DAX 30 index volatility. After these 10 days, the BIST 100 index volatility increases and this effect decreases day by day and in about 40 days the effect is completely gone. Looking at the impact of BIST 100 index volatility against a standard deviation shock in the CAC 40 index volatility, it appears that the BIST 100 fluctuation gradually increased over the first 10 days and then decreased gradually and after about 50 days the effect had completely disappeared. In response to a standard deviation shock in the S & P 500 index volatility, the BIST 100 index volatility increases more during the first 10 days than in the other two stocks and fades in 50 days.

Figure 3: Impulse-Response Functions for the High Global Risk Period
(Panel A: Response of BIST 100 Volatility to DAX 30 Volatility)

Panel B: Response of BIST 100 Volatility to CAC 40 Volatility

Panel C: Response of BIST 100 Volatility to S&P 500 Volatility

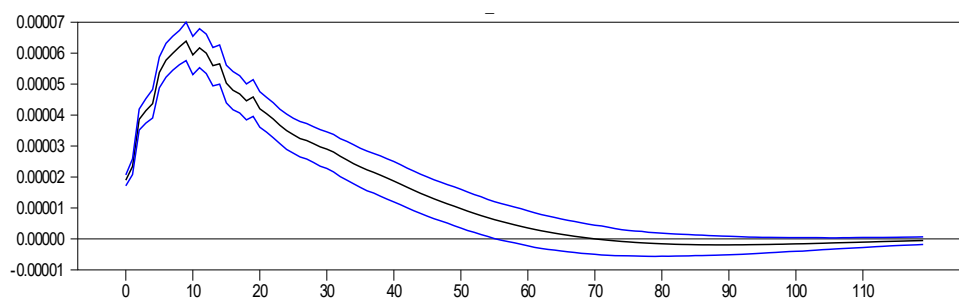
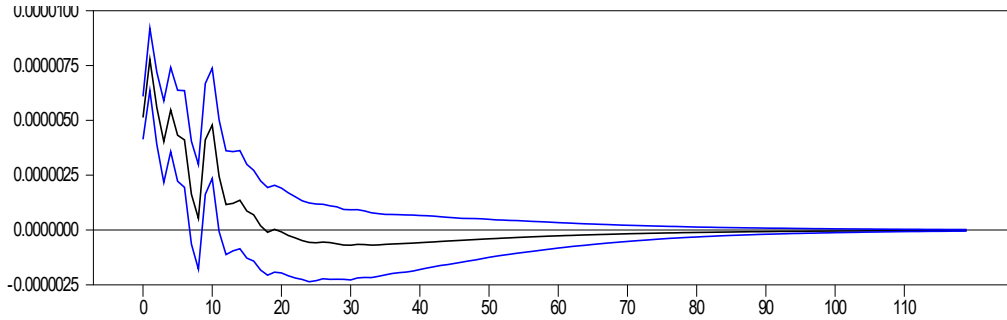

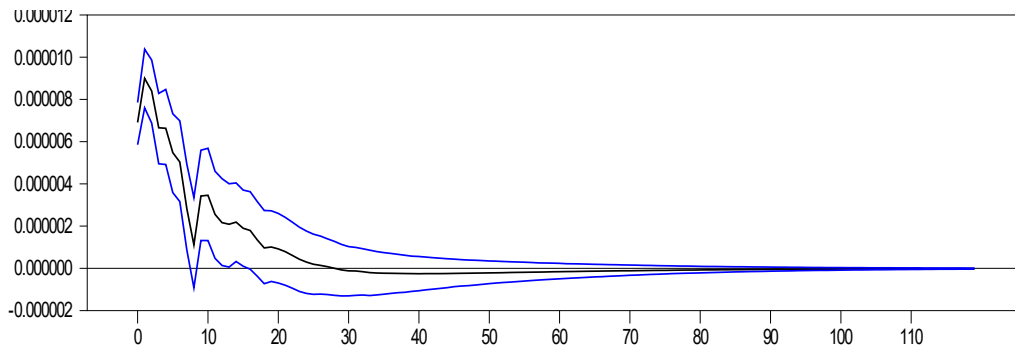
Figure 4 shows the responses of the BIST 100 index volatility to the CAC 40, DAX 30 and S&P 500 index volatility for the period when the global risk level is low (regime 1). When we look at Figure 4, BIST 100 index volatility increases for the first 2 days against a standard deviation shock that occurs in the DAX 30 and CAC 40 index volatilities, and then it decreases rapidly and then drops off in less

than 10 days. It appears that the impact on the volatility of the BIST 100 index, which is a standard deviation shock in the S & P 500 index volatility, lasts longer.

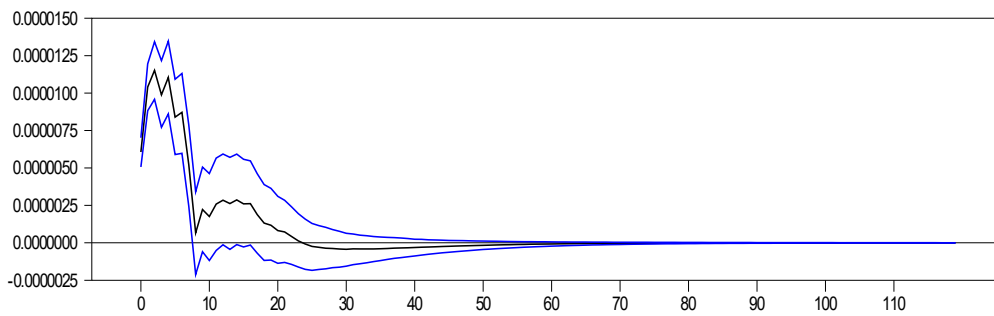
Figure 4: Impulse-Response Functions for the Low Global Risk Period
Panel A: Response of BIST 100 Volatility to DAX 30 Volatility.

Panel B: Response of BIST 100 Volatility to CAC 40 Volatility.

Panel C: Response of BIST 100 Volatility to S&P 500 Volatility

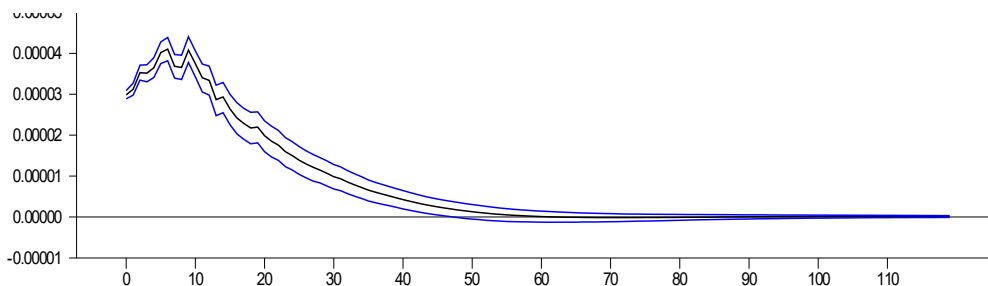

Finally, Figure 5 shows the Impulse - Response functions of the linear VAR model. Looking at Figure 5, it can be seen that BIST 100 index volatility increased during the first 10 days versus a standard deviation shock in the DAX 30, CAC 40

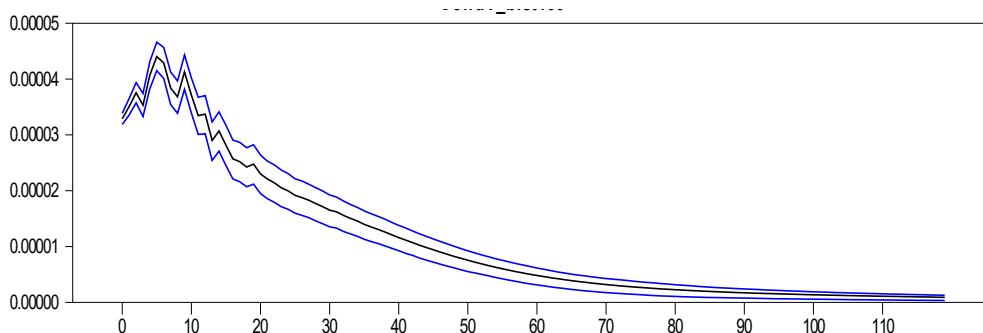
and S & P 500 index volatilities, and then this effect gradually decreased. However, the impact of the S & P 500 index is greater. The effect of the DAX 30 index is about 40 days, the CAC effect is about 80 days, and the S & P 500 index is about 100 days.

Figure 5: Impulse Response Functions for Linear VAR

Panel A: Response of BIST 100 Volatility to DAX 30 Volatility

Panel B: Response of BIST 100 Volatility to CAC 40 Volatility

Panel C: Response of BIST 100 Volatility to S&P 500 Volatility

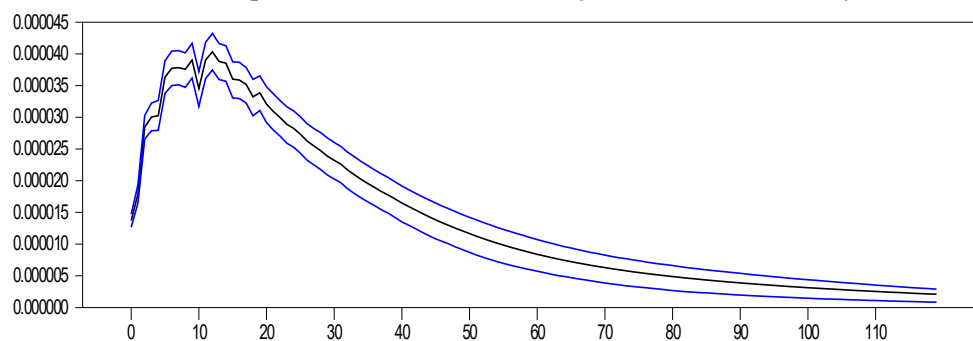

Table 6 shows the variance decomposition results for linear VAR, Regime 1 and Regime 2.

Table 6: Variance Decomposition Results for International Volatility Spillover

BIST100														
Linear VAR					Regime 1					Regime 2				
	σ_{RBIST1}	σ_{RCAC}	σ_{RDAX}	$\sigma_{RS\&P}$		σ_{RBIST1}	σ_{RCAC}	σ_{RDAX}	$\sigma_{RS\&P}$		σ_{RBIST1}	σ_{RCAC}	σ_{RDAX}	$\sigma_{RS\&P}$
	8.000	.076	.131	.794		9.536	.023	.050	.391		7.154	.086	.426	.335
5	9.687	.241	.537	.535	5	9.386	.143	.145	.327	5	4.062	.067	.953	0.917
0	1.732	.311	.838	4.119	0	9.320	.160	.197	.323	0	8.638	.816	.189	6.356
0	4.719	.708	.928	7.684	0	9.269	.179	.222	.330	0	3.185	.527	.785	8.504
0	3.462	.676	.602	8.260	0	9.267	.179	.223	.330	0	2.306	.867	.541	8.466
20	3.254	.672	.678	8.396	20	9.267	.179	.223	.330	20	2.282	.715	.544	8.458

When Table 6 is examined, it is seen that the BIST 100 index fluctuation is affected by at least the CAC index and the S & P 500 index at the most. In the period when the global risk level is high, BIST 100 stems from 84.062% of the changes in the first 15 days of the index fluctuation, 4.067% from the CAC index, 0.953% from the DAX index and 10.917% from the S & P index. In periods where global risk level is low, BIST 100 stems from 99.386% of the index fluctuations in the first 15 days, 0.143% from the CAC index, 0.145% from the DAX index and 0.327% from the S & P index.

CONCLUSION

As a stock market under an emerging economy, BIST100 is susceptible to volatility shocks from stock markets around the world. Volatility spillover effects portray the transmission mechanism of volatility among stock markets around the world. This mechanism is not always directly related to volatility on a market to market basis. Domestic stock market behavior is a triggering mechanism for several domestic macroeconomic variables and in order to determine which of those variables construct the international transmission mechanisms of volatility spillover, further analysis including multiple macroeconomic variables is required. While all stock markets demonstrate a relationship to some degree, S&P has especially been influential in volatility spillover to Borsa Istanbul. The effects of volatility spillovers become more prominent when investigated in datasets that include global crisis periods. The regime classification period using VIX index yielded rationally expected results, as observed in Figure 2 the high global risk period starts with 2008

and gradually extinguishes until 2012. 2008 is the starting date of one of the biggest financial crises in recent years and this crisis affected stock markets around the world directly.

One of the main reasons why S&P has the highest influence on BIST may be the currency of U.S. Dollar itself. USD is the global reserve currency and interest rates around the world are directly affected by the FED's monetary policy decisions. American stock markets are one of the most influential indicators of economic conjecture in the United States and monetary policy decisions of FED are based upon indicators such as these. Especially during the recovery attempt from 2008 crisis, FED has significantly increased the supply of USD to the whole world as a part of quantitative easing program. Any movement in American Stock markets such as S&P indicates a possible policy change on part of FED, therefore American stock markets have been especially influential during the crisis period. Additionally, results of analysis also indicate that S&P is the most influential index to affect BIST 100 not only during high-risk regimes but also during low-risk regimes. American market keeping its dominance under low-risk regime over BIST may possibly be due to capital inflow expectations and denomination of the majority of the foreign debt in US Dollars.

Results of the study are in line with the efficient market hypothesis as it has been observed that the volatility spillover effect on the BIST 100 index is relatively low in the regimes where the global risk is low whereas the effect is relatively higher in the regime where the global risk is high. This points out a risk to portfolio managers who diversify their portfolios across developed and emerging country stock markets. In an enduring crisis, the negative correlation among invested markets may turn positive due to spillovers, which may decrease the effectiveness of hedge and increase the unsystematic risk in portfolios.

REFERENCES

- Arouri, M. E. H., Jouini, J., & Nguyen, D. K. (2012). On the impacts of oil price fluctuations on European equity markets: Volatility spillover and hedging effectiveness. *Energy Economics*, 34(2), 611-617.
- Baele, L. (2005). Volatility spillover effects in European equity markets. *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 40(02), 373-401.
- Better to give than to receive: Predictive directional measurement of volatility spillovers Francis X. Diebold a,b, Kamil Yilmaz. *International Journal of Forecasting* 28 (2012) 57–66
- Billio, M., & Pelizzon, L. (2003). Volatility and shocks spillover before and after EMU in European stock markets. *Journal of Multinational Financial Management*, 13(4), 323-340.

Black*, A. J., & McMillan, D. G. (2004). Long run trends and volatility spillovers in daily exchange rates. *Applied Financial Economics*, 14(12), 895-907.

Brooks, C.. (2002). Introductory econometrics for finance. New York: Cambridge University Press.

Brooks, R., and M. D. Del Negro. (2002) "International Diversification Strategies." Unpubl. Working Paper, Federal Reserve Bank of Atlanta, 2002-23 (2002).

Christiansen (2007). Volatility-spillover effects in European bond markets. *European Financial Management*, 13(5), 923-948.

Claessens, S., & Forbes, K. J. (2001). International financial contagion. Boston, Dordrecht and London: Kluwer Academic Publishers

Engle, R. F., Ito, T. and Lin, W.-L. (1990). Meteor-showers or heatwaves? Heteroskedastic intra-daily volatility in the foreign exchange market. *Econometrica*, 58, 525–542.

Gamba-Santamaria, S., Gomez-Gonzalez, J. E., Hurtado-Guarin, J. L., & Melo-Velandia, L. F. (2017). Volatility Spillovers among Global Stock Markets: Measuring Total and Directional Effects (No. 983). Banco de la Republica de Colombia.

Goetzmann, W. N., Li, L., & Rouwenhorst, K. G. (2005). Long-term global market correlations. *The Journal of Business*, 78(1), 1-38.

Griffin, J. M., & Karolyi, G. A. (1998). Another look at the role of the industrial structure of markets for international diversification strategies. *Journal of financial economics*, 50(3), 351-373.

Heston, S. L., and K. G. Rouwenhorst (1994). Does Industrial Structure Explain the Benefits of International Diversification?. *Journal of Financial Economics*, 36, 3–27.

Hong, Y. (2001). A test for volatility spillover with application to exchange rates. *Journal of Econometrics*, 103(1), 183-224.

Inagaki, K. (2007). Testing for volatility spillover between the British pound and the euro. *Research in International Business and Finance*, 21(2), 161-174.

Li, H. (2007). International linkages of the Chinese stock exchanges: A multivariate GARCH analysis. *Applied Financial Economics*, 17(4), 285-297.

Li, Y., & Giles, D. E. (2015). Modeling volatility spillover effects between developed stock markets and Asian emerging stock markets. *International Journal of Finance & Economics*, 20(2), 155-177.

Lin, W.-L., Engle, R. F. and Ito, T. (1994). Do bulls and bears move across borders? International transmission of stock returns and volatility. *Review of Financial Studies*, 7, 507–538.

Majdoub, J., & Mansour, W. (2014). Islamic equity market integration and volatility spillover between emerging and US stock markets. *The North American Journal of Economics and Finance*, 29, 452-470.

Mishra, A. K., Swain, N., & Malhotra, D. K. (2007). Volatility spillover between stock and foreign exchange markets: Indian evidence. *International Journal of Business*, 12(3), 343.

Miyakoshi, T. (2003). Spillovers of stock return volatility to Asian equity markets from Japan and the US. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 13(4), 383-399.

Nazlioglu, S., Erdem, C., & Soytas, U. (2013). Volatility spillover between oil and agricultural commodity markets. *Energy Economics*, 36, 658-665.

Ng, A. (2000). Volatility spillover effects from Japan and the US to the Pacific–Basin. *Journal of international money and finance*, 19(2), 207-233.

Singh, P., Kumar, B., & Pandey, A. (2010). Price and volatility spillovers across North American, European and Asian stock markets. *International Review of Financial Analysis*, 19(1), 55-64.

Skintzi, V. D., & Refenes, A. N. (2006). Volatility spillovers and dynamic correlation in European bond markets. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 16(1), 23-40.

So, R. W. (2001). Price and volatility spillovers between interest rate and exchange value of the US dollar. *Global Finance Journal*, 12(1), 95-107.

Miyakoshi, T. (2003). Spillovers of stock return volatility to Asian equity markets from Japan and the US. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 13(4), 383-399.

Theodossiou, P., & Lee, U. (1993). Mean and volatility spillovers across major national stock markets: Further empirical evidence. *Journal of Financial Research*, 16(4), 337-350.

Yang, S. Y., & Doong, S. C. (2004). Price and volatility spillovers between stock prices and exchange rates: empirical evidence from the G-7 countries. *International Journal of Business and Economics*, 3(2), 139.

Yilmaz, K. (2010). Return and volatility spillovers among the East Asian equity markets. *Journal of Asian Economics*, 21(3), 304-313.

Yayın Geliş Tarihi: 08.03.2017
Yayına Kabul Tarihi: 29.05.2018
Online Yayın Tarihi: 17.08.2018
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.296757>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 20, Sayı: 2, Yıl: 2018, Sayfa: 189-210
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

FİNANSAL GELİŞMENİN ENERJİ TÜKETİMİNE ETKİSİ: OECD ÜLKELERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Ela ÇOLPAN NART*
Can KARABIYIK**

Öz

Bu çalışmanın amacı, 1995-2014 yılları için OECD ülkelerinde finansal gelişmenin enerji tüketimi üzerindeki etkisini analiz etmektir. Bu amaçla panel eşbütünleşme, panel nedensellik ve panel eşbütünleşme FMOLS ve DOLS tahmincileri kullanılmıştır. Finansal gelişme ve enerji tüketimi değişkenleri arasındaki uzun dönemli ilişki Pedroni eşbütünleşme testi ile ortaya konulmuştur. Uygulanan Granger nedensellik test sonuçlarına göre finansal gelişme enerji tüketiminin nedenidir. Nedensellik testi sonuçları koruma hipotezini desteklemektedir. Eşbütünleşme testinin güvenilirliğini ölçmek için model, DOLS ve FMOLS ile tahmin edilmiştir. Her iki tahmin yöntemine göre de regresyon katsayılarının yönleri açısından aynı ancak katsayı büyüklükleri diğer bir deyişle etki güçleri ve istatistiksel anlamlılıkları bakımından farklı sonuçlar elde edilmiştir. Çalışma, finansal gelişmenin hem kısa ve hem de uzun dönemde OECD ülkelerinde enerji tüketimini etkileyen faktörlerden birisi olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Finansal Gelişme, Enerji Tüketimi, OECD Ülkeleri, Panel Veri Analizi.

THE IMPACT OF FINANCIAL DEVELOPMENT ON ENERGY CONSUMPTION: AN APPLICATION ON OECD COUNTRIES

Abstract

This study examines the impact of financial development on energy consumption in OECD countries using panel cointegration, panel causality and panel cointegration DOLS&FMOLS estimation techniques over the period 1995-2014. The long-run relationship between the variables of financial development and energy consumption is revealed by the Pedroni cointegration test. The Granger causality results show

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Çolpan Nart, E. & Karabiyik, C. (2018). Finansal gelişmenin enerji tüketimine etkisi: OECD ülkeleri üzerine bir uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (2), 189-210.

*Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Adalet Meslek Yüksekokulu, elacolpan@gmail.com

**Araş. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, c_karabiyik@hotmail.com

unidirectional causal relationship running from financial development to energy consumption. Causality test results support the conservation hypothesis. To test the reliability of the cointegration test, the model was estimated by DOLS and FMOLS. According to the two estimation methods, the regression coefficients are the same in terms of the directions, but different results are obtained in terms of coefficient magnitudes, in other words, their influence powers and statistical significance. The study revealed that financial development is one of the factors affecting energy consumption in OECD countries in both short and long term.

Keywords: *Financial Development, Energy Consumption, OECD Countries, Panel Data Analysis.*

GİRİŞ

Finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi 20. yüzyıldan beri birçok iktisatçının üzerinde çalıştığı temel konular arasında yer almıştır (Schumpeter, 1911; Goldsmith, 1969; McKinnon, 1973; Shaw, 1973; Levine, 1997). 21. yüzyılda da bu konu araştırmacılar tarafından çalışılmaya devam edilmiştir. Literatürde yoğun olarak çalışılan diğer konu ise ekonomik büyüme-enerji tüketimi ilişkisidir (detaylı literatür taraması için bkz. Öztürk, 2010). Ancak finansal gelişme ve enerji tüketimi üzerinde çalışılan sınırlı sayıda araştırma bulunmaktadır. Literatürdeki en yaygın tanımıyla finansal gelişme; ülkenin finans piyasalarında kullanılan finansal araçların sayısının ve çeşitliliğinin artmasıyla birlikte bunların daha yaygın olarak kullanılması biçiminde ifade edilmektedir (Erim & Türk, 2005: 23).

1970'lerde yaşanan petrol krizinin ardından enerji ekonomisi önemli araştırma alanlarından biri haline gelmiştir. Bu alanda yaygın olarak çalışılan konular temelde enerji tüketimi-ekonomik büyüme ilişkisine dayanmaktadır. Aynı zamanda, literatürde finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisinin araştırıldığı çok sayıda çalışma bulunmasına karşın, finansal gelişme-enerji tüketimi ilişkisi çok az araştırmacı tarafından analiz edilmiştir.

Sadorsky (2010), gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümenin en önemli belirleyicilerinden birinin finansal gelişme olduğunu belirtmiştir. Finansal gelişmede yaşanan her olumlu adım enerji talebini etkilemektedir. Finansal gelişme, enerji talebi üzerinde bu kadar önemli ve belirleyici etkiye sahipken, bu iki değişken arasındaki ilişki iktisatçılar tarafından oldukça az dikkate alınmıştır. Enerji, ülke ekonomilerinin kalkınması ve büyümesi için en önemli girdilerin başında gelmektedir. Ekonomideki tüm sektörler enerji girdisine bağımlıdır. Uluslararası Enerji Ajansı'nın (IEA) tahminlerine göre 2030 yılında dünya enerji tüketimi bugüne göre %50 oranında artacaktır. Bu artışın yaklaşık %75'inin gelişmekte olan ülkelerde olacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca, küresel enerji talebi artışının %45'inin sadece Çin ve Hindistan'a ait olacağı belirtilmektedir. (IEA, 2007: 73)

Finansal gelişme, doğrudan yabancı yatırımların artışı, gelişmiş borsa ve bankacılık faaliyetleri ve finans sektöründe uygulanan olumlu reformları kapsamaktadır (Shahbaz vd. 2013a:10). Finansal gelişmişlik hem ekonomik büyümeyi hem de enerji talebini etkileyebilmektedir. Özellikle çalışmaların çoğu finansal gelişme ve enerji tüketimi artışının bir ekonomide büyüme sürecini hızlandırdığını göstermektedir (Sadorsky, 2010; 2011; Shahbaz & Lean 2012). Yani finansal gelişme, enerji tüketimini ekonomik büyüme aracılığıyla etkilemektedir. Bu etkinin olumlu ya da olumsuz olması ekonomik büyümenin etki yönüne bağlıdır. Örneğin finans sektöründe sağlanan büyüme üretim faaliyetlerinde genişleme ile yatırım projeleri için fon kullanımını arttırması sanayi genişlemesi/büyümesi ile sonuçlanır. Bu bakımdan ekonomik büyüme altyapı, enerji talebini ve enerji tüketimi arttırmaktadır (Doğan & Değer, 2016:327). Finansal gelişmenin enerji tüketim talebini üzerindeki anlamlı etkisi dikkate alındığında, ülkeler bu ilişkiyi dikkate alarak enerji politikalarını ve karbon emisyonuna ilişkin stratejilerini belirleyebilirler.

Bu çalışmanın amacı, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ülkelerinde finansal gelişmenin enerji tüketimi üzerindeki etkisini panel eşbütünleşme ve nedensellik yöntemleriyle incelemektir. İki değişken arasındaki ilişki OECD ülkeleri için daha önce analiz edilmediğinden çalışmamız bu yönüyle literatüre katkıda bulunmaktadır. Çalışma beş bölüme ayrılmıştır. Takip eden ikinci bölümde finansal gelişme ve enerji tüketimi ilişkisinin teorik temelleri ve literatürü kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Üçüncü bölüm ampirik model ve kullanılan değişkenlerin veri seti ile ilgili açıklamaları içermektedir. Kullanılan ekonometrik yöntem ve analizlerin bulguları dördüncü bölümü oluşturmaktadır. Beşinci ve son bölümde ise sonuçlar ve öneriler paylaşılmıştır.

FİNANSAL GELİŞME İLE ENERJİ TÜKETİMİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: TEORİ VE LİTERATÜR

Enerji tüketimi ve finansal gelişme ve ilişkisinin teorik temelleri, literatürde yaygın olarak iki farklı bağlantı ekseninde incelenmektedir. Bunlardan birincisi, finansal gelişme-enerji tüketimi eksenli bağlantıdır. Bu konuda yapılan birçok çalışma finansal gelişmenin ekonomik büyümeyi sermaye birikimi ve inovasyon aracılığıyla etkilediğini ortaya koymaktadır (Bencivenga & Smith, 1993; Chortareas vd., 2015; King & Levine, 1993a; 1993b; Miller, 1998; Roubini & Salai-Martin, 1992). İkincisi ise, ekonomik büyüme-enerji tüketimi ilişkisine dayanmaktadır (bu konudaki detaylı literatür taraması için bkz. Öztürk, 2010; Payne, 2010a; 2010b). Bu iki bağlantı göz önüne alındığında finansal gelişme-enerji tüketimi literatürünün ekonomik büyümeye örtük bir rol vererek oluştuğu anlaşılmaktadır (Topçu & Altay, 2017: 2).

Finansal gelişmenin enerji tüketimi üzerindeki etkisi ile ilgili ilk yapılan çalışmalardan biri Mielnik & Goldemberg'e (2002) aittir. Bu çalışmada doğrudan

yabancı yatırım ve enerji yoğunluğu değişkenleri arasındaki ilişki 20 gelişmekte olan ülke için incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda finans ve enerji değişkenleri arasında negatif yönlü ilişki bulunmuştur. Enerji tüketimi - ekonomik büyüme ekseninde yapılan çalışmalara finansal değişkenlerin eklenmesi gerektiği ise ilk olarak Karanfil (2009) tarafından vurgulanmıştır. Finansal gelişme ve enerji tüketimi ilişkisinin teorik nedenlerini ortaya koyarak uygulamalı olarak inceleyen ilk çalışmalar Sadorsky (2010 ve 2011) tarafından literatüre kazandırılmıştır.

Sadorsky (2011), finans kaynaklı büyüme teorisinden esinlenerek finansal gelişme ve enerji tüketimi arasındaki bağlantıyı şöyle ifade etmektedir; “*finansal gelişme, bir ülkede birçok değişikliğe neden olarak enerji talebini etkileyebilir. Örneğin, finansal risk ve borçlanma maliyetlerinde azalma, borç verenler ve borç alanlar arasında daha fazla şeffaflık, sınırlar arasında daha fazla finansal sermaye ve yatırım akışına erişim, en iyi enerji verimli ve son teknolojiye sahip ürünlere erişim gibi bir dizi değişikliği tetikler. Tüm bu olumlu değişiklikler tüketimi ve işyeri sabit yatırımlarını artırarak enerji talebini etkileyebilir*”. Sadorsky (2010 & 2011) çalışmalarına göre, finansal gelişme enerji tüketimini *doğrudan etki, işletme etkisi ve servet etkisi* olarak üç farklı kanalla etkilemektedir. Bu etkiler ve etkinin ekonomiye yansımaları tablo 1’de özetlenmiştir. Yine de, değişkenler arasındaki teorik ilişkinin çok net olmadığı ve ilişkinin ancak ampirik analizlerle çözülebileceği ilgili çalışmalarda belirtilen önemli sonuçlardandır.

Tablo 1. Finansal Gelişme Enerji Tüketimini Nasıl Etkiler?

Kanallar	Etkinin Yansıması
Doğrudan etki	Finansal gelişmede yaşanan olumlu gelişmeler ile birlikte tüketiciler, dayanıklı malları satın alabilmek için ucuz ve kolayca borçlanabilirler. Bunun sonucunda daha fazla enerji tüketirler.
İşletme etkisi	Finansal gelişmede yaşanan olumlu gelişmeler, işletmelerin finansal sermayeye kolayca ve daha az maliyetle erişmelerine yardımcı olur. Ayrıca, menkul kıymetler borsasında meydana gelen gelişmeler, ek finansman kaynağı sağlayarak işletmeleri de etkileyebilir. Bu gelişmelerin hepsi işletmelerin, mevcut iş potansiyellerini artırıp enerji taleplerinin yükselmesine neden olmaktadır.
Servet etkisi	Menkul kıymetler borsasındaki artan işlemler servet etkisi yaratarak tüketici ve işletmelerin piyasaya olan güvenlerini etkiler. Artan ekonomik güven ortamı ekonomiyi canlandırır ve enerji talebinin artmasına neden olur.

Kaynak: Çoban & Topçu (2013): 82, Sadorsky (2011): 1000.

Çalışmaların çoğu, finansal gelişme ile enerji tüketimi arasındaki nedenselliğin yönünü ve uzun dönem ilişkiyi keşfetmeyi amaçlamaktadır. Son yıllarda yapılan çalışmalarda finansal gelişme ve enerji tüketimi arasındaki dinamik ilişkiyi daha iyi anlamak için finansal verilere ek olarak modele sanayileşme, kentleşme, nüfus, ticari açıklık ve sermaye gibi farklı değişkenler dahil edilmiştir. Genel itibarıyla teorik ve ampirik çalışmalarda finansal gelişme ve enerji tüketimi arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu yönündedir. Ancak örneklemin tekli ve çoklu olmasına ve modele dahil edilen farklı finansal gelişme

değişkenlerine göre sonuçlar ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Finansal gelişme ve enerji tüketimi arasında negatif yönde ilişkinin varlığına ulaşılan çalışmalarda ise enerji verimliliği kavramına vurgu yapılmıştır. Bu çalışmalara göre; finansal gelişme, enerji verimliliğini artırarak enerji tüketimini azaltmaktadır (Ali vd., 2015; Claessens & Feijen, 2007; İslam vd., 2013; Tamazian vd., 2009; Tang & Tan, 2014).

Enerji-büyüme literatürünün aksine, finans-enerji literatüründe *nedenselliği daha dolaylı bir şekilde içselleştirdiği için*- nedensellik hipotezleri konusunda net bir tanım yoktur. Buna göre, enerji kaynaklı finans hipotezlerini dört farklı madde altında oluşturmak mümkündür. *Büyüme hipotezi*; enerji tüketiminden finansal gelişmeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi içermektedir. Büyüme hipotezinin geçerli olduğu bir ekonomide enerji tasarruf politikalarının finansal sektör üzerinde bazı etkilerinin olması beklenmektedir. *Koruma hipotezi*; finansal gelişmeden enerji tüketimine doğru tek yönlü nedensellik olduğunu vurgulamaktadır. Bu hipotez, finansal sistemin enerji tüketimi üzerinde yaşamsal bir rol oynadığı durumu tanımlamaktadır. Böyle bir ekonomide, enerji tasarrufunu hedefleyen projelerin uygulanmasının ön şartının finansal sektör olduğu unutulmamalıdır. *Geri bildirim hipotezi*, finansal gelişme ile enerji tüketimi arasında karşılıklı bir ilişki olduğunu belirtmektedir. Enerji tasarruf politikaları, enerji verimliliğini artırmak için, finansal sektörü etkileyebilir ve bu da enerji tüketimini etkiler. *Tarafsızlık hipotezi*; finansal gelişme ve enerji tüketiminin birbirinden bağımsız olduğunu ileri sürmektedir. Tarafsızlık hipotezinin bulunduğu bir ekonomide, finansal sistemdeki gelişmeler ve enerji verimliliğini hedefleyen politikalar birbiri üzerinde önemli bir etkiye sahip olmayacaktır (Topçu & Altay, 2017: 3).

Finansal gelişmenin enerji tüketimi üzerindeki etkisinin belirlenmesi için yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde çok sayıda tek ülkeli analizin bulunmasına karşılık sınırlı sayıda çok ülkeli analizin olduğu görülmektedir. Bu çalışmaların bazıları büyüme hipotezinin varlığını bildirirken (Chitioui, 2012; Öztürk & Acaravcı, 2013; Pao & Tsunai, 2011), bazı araştırmalar koruma hipotezini tercih etmekte (Al-mulali & Lee, 2013; Kakar vd., 2011; Shahbaz vd., 2013b), bazıları da geri bildirim hipotezini desteklemektedir (Al-mulali & Che Sab, 2012a; Sbia vd., 2014; Shahbaz vd., 2013a). Tek ülkeli analizler incelendiğinde, Çin'in literatürde en çok çalışılan ülke olduğu görülmektedir. Finansal gelişme ile enerji tüketimi arasındaki nedenselliği araştırmaya odaklanan çalışmalar kapsamlı bir şekilde tablo 2'de özetlenmiştir.

AMPİRİK MODEL VE VERİ SETİ

Finansal gelişme ile enerji tüketimi arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada enerji tüketimi (*ET*) göstergesi olarak kg cinsinden kişi başı petrol ve eşdeğeri yakıt tüketimi, finansal gelişme göstergeleri olarak ise; likit varlıkların

milli gelire oranı (LV), mevduat bankaları varlıklarının milli gelire oranı (MBV) ve mevduat bankaları ve diğer finansal kuruluşlar tarafından özel sektöre verilmiş olan kredilerin milli gelire oranı ($ÖSK$) kullanılmıştır. Bu çalışmada tahmin edilecek olan modelin gelen formu aşağıdaki gibidir:

$$ET_{it} = f(MBV_{it}, LV_{it}, ÖSK_{it}, GSYİH_{it}, TÜFE_{it})$$

Esneklik katsayılarının doğrudan tahmin edilebilmesi ve veri setindeki uç değerlerin neden olduğu ölçek etkisini gidermek amacıyla tüm serilerin doğal logaritması alınmıştır ve ampirik denklem aşağıdaki gibi modellenmiştir:

$$\ln ET_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 \ln MBV_{it} + \alpha_2 \ln LV_{it} + \alpha_3 \ln ÖSK_{it} + \alpha_4 \ln GSYİH_{it} + \alpha_5 \ln TÜFE_{it} + v_i + \mu_t + \varepsilon_{it}$$

Modeldeki i indisi ülkeleri ($i=1, \dots, 35$), t indisi ise zamanı ($t=1995, \dots, 2014$) göstermektedir. Ayrıca modeldeki v sabit ülke etkilerini, μ sabit zaman etkilerini, ε ortalaması sıfır ve varyansı sabit olan normal dağıldığı ($\varepsilon \sim N(0, \sigma^2)$) varsayılan hata terimini ifade etmektedir.

Tablo 2. Finansal Gelişme ile Enerji Tüketimi Arasındaki İlişkiyi Araştıran Kapsamlı Literatür

Yazar(lar)	Dönem	Ülke/Bölge	Değişkenler	Yöntem	Sonuçlar
Mielnik & Goldemberg (2002)	1987-1998	20 GOÜ	DYY, EY	Regresyon Analizi	Finans ve enerji değişkenleri arasında negatif ilişki bulunmuştur.
Sadorsky (2010)	1990-2006	22 GOÜ	FG, ET, EB, EF, DYY	Panel Sistem GMM	FG ve ET arasında pozitif, aynı zamanda istatistikî olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur.
Sadorsky (2011)	1996-2006	9 Orta ve Doğu Avrupa ülkesi	FG, ET, EB, EF, DYY	Panel Sistem GMM	FG ve ET arasında pozitif, aynı zamanda istatistikî olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur.
Kakar vd. (2011)	1980-2009	Pakistan	FG, ET, EB	Johansen Eşbütünleşme testi, VECM, VAR Granger nedensellik testi	FG ve ET değişkenleri eşbütünleşiktir. FG ve ET arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Shahbaz & Lean (2012)	1971-2008	Tunus	FG, ET, EB, SAN, KENT	ARDL testi, Johansen Eşbütünleşme testi, VECM Granger nedensellik testi	FG ve ET değişkenleri eşbütünleşiktir. FG ve ET arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Al-Mulali & Che Sab (2012a)	1980-2008	30 Sahra Altı Afrika ülkesi	FG, ET, EB, CO ₂ , Y	Pedroni Eşbütünleşme testi, Panel Granger Nedensellik testi	FG ve ET değişkenleri eşbütünleşiktir. FG, ET ve CO ₂ değişkenleri arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Al-Mulali & Che Sab (2012b)	1980-2008	19 gelişmiş ve GOÜ	FG, ET, EB, CO ₂	Pedroni Eşbütünleşme testi, VECM Panel Granger Nedensellik testi	FG ve ET değişkenleri eşbütünleşiktir. FG, ET ve CO ₂ değişkenleri arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Öztürk & Acaravcı (2013)	1960-2007	Türkiye	FG, ET, EB, CO ₂ , AÇIK	ARDL testi, VECM Granger nedensellik testi	FG ve ET değişkenleri eşbütünleşiktir. FG'den ET'ye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Al-Mulali & Lee (2013)	1980-2009	6 GCC ülkesi	FG, ET, EB, KENT, TİC	Pedroni Eşbütünleşme testi, VECM Panel Granger Nedensellik testi, Panel DOLS	FG ve ET değişkenleri eşbütünleşiktir. FG'den ET'ne doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
İslam vd. (2013)	1971-2009	Malezya	FG, ET, EB, NÜ	ARDL testi, VECM Granger nedensellik testi	FG ve ET değişkenleri eşbütünleşiktir. FG ve ET arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Shahbaz vd. (2013a)	1971-2011	Çin	FG, ET, EB, AÇIK, RSER	ARDL testi ve Johansen Eşbütünleşme testi, VECM Granger nedensellik testi	FG ve ET değişkenleri eşbütünleşiktir. FG ve ET arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Shahbaz vd. (2013b)	1975:Q1-2011:Q4	Endonezya	FG, ET, EB, AÇIK, CO ₂	ARDL testi, VECM Granger nedensellik testi, Etki-tepki fonksiyonu ve varyans ayrıştırması	FG ve ET değişkenleri eşbütünleşiktir. FG'den ET'ye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Çoban & Topçu (2013)	1990-2011	27 AB Ülkesi	FG, ET, EB, DYY, EF	Temel Bileşenler Analizi (PCA), Sistem GMM	FG ve ET arasında güçlü bir ilişki bulunamamıştır.
Mudakkar vd. (2013)	1975-2011	SAARC üyesi ülkeler	FG, ET, EB, EF, DYY	VAR Granger nedensellik testi, Toda-Yamamoto-Dolado-Lutkepohl (TYDL) yaklaşımı, Temel Bileşenler Analizi (PCA)	FG ve ET arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Tang & Tan (2014)	1972-2009	Malezya	FG, ET, EB, DYY, EF	Temel Bileşenler Analizi (PCA), Johansen ve Juselius Eşbütünleşme testi, VAR Granger nedensellik testi	FG ve ET değişkenleri eşbütünleşiktir. FG ve ET arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Omri & Kahouli (2014)	1990-2011	65 ülke	FG, ET, EB, DYY, SS, İŞ, ENF, AÇIK, NÜ, RDK	Panel GMM modeli	FG ve ET arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur.
Aslan vd. (2014)	1980-2011	7 Ortadoğu Ülkesi	FG, ET, EB, EF	Pedroni Eşbütünleşme testi, FMOLS, Panel Granger Nedensellik testi	FG ve ET değişkenleri eşbütünleşiktir. FG ve ET arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Gümüş & Koç (2015)	1971-2010	57 ülke	FG, ET	Yatay Kesit Bağımlılığı Testi, SurADF Panel Birim Kök Testi, Dumitrescu&Hurlin Panel Nedensellik testi, Emirmahmutoğlu&Köse Panel Nedensellik testi	FG ile ET arasında sadece kıyı ülkelerinde ilişki tespit edilmiştir.

Lebe & Akbaş (2015)	1960-2012	Türkiye	FG, ET, EB, KENT, SAN	Maki Eşbütünleşme testi, DOLS, FMOLS, Yapısal Vektör Otoregresif (SVAR) modeli	FG ve ET değişkenleri eşbütünleşiktir. FG, ET üzerinde etkilidir.
Komal & Abbas (2015)	1972-2012	Pakistan	FG, ET, EB, KENT, EF, Y, HÜK, AÇIK, BS	GMM	FG EB yoluyla ET'yi pozitif ve güçlü bir şekilde etkilemektedir.
Ziaei (2015)	1989-2011	13 Avrupa, 12 Asya ve Okyanusya ülkeleri	FG, ET, EB, CO ₂	Panel VAR (PVAR) analizi, Etki-tepki fonksiyonu ve varyans ayrıştırması	FG ve ET arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Furuoka (2015)	1980-2012	12 Asya ülkesi	FG, ET, EB, DYY	Pedroni Eşbütünleşme testi, FMOLS, Granger panel nedensellik testi, Dumitrescu-Hurlin panel nedensellik testi	FG ve ET değişkenleri eşbütünleşiktir. FG ve ET arasında pozitif ancak istatistiksel olarak anlamlı olmayan bir ilişki vardır. FG'den ET'ye doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır.
Chang (2015)	1999-2008	53 ülke	FG, ET, EB, DYY, EF	Panel sabit etki regresyon modeli, Panel eşik regresyon modeli	FG ET'yi pozitif bir şekilde etkilemektedir.
Keskingöz & İnançlı (2016)	1960-2011	Türkiye	FG, ET, EB	Johansen Eşbütünleşme testi, VAR Granger nedensellik testi	FG ve ET değişkenleri eşbütünleşik değildir. FG ve ET arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Doğan & Değer (2016)	1970-2013	Hindistan	FG, ET, EB	Johansen Eşbütünleşme testi, VECM, VAR Granger nedensellik testi	FG ve ET değişkenleri eşbütünleşiktir. FG'den ET'ye doğru bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır.
Topçu & Altay (2017)	1989-2011	Türkiye (5 farklı sektör)	FG, ET, EB, EF	Temel Bileşenler Analizi (PCA), Pedroni Eşbütünleşme testi, Ortalama Grup (Mean Group) yöntemi, Dumitrescu&Hurlin nedensellik testi	FG ET'yi pozitif bir şekilde etkilemektedir. FG'den ET'ye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Kaynak: Tarafımızdan oluşturulmuştur. **Kısaltmalar:** FG: Finansal gelişme, ET: Enerji tüketimi, DYY: Doğrudan yabancı yatırım, EY: Enerji yoğunluğu, EB: Ekonomik büyüme, EF: Enerji fiyatı, SAN: Sanayileşme, KENT: Kentleşme, CO₂: Karbon emisyonu, Y: Yatırım, AÇIK: Ticari açıklık, TİC: Toplam ticaret hacmi, NF: Nüfus, RSER: Reel sermaye, SS: Sermaye stoku, İŞ: İşgücü, RDK: Reel Döviz Kuru, HÜK: Hükümet büyüklüğü, BS: Beşeri sermaye, ENF: Enflasyon oranı, GOÜ: Gelişmekte olan ülke, GMM: Genel Momentler Yöntemi, GCC: Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi, SAARC: Güney Asya Bölgesel İşbirliği Teşkilatı, AB: Avrupa Birliği.

Birinci finansal gelişme göstergesi olan *LV* finansal derinleşmenin yaygın olarak kullanılan bir göstergesidir (Demetriades & Hussein, 1996: 394). *LV* bankaların ve diğer finansal aracı kuruluşların para, talep ve faiz getiren yükümlülüklerinin toplamını içerir. *LV* tüm banka, banka benzeri ve banka dışı finansal kuruluşları kapsar, bu nedenle finansal aracı hizmetlerinin en geniş ölçüsü olarak kabul edilebilir (Beck vd., 2010).

İkinci finansal gelişme göstergesi olan *MBV* bankalar ve banka benzeri finansal aracı kuruluşlardaki tüm tasarruf hesapları, çek hesapları ve vadeli mevduat hesaplarını kapsamaktadır. Borç verme işlemleri için hali hazırda bulunan kaynakları göstermektedir. Yüksek *MBV* oranı daha iyi işleyen bir finansal sistemin varlığına işaret etmektedir çünkü gelişmiş ülkelerdeki hane halkları tasarruflarını genellikle mevduat bankalarında değerlendirmektedir (Demetriades & Hussein, 1996: 395). Böylelikle, yeni yatırım projeleri için daha fazla kaynak bulunabilmektedir. Aksi takdirde hane halklarının tasarrufları ekonomiden sızarak yatırıma dönüşmemektedir. Bu ise az gelişmiş bir finansal sistemin göstergelerindedir (Kar & Pentecost, 2000: 7).

Üçüncü ve son finansal gelişme göstergesi olan *ÖSK* mevduat bankaları ve diğer finans kuruluşlarının özel sektörde sağladığı kredilerin milli gelire oranı olarak tanımlanmaktadır. *ÖSK*, finansal gelişme literatüründe finansal piyasa büyüklüğünün standart bir ölçüsüdür. *ÖSK* finansal hizmetlerin düzeyi için önemli bir göstergedir. Finansal piyasa gelişimi ile finansal hizmetler düzeyi arasında pozitif ilişki mevcuttur (Levine vd., 2000: 31). *ÖSK* yalnızca özel sektör tarafından sağlanan kredileri veya özel sektöre verilen kredileri içermektedir. Bu, *ÖSK*'nin merkez bankalarının verdiği kredileri içermediği ve ayrıca *ÖSK*'nin hükümete veya devlet kurumlarına verilen kredileri de içermediği anlamına gelmektedir. *ÖSK*, yatırım ve ekonomik performans ile daha kesin bir şekilde ilişkilidir; ayrıca finansal sistem ile özel sektör arasındaki işbirliğinin finansal sistemin verimlilik artışını kamu sektörüne göre daha fazla temsil ettiği görülmektedir (Calderón & Liu, 2003:326).

Bu çalışmada, bağımlı değişkenin, kişi başı milli gelir (*GSYİH*) ve tüketici fiyat endeksi (*TÜFE*) gibi diğer önemli belirleyicileri ise ihmal edilmiş değişkenin yol açtığı sapma sorunundan kurtulmak amacıyla modele dâhil edilmiştir. Her ülke için enerji fiyatlarına ulaşmak kolay olmadığından, Mahadevan & Asafu-Adjave (2007)'yi takiben, tüketici fiyat endeksi (2010=100) enerji fiyatlarını temsilen modele dahil edilmiştir. Esneklik katsayılarının doğrudan tahmin edilebilmesi ve veri setindeki uç değerlerin neden olduğu ölçek etkisini gidermek amacıyla tüm serilerin doğal logaritması alınarak kullanılmıştır. Bu çalışmada 35 OECD¹ülkesinin, 1995-2014 dönemini kapsayan dengesiz bir panel veri setinden

¹OECD Ülkeleri: ABD, Almanya, Avustralya, Avusturya, Belçika, Birleşik Krallık, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Güney Kore, Hollanda, İrlanda, İspanya, İsrail, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Japonya, Kanada, Letonya, Lüksemburg,

faýdalanılmıştır. *GSYİH*, *ET* ve *TÜFE* verileri Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri Veritabanı'ndan finansal gelişme verileri ise Cihak vd. (2012) tarafından oluşturulmuş olan Dünya Bankası Küresel Finansal Gelişme Veritabanı'ndan elde edilmiştir.

Bu çalışmanın araştırma sorusunu oluşturan finansal gelişme ile enerji tüketimi arasındaki uzun dönemli ilişkinin ve nedenselliğin sorgulanabilmesi amacıyla panel eşbütünleşme analizi, panel nedensellik analizi, FMOLS (panel fully modified ordinary least square) ve DOLS (panel dynamic ordinary least square) tahminicileri kullanılmıştır.

EKONOMETRİK YÖNTEM VE AMPİRİK BULGULAR

Panel Birim Kök Analizi

Durağan olmayan verilerin kullanımıyla gerçekleştirilen regresyon analizlerinde gerçekçi olmayan test sonuçlarına rastlanılabilmektedir ve bu olgu sahte regresyon olarak adlandırılmaktadır (Granger & Newbold, 1974: 117). Ancak 1980li yıllarda geliştirilen eşbütünleşme analizine göre durağan olmayan serilerin lineer kombinasyonları durağanlık özelliğine sahip olabilmektedir.

Serilerin durağanlaştırılması sürecinde kaybedilecek olan iktisadi bilginin yok olmasının engellenmesi için eşbütünleşme analizinin öncelikli olarak gerçekleştirilmesi araştırmanın tahmin gücünü arttırmaktadır. Panel eşbütünleşme analizi gerçekleştirilmeden önce birim kök testi kullanılarak tüm değişkenlerin birinci dereceden tümleşik olup olmadıkları araştırılmalıdır. Panel birim kök testleri bu ve benzeri çalışmalar için geleneksel birim kök testlerine göre daha tutarlı sonuçlar vermektedir.

Panel veri analizlerinin temelini oluşturan denklem aşağıdaki gibidir:

$$y_{i,t} = \alpha + X_{i,t} + \varepsilon_{i,t} \quad i = 1, \dots, N, t = 1, \dots, T$$

Denklemdaki i indisi yatay kesitleri, t indisi zaman boyutunu ve ε_{it} modelin hata terimini göstermek üzere y_{it} ifadesinden türetilen 1. derece otoregresif süreci kapsayan basit bir model aşağıdaki gibidir:

$$y_{it} = \alpha y_{i,t-1} + \varepsilon_{i,t}$$

Üstteki regresyon denkleminin otoregresif bölümünü oluşturan α parametresinin mutlak değerce 1'e eşit olması y_{it} serisinin durağan olmadığı anlamına gelmektedir. Yukarıdaki denklemde yer alan ve α parametresi üzerinde birim kök sınaması gerçekleştiren çok sayıda panel birim kök testi geliştirilmiştir. Bu çalışmada en sıklıkla kullanılan panel birim kök testlerinden birisi olan Im,

Macaristan, Meksika, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovakya, Slovenya, Şili, Türkiye, Yeni Zelanda, Yunanistan.

Pesaran & Shin(2003) (IPS) testi kullanılacaktır. IPS testi serilerin durağanlığını aşağıdaki eşitlik vasıtasıyla incelemektedir:

$$\Delta y_{i,t} = \gamma_i + \alpha_i y_{i,t-1} + \sum_{k=1}^n \beta_k \Delta y_{i,t-k} + \lambda_{i,t} + \delta_t + \varepsilon_{i,t}$$

$$i = 1, \dots, N, t = 1, \dots, T$$

IPS testinin hipotezleri:

$H_0: \alpha_i < 0$ birim kök mevcuttur

$H_1: \alpha_i > 0$ bazı yatay kesitler için birim kök yoktur şeklinde tanımlanmıştır.

IPS test sonuçları tablo 4'ten görülebilmektedir.

Tablo 3. IPS Birim Kök Test Sonuçları

Değişken	Düzyey		1.Fark	
	T-istatistiği	Olasılık Değeri	T-istatistiği	Olasılık Değeri
<i>TÜFE</i>	6.38877	1.0000	-7.18503	0.0000***
<i>MBV</i>	1.48726	0.9315	-6.42202	0.0000***
<i>ET</i>	4.56266	1.0000	-8.36966	0.0000***
<i>LV</i>	2.01632	0.9781	-7.67310	0.0000***
<i>GSYİH</i>	-0.46484	0.3210	-7.87622	0.0000***
<i>ÖSK</i>	1.05981	0.8554	-4.53613	0.0000***

*, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 3'teki birim kök test sonuçlarına göre değişkenler düzeyde ele alındığında birim kökün varlığına işaret eden boş hipotez hiçbir değişken için reddedilememektedir. Öte yandan değişkenlerin birinci farkları kullanıldığında, birim kök hipotezi tüm değişkenler için %1 anlamlılık düzeyinde reddedilebilmektedir. Bu sonuçlar tüm değişkenlerin I(1) olduğunu göstermektedir.

Panel Eşbütünlüşme Analizi

Ampirik çalışmanın bir sonraki aşamasını finansal gelişme ile enerji tüketimi arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığını sınavan eşbütünlüşme analizi oluşturmaktadır. Pedroni (1995), (1999), (2000) tarafından geliştirilen bu teste boyut tabanlı ve grup ortalamalı panel eşbütünlüşme istatistikleri kullanılmaktadır. Bu teknik geleneksel eşbütünlüşme testleriyle karşılaştırıldığında istatistiksel olarak daha güçlü sonuçlar vermektedir. Pedroni (1995), (1999), (2000) eşbütünlüşme analizi için yedi adet test önermiştir. Bu testlerin dördü boyut tabanlı iken diğer üçü grup ortalamalı panel eşbütünlüşme istatistikleridir. Boyut tabanlı istatistikler tahmin edilen kalıntılarda yapılacak olan birim kök testleri için farklı boyutlardaki otoregresif katsayıları bir araya getirmektedir. Bu istatistikler ortak zaman faktörünü ve ülkeler arası heterojenliği hesaba katmaktadırlar. Grup

ortalamalı test istatistikleri ise paneldeki her bir ülke için hesaplanmış olan birim kök testi kalıntılarıyla ilintili olan otoregresif ülke katsayılarının ortalamalarını temel almaktadır. Bu istatistikler aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır:

Panel v-İstatistiği

$$Z_V = \left(\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^2 \right)^{-1}$$

Panel rho-İstatistiği

$$Z_\rho = \left(\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^2 \right)^{-1} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i} (\hat{e}_{i,t-1} \Delta \hat{e}_{i,t} - \hat{\lambda}_i)$$

Panel PP-İstatistiği

$$Z_{pp} = \left(\sigma^2 \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^2 \right)^{-1/2} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i} (\hat{e}_{i,t-1} \Delta \hat{e}_{i,t} - \hat{\lambda}_i)$$

Panel ADF-İstatistiği

$$Z_t = \left(\hat{S}^{*2} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^2 \right)^{-1/2} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i} \hat{e}_{i,t-1}^* \Delta \hat{e}_{i,t}$$

Group rho-İstatistiği

$$\check{Z}_\rho = \sum_{i=1}^N \left(\sum_{t=1}^T \hat{e}_{i,t-1}^2 \right)^{-1} \sum_{t=1}^T (\hat{e}_{i,t-1} \Delta \hat{e}_{i,t} - \hat{\lambda}_i)$$

Group PP-İstatistiği

$$\check{Z}_{pp} = \sum_{i=1}^N \left(\hat{\sigma}^2 \sum_{t=1}^T \hat{e}_{i,t-1}^2 \right)^{-1/2} \sum_{t=1}^T (\hat{e}_{i,t-1} \Delta \hat{e}_{i,t} - \hat{\lambda}_i)$$

Group ADF-İstatistiği

$$\check{Z}_t = \sum_{i=1}^N \left(\sum_{t=1}^T \hat{S}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^{*2} \right)^{-1/2} \sum_{t=1}^T \hat{e}_{i,t-1}^* \Delta \hat{e}_{i,t}^*$$

Pedroni eşbütünleşme testinin boş hipotezi değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını ifade etmektedir.

Gerçekleştirilen analiz bulgularına göre, yedi Pedroni test istatistiğinin dört adedi istatistiksel olarak anlamlıdır ve boş hipotez %1 anlamlılık düzeyinde

reddedilebilmektedir. Bir başka deyişle değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi mevcuttur. Modeldeki tüm değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığından söz edilebilir. Pedroni panel eşbütünleşme testi sonuçları tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Pedroni Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Test İstatistikleri	
	-2.940212
Panel v-İstatistiği	(0.7428)
	2.130132
Panel rho-İstatistiği	(0.9898)
	-11.21381
Panel PP-İstatistiği	(0.0000) ***
	-4.384632
Panel ADF-İstatistiği	(0.0098) ***
	4.161898
Group rho-İstatistiği	(1.0000)
	-15.12182
Group PP-İstatistiği	(0.0000) ***
	-3.892864
Group ADF-İstatistiği	(0.0000) ***

Parantez içerisindeki değerler olasılık değerlerini ifade etmektedir. *, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Panel Nedensellik Analizi

Serilerin arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisinin varlığının bulunmasından sonraki aşamada kısa dönemli nedensellik ilişkisinin belirlenmesi ve ilişkinin yönünün tespiti için Granger nedensellik testinden yararlanılmaktadır. Granger nedensellik testi aşağıdaki modellere dayanmaktadır:

$$\Delta Y_{i,t} = \theta_{i,Y} + \sum_p \theta_{i,p} \Delta Y_{i,t-p} + \sum_p \theta_{i,p} \Delta X_{i,t-p} + \gamma_{1,i} HDM_{t-1} + \varepsilon_t$$

$$\Delta X_{i,t} = \theta_{i,X} + \sum_p \theta_{i,p} \Delta X_{i,t-p} + \sum_p \theta_{i,p} \Delta Y_{i,t-p} + \gamma_{1,i} HDM_{t-1} + \varepsilon_t$$

Yukarıdaki modelde yer alan Δ değişkenlerin birinci farklarını, HDM ifadesi hata düzeltme mekanizmasını ve p değeri de gecikme uzunluğunu ifade etmektedir. Panel Granger nedensellik testi sonuçları tablo 5'te raporlanmıştır:

Tablo 5. Panel Granger Nedensellik Testi Sonuçları

	ET	MBV	LV	ÖSK	GSYİH	TÜFE
ET →		0.3628	0.1625	0.0974*	0.0131**	0.0665*
MBV →	0.0070***		0.4564	0.2044	0.0009***	0.0008***
LV →	0.0000***	0.2732		0.0608*	0.0229**	0.1352
ÖSK →	0.0188**	0.2346	0.6583		0.0150**	0.0015***
GSYİH →	0.0004***	0.0000***	0.0000***	0.0000***		0.0200**
TÜFE →	0.0000***	0.2641	0.8213	0.0010***	0.0000***	

*, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Panel Granger nedensellik testi sonuçlarına göre *ET* değişkeninden *ÖSK* ve *TÜFE* değişkenlerine doğru %10, *GSYİH* değişkenine doğru ise %5 anlamlılık seviyesinde nedensel ilişki gözlemlenmiştir. Birinci finansal gelişme göstergesi olan *MBV* değişkeni %1 anlamlılık düzeyi ile *ET*, *GSYİH* ve *TÜFE* değişkenlerinin sebebi olarak gözükmektedir. İkinci finansal gelişme göstergesi olan *LV* değişkeni %1 anlamlılık düzeyi ile *ET*'nin, %5 anlamlılık düzeyi ile *GSYİH*'nin ve %10 anlamlılık düzeyi ile *ÖSK*'nin Granger sebebidir. *GSYİH*, diğer tüm değişkenlerin Granger sebebidir. Bu ilişkilerin istatistiksel anlamlılığı *TÜFE* için %5 diğer değişkenler için %1'dir. Son olarak *TÜFE* değişkeninden *ET*, *ÖSK* ve *GSYİH* değişkenleri yönünde %1 anlamlılık düzeyinde nedensellik ilişkisi gözlemlenmiştir.

Sonuç olarak, üç finansal gelişme değişkeninden (*MBV*, *LV* ve *ÖSK*) enerji tüketimine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Finansal gelişmeyi temsil eden değişkenlerden sadece *ÖSK* ve *ET* arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi mevcuttur. Tüm finansal gelişme göstergeleri bir arada değerlendirildiğinde koruma hipotezinin geçerliliğinden bahsedilebilir. Bu hipotez, finansal sistemin enerji tüketimi üzerinde yaşamsal bir rol oynadığı durumu tanımlamaktadır.

Panel Eşbütünleşme Tahminleri (FMOLS ve DOLS)

Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığına dair bulgular elde edildikten sonra finansal gelişme ve enerji tüketimi arasındaki uzun dönem ilişkisi çeşitli panel eşbütünleşme tahmini metotları kullanılarak tahmin edilebilir. Bu çalışmada bu amaç ile Phillips & Moon(1999) ve Pedroni (1995) tarafından önerilen FMOLS (panel fully modified ordinary least square) ile Kao & Chiang (2000) tarafından önerilmiş olan DOLS (panel dynamic ordinary least square) tahminleri kullanılacaktır. FMOLS ve DOLS tahminleri modelde karşılaşılabilecek olan serisel korelasyon ve içsellik sorunlarını hesaba kattıkları için modelin tahmin gücünü de arttırmaktadır. FMOLS ve DOLS tahminlerine ait ampirik bulgular tablo 6'dan görülebilir. Her iki yaklaşımdan da elde edilen analiz bulguları katsayıların işaretleri bakımından tamamen tutarlıdır ancak *LV* ve *ÖSK* katsayılarının anlamlılık düzeyi bakımından farklılık göstermektedir.

Tablo 6. DOLS ve FMOLS Tahmin Sonuçları

Değişken	Bağımlı Değişken: <i>ET</i>			
	DOLS		FMOLS	
	Katsayı	Olasılık	Katsayı	Olasılık
MBV	-0.167825	0.0012***	-0.394471	0.0006***
LV	-0.632733	0.0013***	-0.115421	0.1221
ÖSK	0.017177	0.7282	0.170789	0.0456**
GSYİH	0.425542	0.0131**	0.790245	0.0000***
TÜFE	0.307961	0.0603*	0.349961	0.0000***
R ²	0.999865		0.464691	

*, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir. DOLS ve FMOLS sırasıyla dynamic ordinary least square ve fully modified ordinary least square tahmincilerini ifade etmektedir.

MBV değişkeni ile *ET* arasında her iki tahmincinin verdiği bulgulara göre istatistiksel olarak %1 seviyesinde anlamlı ve negatif yönlü ilişki mevcuttur. DOLS tahmincisine göre *MBV* değişkeni %1 arttığında enerji tüketimi %0.16 azalmaktadır. FMOLS tahmincisine göre ise, *MBV*değişkeni %1 arttığında enerji tüketimi %0.39 azalmaktadır. *LV* değişkeni ile *ET* değişkeni arasında ise her iki tahminci de negatif yönlü ilişkiye işaret etmektedir ancak *LV* değişkeni katsayısı DOLS tahmincisine göre %1 seviyesinde anlamlı iken FMOLS değişkenine göre istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. DOLS tahmincisine göre, *LV* %1 arttığında enerji tüketimi %0.63 azalmıştır. *ÖSK* değişkeni ile *ET* değişkeni arasında her iki tahmincinin test sonuçları da pozitif yönlü ilişkinin mevcudiyetini göstermektedir ancak *ÖSK* katsayısı FMOLS değişkenine göre istatistiksel olarak anlamsız iken DOLS tahmincisine göre %5 seviyesinde anlamlı bulunmuştur. DOLS tahmincisine göre, *ÖSK* %1 arttığında enerji tüketimi sadece %0.01 oranında artmaktadır. Kontrol değişkenleri olan *GSYİH* ve *TÜFE* ile enerji tüketimi arasında her iki tahminciye göre de pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı ilişki gözlemlenmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

OECD ülkelerinde finansal gelişme ve enerji tüketimi arasındaki ilişkinin şimdiye kadar hiç araştırılmamış olması bu çalışmayı yapmamızdaki temel motivasyonumuzu oluşturmaktadır. Bu temel amaca ulaşmak amacıyla 1995-2014 yıllarını kapsayan finansal gelişme, enerji tüketimi, kişi başına düşen *GSYİH* ve enerji fiyatlarını temsilen *TÜFE* değişkenleri ile 35 OECD ülkesi için panel veri seti oluşturulmuştur. Modelde üç farklı finansal gelişme değişkeni kullanılmıştır. Bunlar; likit varlıkların milli gelire oranı (*LV*), mevduat bankaları varlıklarının

milli gelire oranı (*MBV*) ve mevduat bankaları ve diğer finansal kuruluşlar tarafından özel sektöre verilmiş olan kredilerin milli gelire oranıdır (*ÖSK*).

Bu çalışmada temel amaç, OECD ülkelerinde finansal gelişmenin enerji tüketimi üzerindeki etkisini incelemektir. Bu bağlamda, ilk olarak modeldeki değişkenlere ait serilerin durağanlıkları IPS birim kök testi ile sınanmıştır. Bu test sonucunda tüm değişkenlerimizin birim kök içerdiği ve hepsinin I(1) olduğu tespit edilmiştir. Serilerin birinci dereceden durağan olması üzerine Pedroni (1995), (1999), (2000) tarafından geliştirilen eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Bu test sonucuna göre, seriler arasında uzun dönemli ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Serilerin arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisinin varlığının bulunmasından sonra kısa dönemli nedensellik ilişkisinin belirlenmesi ve ilişkinin yönünün tespiti için Granger nedensellik testinden faydalanılmaktadır. Üç finansal gelişme değişkeninden (*MBV*, *LV* ve *ÖSK*) enerji tüketimine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Kısaca finansal gelişme enerji tüketimini kısa dönemde etkilemektedir. Finansal gelişmeyi temsil eden değişkenlerden sadece *ÖSK* ve *ET* arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi mevcuttur. Tüm finansal gelişme göstergeleri bir arada değerlendirildiğinde koruma hipotezinin geçerliliğinden bahsedilebilir. Koruma hipotezi finansal gelişmeden enerji tüketimine doğru tek yönlü nedensellik olduğunu vurgulamaktadır. Bu hipotez, finansal sistemin enerji tüketimi üzerinde yaşamsal bir rol oynadığına vurgu yapmaktadır. Böyle bir ekonomide, enerji tasarrufunu hedefleyen projelerin uygulanmasının ön şartının finansal sektör olduğu bilinmektedir. *MBV*, *LV* ve *ÖSK* değişkenleri kısa dönemde hem enerji tüketiminin hem de kişi başına düşen *GSYİH*'nin Granger sebebidir. Finansal sistem aracılığıyla gerçekleştirilen yatırımlar sonucu reel sektör genişlemekte ve enerji ihtiyacı artmaktadır. Bunun sonucunda ise *GSYİH* yükselişe geçmektedir. Kısa dönemde finansal gelişme yatırımları, milli geliri ve dolayısıyla da enerji tüketimini etkilemektedir.

Eşbütünleşme testinin güvenilirliğini ölçmek için model, DOLS ve FMOLS yöntemleriyle tahminlenmiştir. Her iki tahmin yöntemine göre de regresyon katsayılarının yönleri açısından aynı ancak katsayı büyüklükleri diğer bir deyişle etki güçleri ve istatistiksel anlamlılıkları bakımından farklı sonuçlar elde edilmiştir. Her iki yöntemde de *MBV* ve *ET* arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmuştur. *LV* ile *ET* arasında da negatif yönlü ilişki bulunmasına karşılık sadece DOLS yönteminden elde edilen katsayı istatistiksel olarak anlamlıdır. *ÖSK* ile *ET* arasında ise pozitif yönlü ilişki mevcutken sadece FMOLS tahmin yönteminden elde edilen katsayı istatistiksel olarak anlamlıdır. *MBV* ve *LV* değişkenleri ile enerji tüketimi arasında negatif yönlü ilişki mevcuttur. Bu bulgular Granger nedensellik testi sonuçları ile birleştirildiğinde son dönemlerde hızla önem kazanmakta olan verimli ve yenilenebilir enerji politikalarının başarıya ulaşmakta olduğu şeklinde yorumlanabilmektedir. Finansal sistem aracılığıyla gerçekleştirilen enerji tasarruflu teknolojiler, güneş panelleri, rüzgâr tribünleri vb. yeniliklerle bir yandan marjinal enerji maliyeti azalırken, öte yandan ekonomiler genişlemektedir. Finansal gelişme enerji verimliliğini arttırarak enerji tüketimini azaltmaktadır.

Dünyanın en büyük ekonomileri olarak kabul edilen OECD ülkeleri hem enerji üretiminde hem de tüketiminde lider konumda yer almaktadırlar. Dünya’da her yıl sürekli olarak artan enerji tüketimi, başta OECD ülkeleri olmak üzere tüm ülkeleri alternatif/yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması, enerji verimliliğinin sağlanması, yeni enerji politikalarının oluşturulması ve enerji tasarrufunun sağlanması için gerekli Ar-Ge projelerinin hazırlanması konusunda harekete geçirmiştir. Ayrıca yenilenebilir enerji kaynaklarına (güneş, rüzgâr, biyokütle, jeotermal, vb.) sahip olan ülkeler, dünya enerji piyasasında da söz sahibi olmaktadır. Bu nedenle, OECD ülkelerindeki enerji politikalarından sorumlu kurum ya da kişilerin enerji kullanımını azaltarak enerji verimliliğini artırmaya yönelik projelere yönelmesi önem arz etmektedir. Enerji verimliliğinin artırılması ilgili ülkelerde hem enerji maliyetlerinin azaltmasını sağlayacak hem de bu ülkelerde yaşayan tüketicilerin düşük maliyetle sermayeye ulaşmaları sonucu tasarruflarının artmasına neden olacaktır. Bu tasarruflar, geleneksel (yenilenemeyen) enerji kaynaklarına harcamak yerine, bölgedeki enerji tasarrufu projelerini genişletmek için kullanılabilir. Buna ek olarak, enerji tasarrufu projelerinin yaygınlaştırılması ve yenilenebilir enerji projelerinin oluşturulmasıyla enerji verimliliği artırılabilir. Ayrıca, enerji verimliliğindeki iyileşme, OECD ülkelerinin sera gazı emisyonlarını kontrol etmek için gereken enerji ihtiyacını azaltabilir.

KAYNAKÇA

Ali, H. S., Yusop, Z. Bin & Hook, L. S. (2015). Financial Development and Energy Consumption Nexus in Nigeria: An Application of Autoregressive Distributed Lag Bound Testing Approach. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 5 (3): 816–821.

Al-mulali U. & Che Sab C. N. B. (2012a). The impact of energy consumption and CO₂ emission on the economic growth and financial development in the Sub Saharan African countries. *Energy*, 39 (1): 180-186.

Al-mulali U. & Che Sab C. N. B. (2012b). The impact of energy consumption and CO₂ emission on the economic and financial development in 19 selected countries. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 16 (7): 4365-4369.

Al-Mulali, U. & Lee, J. Y. (2013). Estimating the impact of the financial development on energy consumption: Evidence from the GCC (Gulf Cooperation Council) countries. *Energy*, 60: 215–221.

Aslan, A., Apergis, N. & Topcu, M. (2014). Banking development and energy consumption: Evidence from a panel of Middle Eastern countries. *Energy*, 72: 427–433.

Beck, T., Demirgüç-Kunt, A. & Levine, R. (2010). Financial institutions and markets across countries and over time: The updated financial development and structure database. *World Bank Economic Review*, 24 (1): 77–92.

Bencivenga, V. R. & Smith, B. D. (1993). Some consequences of credit rationing in an endogenous growth model. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 17 (1-2): 97–122.

Calderón, C. & Liu, L. (2003). The direction of causality between financial development and economic growth. *Journal of Development Economics*, 72 (1): 321–334.

Chang, S. C. (2015). Effects of financial developments and income on energy consumption. *International Review of Economics and Finance*, 35: 28-44.

Chortareas, G., Magkonis, G., Mschos, D. & Panagiotidis, T. (2015). Financial development and economic activity in advanced and developing open economies: Evidence from panel cointegration. *Review of Development Economics*, 19 (1):163–177.

Chtioui, S. (2012). Does economic growth and financial development spur energy consumption in Tunisia? *Journal of Economics and International Finance*, 4 (7): 150–158.

Cihak, M., Demirgüç-Kunt, A., Feyen, E. & Levine, R. (2012). Benchmarking Financial Systems around the World. *World Bank Policy Research Working Papers*, 6175: 1–58.

Claessens, S. & Feijen, E. (2007). Financial sector development and the millennium development goals. World Bank Working Paper No. 89.

Çoban, S. & Topcu, M. (2013). The nexus between financial development and energy consumption in the EU: A dynamic panel data analysis. *Energy Economics*, 39: 81–88.

Demetriades, P. O. & Hussein, K. A. (1996). Does financial development cause economic growth? Time-series evidence from 16 countries. *Journal of Development Economics*, 51 (2): 387–411.

Doğan, B. & Değer, O. (2016). Enerji Tüketimi, Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Hindistan Örnekleme, *Journal of Yasar University*, 11 (44): 326-338.

Erim, N. & Türk, A. (2005). Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10 (2): 21-45.

Furuoka, F. (2015), Financial development and energy consumption: Evidence from a heterogeneous panel of Asian countries. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 52: 430-444.

Goldsmith R. (1969). *Financial structure and development*. New York: Yale University Press.

Granger, C. W. J. & Newbold, P. (1974). Spurious Regressions in Econometrics. *Journal of Econometrics*, 2 (2): 111–120.

Gümüş, F. B. & Koç, M. (2015). Ülkelerin Gelişmişlikleri ile Enerji Tüketimleri Arasındaki İlişki: Dört Kıta Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20 (2): 151-164.

Im, K. S., Pesaran, M. H. & Shin, Y. (2003). Testing for unit roots in heterogeneous panels. *Journal of Econometrics*, 115 (1): 53–74.

International Energy Agency (IEA) (2007). *World Energy Outlook*, IEA.

Islam, F., Shahbaz, M., Ahmed, A. U. & Alam, M. M. (2013). Financial development and energy consumption nexus in Malaysia: A multivariate time series analysis. *Economic Modelling*, 30 (1): 435–441.

Kakar, Z. K., Khilji, B. A. & Khan, M. J. (2011). Financial development and energy consumption: Empirical evidence from Pakistan. *International Journal of Trade, Economics and Finance*, 2: 469–471.

Kao, C. & Chiang, M. (2000). On the Inference of a Cointegrating Regression in Panel Data. *Advances in Econometrics*, 15: 161–178.

Kar, M. & Pentecost, E. (2000). Financial development and economic growth in Turkey: further evidence on the causality issue. *Economic Research Paper*, (00/27). Centre for International, Financial and Economics Research, Department of Economics, Loughborough University

Karanfil, F. (2009). How many times again will we examine the energy–income nexus using a limited range of traditional econometric tools? *Energy Policy*, 37: 1191–1194.

Keskingöz, H. & İnançlı, S. (2016). Türkiye’de Finansal Gelişme ve Enerji Tüketimi Arasında Nedensellik İlişkisi: 1960-2011 Dönemi, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11 (3): 101-114.

King, R. G. & Levine, R. (1993a). Finance and growth: Schumpeter might be right. *The Quarterly Journal of Economics*, 108 (3): 717–737.

King, R. G. & Levine, R. (1993b). Finance, entrepreneurship and growth: Theory and Evidence, *Journal of Monetary Economics*, 32 (3): 513–542.

Komal, R. & Abbas, F. (2015), Linking financial development, economic growth and energy consumption in Pakistan. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 44: 211-220.

Lebe, F. & Akbaş, Y. E. (2015). Türkiye'de Sanayileşme, Finansal Gelişme, Ekonomik Büyüme ve Kentleşmenin Enerji Tüketimi Üzerindeki Etkisi Çoklu Yapısal Kırılmalı Bir Araştırma, *Ege Akademik Bakış*, 15 (2): 197-206.

Levine, R. (1997). Financial development and economic growth: views and agenda. *Journal of Economic Literature*, 35 (2): 688–726.

Levine, R., Loayza, N. & Beck, T. (2000). Financial Intermediation and Growth: Causality and causes. *Journal of Monetary Economics*, 46 (April): 31–77.

Mahadevan, R. & Asafu-Adjaye, J. (2007). Energy consumption, economic growth and prices: A reassessment using panel VECM for developed and developing countries. *Energy Policy*. 35 (4): 2481-2490.

McKinnon R. (1973). *Money and capital in economic development*. Washington, DC: Brookings Institution.

Mielnik, O. & Goldemberg, J. (2002). Foreign direct investment and decoupling between energy and gross domestic product in developing countries. *Energy Policy*, 30: 87–89.

Miller, M. H. (1998). Financial markets and economic growth. *Journal of Applied Corporate Finance*, 11 (3): 8–15.

Mudakkar, S. R., Zaman, K., Shakir, H., Arif, M., Naseem, I. & Naz, L. (2013). Determinants of energy consumption function in SAARC countries: Balancing the odds. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 28: 566-574.

Omri, A. & Kahouli, B. (2014). Causal relationships between energy consumption, foreign direct investment and economic growth: Fresh evidence from dynamic simultaneous-equations models. *Energy Policy*, 67: 913-922.

Öztürk, I. (2010). A literature survey on energy-growth nexus. *Energy Policy*, 38: 340–349.

Öztürk, I. & Acaravci, A. (2013). The long-run and causal analysis of energy, growth, openness and financial development on carbon emissions in Turkey. *Energy Economics*, 36: 262–267.

Pao, H. T. & Tsai, C. M. (2011). Multivariate Granger causality between CO₂ emissions, energy consumption, FDI (foreign direct investment) and GDP (gross domestic product): Evidence from a panel of BRIC (Brazil, Russian Federation, India, and China) countries. *Energy*, 36 (1): 685–693.

Payne, J. E. (2010a). A survey of the electricity consumption-growth literature. *Applied Energy*, 87 (3): 723–731.

Payne, J. E. (2010b). Survey of the international evidence on the causal relationship between energy consumption and growth. *Journal of Economic Studies*, 37 (1): 53–95.

Pedroni, P. (1995). Panel Cointegration, Asymptotic and Finite Sample Properties Of Pooled Time Series Tests With An Application To The PPP Hypothesis. *Indiana University working papers in economics*, 95–13.

Pedroni, P. (1999). Critical values for cointegration tests in heterogeneous panels with multiple regressors. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61 (1): 653–670.

Pedroni, P. (2000). Fully Modified OLS for Heterogeneous Cointegrated Panels. *Advances in Econometrics*, 15: 93–130.

Phillips, P. C. & Moon, H. R. (1999). Linear regression limit theory for nonstationary panel data. *Econometrica*, 67 (5): 1057–1111.

Roubini, N. & Sala-I-Martin, X. (1992). Financial repression and economic growth. *Journal of Development Economics*, 39 (1): 5–30.

Sadorsky, P. (2010). The impact of financial development on energy consumption in emerging economies. *Energy Policy*, 38: 2528–2535.

Sadorsky, P. (2011). Financial development and energy consumption in Central and Eastern European frontier economies. *Energy Policy*, 39: 999–1006.

Sbia, R., Shahbaz, M. & Hamdi, H. A. (2014). Contribution of foreign direct investment, clean energy, trade openness, carbon emissions and economic growth to energy demand in UAE. *Economic Modelling*, 36: 191–197.

Shahbaz M., Hye Q. M. A., Tiwari A. K. & Leita N. C. (2013b) Economic growth, energy consumption, financial development, international trade and CO₂ emissions in Indonesia. *Renewable Sustainable Energy Reviews*, 25: 109-121.

Shahbaz, M., Khan, S. & Tahir, M. I. (2013a). The dynamic links between energy consumption, economic growth, financial development and trade in China: fresh evidence from multivariate framework analysis. *Energy Economics*, 40: 8-21.

Shahbaz, M. & Lean, H.H. (2012). Does financial development increase energy consumption? The role of industrialization and urbanization in Tunisia. *Energy Policy*, 40: 473–479.

Shaw E. (1973). *Financial deepening in economic development*. New York: Oxford University Press.

Shumpeter J. A. (1911). *The theory of economic development*. Cambridge, MA, US: Harvard University Press.

Tamazian, A., Chousa, J. P. & Vadlamannati, K. C. (2009). Does higher economic and financial development lead to environmental degradation: Evidence from BRIC countries. *Energy Policy*, 37 (1): 246–253.

Tang, C. F. & Tan, B. W. (2014). The linkages among energy consumption, economic growth, relative price, foreign direct investment, and financial development in Malaysia. *Quality and Quantity*, 48 (2): 781–797.

Topcu, M. & Altay, B. (2017). New Insight into the Finance-Energy Nexus: Disaggregated Evidence from Turkish Sectors, *International Journal of Financial Studies*, 5 (1):1-16.

Ziaei, M. S. (2015). Effects of financial development indicators on energy consumption and CO₂ emission of European, EastAsian and Oceania countries, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 42: 752-759.

Yayın Geliş Tarihi: 15.06.2017
Yayına Kabul Tarihi: 23.05.2018
Online Yayın Tarihi: 17.08.2018
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.321664>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 20, Sayı: 2, Yıl: 2018, Sayfa: 211-231
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

SİYASET ALANINI ARINDIRMA: HANNAH ARENDT'İ YENİDEN DÜŞÜNMEK¹

Gülmelek DOĞANAY*

Öz

Hannah Arendt (1906-1975) insanlık durumu olarak tanımladığı Vita Activa (aktif yaşam)'dan yola çıkarak özgürlük, eşitlik, şiddet, devrim, totalitarizm, kitle toplumu, siyaset gibi kavramları açıklamaya çalışmıştır. Söz konusu kavramları anlamaya çalışmasında, yaşadığı dönemin ve kendisini var eden kimliklerinin etkisi de oldukça büyüktür. İkinci Dünya Savaşı'nu görmüş bir düşünür olan Arendt, bu dönemde Batı'nın maruz kaldığı yıkımın nedenlerini Almanya'da yaşayan eğitimli bir kadın ve Yahudi olarak sorgulamış, gerçek siyasal eylemin nasıl olması gerektiğini anlamaya çalışmıştır. Modern zamanların büyük anlatılarını (liberalizm ve Marksizm dâhil olmak üzere) eleştirerek ve kendi siyaset felsefesinin temellerini Antik Yunan'da arayarak, kamusal ve özel alan ayrımını yeniden tanımlamıştır. Özgürlüğün gerçekleştiği ve farklılıklarıyla birlikte eşit bireylerin konuşup anlaşabildikleri bir kamusal alan hayal etmektedir. Söz konusu kamusal alan siyasal eylemin alanıdır.

Bu çalışmanın amacı Hannah Arendt'in düşünsel eyleminin temelini oluşturan siyaset anlayışını anlamaktır. Daha özel olarak, yaşadığımız dönemin siyasal eylem anlayışını gözden geçirebilmek adına, Arendt'in siyasete atfettiği tanımlamaları hatırlatmak hedeflenmektedir. Tamamen onun düşünsel eylemine yer verilecek olan bu çalışmada, kendi tabiriyle Arendt yeniden "dünyevileştirilecek", "özgürleştirilecek"tir.

Anahtar Kelimeler: Hannah Arendt, Siyaset Felsefesi, Kitle Toplumu, Siyasal Eylem.

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Doğanay, G. (2018). Siyaset alanını arındırma: Hannah Arendt'i yeniden düşünmek. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (2), 211-231.

¹ Bu çalışma 10-14 Mayıs 2017 tarihleri arasında Belgrad'da düzenlenen "II International Conference on Economics, Business Management and Social Sciences (ICEBSS 2017)" isimli uluslararası konferansta sunulmuştur.

*Araş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, melekalev@ktu.edu.tr

PURIFICATION OF POLITICAL SPHERE: RETHINKING HANNAH ARENDT²

Abstract

Hannah Arendt (1906-1975) tried to explain the concepts such as liberty, equality, violence, revolution, totalitarianism, mass society and politics, by looking at Vita Activa (active life), which she described as human condition. In trying to understand these concepts, the influence of her time and her identities is also strong. A philosopher who had seen the Second World War, Arendt tried to understand how the real political action, by questioning the cause of the demolition of the West during this period as an educated women and Jews living in Germany. Criticizing the great narratives of modern times (including liberalism and Marxism) and searching for the foundations of her philosophy of politics in Ancient Greece she re-defined the distinction between public and private sphere. She imagines a public sphere in which freedom is realized and where equal individuals can speak and agree with their differences. This public sphere is the domain of political action.

The aim of this study is to understand the political conception that underlies Hannah Arendt's intellectual action. More specifically, it is aimed to remind the definition of politics which Arendt made, in order to be able to appreciate the concept of political action in our time. In this study, by giving completely the place to her intellectual action, Arendt will be "secularized" in her own words; in other words "to be emancipated".

Keywords: *Hannah Arendt, Political Philosophy, Mass Society, Political Action.*

GİRİŞ: VITA ACTIVA³

Bütün siyaset düşüncesini insanlık durumu olarak tanımladığı aktif yaşam (*vita activa*) üzerine oturtan Arendt, totalitarizm, şiddet, devrim gibi diğer bütün kavramları buradan yola çıkarak açıklamaktadır. İnsanların hapisane olarak gördükleri dünyadan kurtulma arzularını otomatlaşmak, emek harcamak ve çalışmaktan yani kitle toplumunun dayattığı düşünmeme durumundan kurtulmak istemelerine bağlamaktadır. Hâlbuki düşünceden yoksun olmaktan kurtulmanın yolu dünyanın dışında değil, tam tersine dünyadadır, yani birlikte konuşabildiğimiz ve birbirimiz için anlamlı hale gelebildiğimiz siyaset alanında söz söylemekte yatmaktadır (Arendt, 2012b: 27-34).

O, ortak dünya olarak kabul ettiği kamu alanının başkalarıyla birlikte olmanın verdiği bir görünürlük sağladığı için aslında varlığın temelini inşa ettiğini söyler, çünkü kamuda görüldüğümüz ve eylemlerimizle anlaşıldığımız için biz varızdır. Dünyevi gerçekliğin kendisini gösterebileceği yer tam da sözlerimizin işitildiği, eylemlerimizin ve bedenimizin izlendiği bu kamusal alandır (Arendt, 2012b: 102). Öyleyse diyebiliriz ki dünyevilik ölümlü olmak anlamına

² This paper was presented at "II International Conference on Economics, Business Management and Social Sciences (ICEBSS 2017)" taken place on 10-14th May 2017 in Belgrade.

³ Aktif yaşam anlamına gelmektedir.

gelmemektedir. Bu anlamda varlık kamusal alanda görünür olmak ve siyasi eylemde bulunmakla alakalıdır. Özel alandan çıkıp kamusal alanda siyaset etmek de özgürleşmek anlamına gelmektedir (Yılmaz, 2007: 227).

Bu bağlamda Arendt üç temel insani etkinlikten söz eder: *emek*, *iş* ve *eylem*. Bu üç etkinlik arasında hiyerarşi kuran Arendt insanın en ulvi ve onu hayvandan ayıran etkinliğinin *eylem* olduğunu ileri sürer. Aristo'nun da deyişine vurgu yaparak, insanın konuşan bir varlık olduğunu kabul eder. *Emek*, hayati zorunlulukların karşılandığı ve insanın biyolojik yaşam sürecine karşılık gelen bir etkinlikken; *iş*, doğal çevreden farklı yapay bir şeyler dünyasını meydana getiren bir etkinlik olarak karşımıza çıkmaktadır (Arendt, 2012b: 35). *Eylem* ise, insanlar arasında geçer ve onların çoğulluk durumuna işaret eder. Arendt'in davranış yerine eylem üzerinde durması ve ona değer atfetmesi, onun fenomenolojik yaklaşımdan etkilendiğini göstermektedir. Davranış, "istem dışı tepkiler" olarak belirlemekteyken, eylem "birey tarafından meydana gelmesi sağlanan" edimlerdir (Giddens, 2014: 202).

Arendt için eylemek; başlamak, inisiyatif almak ve bir şeyleri harekete geçirmek anlamına gelmektedir (Arendt, 2012b: 260). Öyleyse eylem doğmak gerçeğini yani kamusal alanda ilk kez görünür olmayı ifade etmektedir ve farklılığa karşılık gelen, topluluk içinde konuşmak ve eylemek varlığını doğrulamak demektir (Berktaş, 2010: 186; Collin, 1986a: 56-57). Bu durumda siyaset alanı olan kamusal alan veyahut da ortak dünya farklılıkların bir araya gelip söz söyleyebildiği, eşitler arası bir ilişkinin gerçekleştiği uzamı işaret etmektedir. Konuşma ve eylem bir arada olduğu zaman insan özgürleşebilir ve insanileşebilir, çünkü ancak o zaman kimliklerimizle birlikte tanınabiliriz, yani var olabiliriz. Bizim kim olduğumuz ancak biz eyledikten ve konuştuktan sonra diğerinin bizim hakkımızdaki düşüncelerinde açığa çıkmaktadır (Arendt, 2012b: 270-271). Özgür olabilmek öncelikle insanın zorunluluk alanından özgürleşebilmesine ve kamusal alanın varlığına bağlıdır. Bu anlamıyla özgürlük, verili olarak sunulmuş seçenekler arasından birini tercih etmek anlamına gelmemektedir, aksine eylemde bulunabilmektir (Yılmaz, 2007: 228-229).

Ancak, Arendtci anlamdaki kamusal alan modern çağda ortadan kalkmıştır ve bunu özel alanın da kaybolması ve toplumsalın yükselişi izlemiştir. Çünkü dünyanın ölümsüzlüğü inancı, (*vita contemplativa* ile) Hristiyanlığın gelişmesiyle ortaya çıkmışsa da modern dünyada bir canlının bedeni olarak kabul gören topluluğun devamlılığına olan inanca bağlılıkla yerini değiştirmiştir. Ölümsüzlük artık türün devamlılığının sağlanmasıyla ve bu yolda bireysel ölümü göze alarak gerçekleşebilmektedir. Söz konusu toplum da birbirine benzeyen ama düşünmekten ve eylemekten uzak bireylerden oluşmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Hannah Arendt'in düşünsel eyleminin temelini oluşturan siyaset anlayışını anlamaktır. Daha özel olarak, yaşadığımız dönemin siyasal eylem anlayışını gözden geçirebilmek adına, Arendt'in siyasete atfettiği

tanımlamaları hatırlatmak hedeflenmektedir. Çünkü onun analizleri geçerliliğini hala korumaktadır. Toplumsalın yükselmesi ve kamusal alanı işgal etmesi ile eylemin yerini emek etkinliğine denk gelen (üretim ve) tüketimin alması kitle toplumunun oluşmasına neden olmuştur. Kitle toplumunun davranış kalıpları halen varlığını hissettirmektedir: Benzer şekilde tüketmek, benzer şekilde davranmak ve farklı düşüncelerin sesinin duyulamaması. Yine bütün bu toplumun içine sinmiş sıradan kötülük ve birbirinin yerine ikame edilebilen insanların gereksizliği devam etmekte, hatta son yıllarda oldukça fazla hissedilmektedir. Arap Baharı, onu takip eden Occupy! Hareketi ve Türkiye’de Gezi Parkı eylemlerinin (hemen öncesinde ve) sonrasında siyaset alanını hâkimiyeti altında bulunduran erk, siyaset alanının içine kötülük tohumlarını ekmeye başlamıştır. Savaşılması gereken yeni düşmanlar yaratılmış ve bir grup halindeki insanlar topluluğu buna inandırılmıştır.

Bu kapsamda tamamen Arendt’in düşünsel eylemine yer verilecek olan bu çalışmada, kendi tabiriyle Arendt yeniden “dünyevileştirilecek”; başka bir ifadeyle “özgürleştirilecek”tir. Çünkü varlık ve özgürlük, başkalarının bizim hakkımızdaki düşüncelerinde ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, herkesi benzer kılmaya çalışan ve benzemeyenleri ise özel alana hapseden kitle toplumu eleştirilecektir. Söz konusu toplumda siyaset alanı toplumsal olan tarafından işgal edilmiştir ve davranış eylemin yerini almıştır. Toplumsala hapsedilmiş olan insanlığın kurtuluşu da Arendt’e göre siyaset alanının geri gelmesine bağlıdır. Maksat özgürlüğü yeniden oluşturmaktır ve özgürlük farklılıkların kamusal alanda görünür olması ile ilişkilidir.

TOPLUMSALIN KAMUSAL ALANI İŞGALİ

“Kitle toplumunun ortaya çıkmasıyla toplumsal alan, yüzlerce yıllık gelişiminin ardından nihayet belli bir toplumun bütün fertlerini eşitler olarak ve eşit güçle kucakladığı ve denetimi altına aldığı bir noktaya ulaştırmıştır. Toplum her koşul altında eşitlenir; modern dünyada eşitliğin zaferi, toplumun kamu alanını fethettiği ve ayırım ile farkın bireyin özel meselesi durumuna geldiği gerçeğinin siyasi ve yasal olarak tescilinden başka bir şey değildir (Arendt, 2012b: 81).”

Antik Yunan düşünürlerinden etkilenerek kendi siyaset felsefesini oluşturan Arendt (2012b: 62) *polis*i, kararların kelimeler ve ikna yoluyla alındığı siyasal bir alan olarak tanımlamakta ve siyasi eylemin en gelişkin şeklinin burada gerçekleştiğine inanmaktadır. Arendt insan etkinliklerinden yola çıkarak özel alan ile kamusal alan arasında ayırım yapmaktadır. Özel alan *emek* ve *iş* etkinliklerinin alanıdır, kamusal alan ise *eylemin*. Hanedeki emek ve iş etkinlikleri kadınların ve kölelerin siyaset alanından dışlanmasıyla, dolayısıyla zorunluluk alanına hapsedilmesiyle sonuçlanırken, hane reisi ihtiyaçları dolayısıyla emek harcamak gibi bir etkinliği yerine getirmekten kurtulmuş ve siyasetle ilgilenebilir hale gelmiş olarak özgürleşmektedir. Öyleyse polis özgürlük alanıdır. Poliste yönetenler ve

yönetilenler gibi bir ayırım ve hiyerarşi söz konusu değildir. Orası eşitler arasında gerçekleşen tartışma ve iknanın mekânıdır. Hanede ise despotik bir egemenlik söz konusudur ve bu yönetici-egemen, şiddet ya da zor kullanabilmektedir (Arendt, 2012b: 68). Çünkü despot başkaları üstünde güç kullanarak ancak kendini zorunluluk alanından kurtarıp kamusal alana geçebilmektedir (Yılmaz, 2007: 231). Kamusal alan olan poliste şiddetin yeri yoktur, o ancak özel alanda yani hanede karşımıza çıkabilir. Öyleyse Antik Yunan'da şiddet, siyaset öncesi bir eylemdir (Arendt, 2012b: 69).

Bu anlamda Arendt felsefesini Sokrates'e dayandırmakta ve yanılgıda bulunan geleneksel siyaset felsefesinin de Platonla yani onun, insanı aşkın bir güce itaate sürükleyen düşüncesiyle başladığını belirtmektedir (Arendt, 1986a). İnsanın politik bir hayvan olduğunu ileri süren Aristo polis doğanın en üstün örgütlenmesi olduğunu söylemektedir (Vergin, 2012: 29-30) ve Arendt (1986a: 85) de kamusal alanda gerçekleştirilen siyasetin Sokrates'in savunduğu *ikna* ile hakiki halini kazandığını belirtmektedir. Öyleyse siyaset etme insanlara özgü ulvi bir eylemdir ve hakikate düşünceyle erişilir. İnsanlar arzuladıkları ölümsüzlüğe ancak kamusal alana girip eşitleriyle düşünüp eyledikten sonra kavuşacaktır (O'Sullivan, 1994: 225). Sokrates'e göre, her bir düşünce (doxa-Platonik anlamda sanı) hakikattir, başka bir ifadeyle birden fazla hakikat vardır ve başkasının hakikati onun düşüncesini sorgulayarak öğrenilir. Ancak Platon'da hakikat düşüncenin (doxa) tersidir (çünkü hakikate episteme ile ulaşılabilir). Düşünce ne öznel ve keyfi ne de mutlaklıdır. İnsanlar tüm farklılıklarına rağmen birbirlerinin düşüncelerine saygı gösterirler (Arendt, 1986a: 86-89). Öyleyse düşünce karşılıklılık içerir. İnsanlar birbirlerine düşüncelerini özgürce söyleyebilmeli ve birbirlerini ikna yoluyla ortak karara varmalıdır. Düşünce kamusal alana aittir. Özel alanda düşünce yoktur.

Sokrates'de filozofun görevi *polisi* yönetmek değildir, ama filozof at sineği gibi onu rahatsız etmeli ve gerçekliğe yönlendirmeli, ortak dünyada birlikte yaşayabilmenin sınırlarını vermelidir. Platon ile birlikte eşitler arasındaki bir eylem olan siyaset devleti temsil eden tek bir kişiye devredilmiştir. İnsanların çokluğundan, tek bir insanın tiranlığına, diğer bir ifadeyle düşünce ve iknadan, emir ve itaate geçiş yaşanmıştır (Arendt, 1986a: 88-89, 94). Filozofların yaşam tarzını dayatan Platon aynı zamanda yaşanan dünya ile değil idealar âlemiyle ilgilenmektedir ve özgürlüğü siyaset alanından çıkarmakta, bu dünyanın dışında aramaktadır (Yılmaz, 2007: 230; Berktaş, 2012: 59-63). Arendt'e göre, Platon ile birlikte iktidar iradesi, polisteki yaratıcı idarenin yerini almıştır. Arendt, bu anlamda sadece iktidar iradesine sahip üstün insanın siyaset yapabileceği fikrini eleştirmektedir (O'Sullivan, 1994: 226).

18. yy. ortalarından 20. yy.'a kadar olan süreçte toplumsalın kamusal alana sızması hatta hâkim olması süreci yaşanmıştır. Bu dönemde hem özgürlük siyaset alanının dışında bir olgu olarak tanımlanmakta (Yılmaz, 2007: 232) hem de siyaset modern "devlet"e –başka bir ifadeyle yönetime- özgü bir alan olarak karşımıza

çıkılmaktadır (Vergin, 2012: 30) ve siyaset kamusal alanda yapılmaktadır. Burada modern anlamdaki kamusal alanın oluşmaya başladığı görülmektedir. Arendt söz konusu bozulmuş kamusal alanı “toplum alanı” olarak tanımlamaktadır (O’Sullivan, 1994: 231). İnsan topluluğunun oluşturduğu bu “toplumsallık”ta herkes anonim bir şekilde görünme ve konuşma gücünü kaybetmiştir (Collin, 1986a: 49).

Kamusal alan, özel alan (sivil toplum ve aile) ile siyasi iktidar (Devlet ve devlet kurumları) arasında aracı bir role sahiptir (Habermas, 1993: 41, 184). Kamusal alan ile özel alan arasında keskin bir ayrım olmalıdır. Ancak özel alan ile kamusal alan iç içe geçmiş ve toplumsal alan ortaya çıkmıştır. Başka bir ifadeyle özel alana mahsus olan özel çıkarların kamusal alana girmesi söz konusudur (Bronner ve Kellner, 1989: 3). Toplumsal alanın aktörleri de Devlet ile etkileşim halindedirler. Bu nedenle özel alan ile siyasi iktidar alanının iç içe geçtiğinden bahsedilmektedir. İç içe geçiş özel alanı yok etmektedir, çünkü kurumlar tarafından temsil edilen özel çıkarlar kamusal alanda birbirleriyle yarışmaktadır (Habermas, 1993: 187). Söz konusu kurumlar da kamusal alanda siyaset yapmaktadır.

Arendt de Habermas gibi kamusal alanın bu şekilde işgal edilmesini eleştirmekte ve kamusal alanda yapılan siyasetin yönetenler ya da yönetenlerle etkileşim halinde olanlarca değil herkes, her bir birey tarafından yapılabileceğini savunmaktadır. Ona göre siyaset etmek sadece yöneten ile yönetilen arasındaki ilişkiden ibaret değildir. Siyaset etmek, özgürce düşünmek ve eylemekten geçmektedir. Öyleyse, ailenin antik yorumlanışının yerini toplumun yükselişi alınca yani aile, ona karşılık gelen toplumsal gruplar tarafından yutulunca, hane reisinin despotik otoritesine itaat eden ve birbirlerine benzeyen bireyler ortaya çıkmaktadır. Toplumun oluşturduğu bu bireyler eşittir, çünkü birbirlerine benzerler, aynı ortak kanaate ve çıkara sahiptirler ve bu kanaat ve çıkarı temsil eden tek adamın yönetimi altında yaşarlar. Polisteki eşitlik ile buradaki eşitlik arasında önemli bir fark bulunmaktadır: Poliste siyaset eden bireyler farklılıklarıyla eşittirler ancak modern toplumda birbirine benzeyen bireyler haklar karşısında eşitken, siyaset etme ve düşünme yeteneklerinden arınmışlardır (Arendt, 2012b: 80-81). Öyleyse polisten bahsederken Arendt gerçek siyasetten bahsetmektedir.

Toplumsalın ortaya çıktığı böyle bir (modern) toplumda davranış eylemin yerini almıştır. İnsanlar bir uyum içinde davranmaktadırlar, düşünmek, sorgulamak ve bunların sonunda eylemekten yoksundurlar; tek başlarına hareket edemezler. Özel alan toplumsallık kisvesi altında kamusal alana taşınınca, insanlığın ilk etkinliği olan emek de kamusal alanın bir etkinliği olarak algılanır. Arendt’e göre bu yanlış bir algıdır: Marx’ın da Adam Smith’in de bahsettiği emek aslında iş etkinliğini ifade etmektedir. Modern çağda kamusal alanda bulunan duvarların (fabrikalar) içerisine hapsedilmiş bir emektir bu. Kamusal alanda olsa dahi hala özgür değildir. İşte insanlık durumunun etkinliklerinin yanlış algısını eleştirmektedir, Arendt. Emek harcamak zorunluluğun esiri olmak anlamına gelmektedir, çünkü bedensel ihtiyaçların giderilmesi için harcanan emek insanı

köleleştirmektedir ve emek harcayanlar (*animal laborans*) özel yaşam içerisinde gizlenmelidirler (Arendt, 2012b: 137- 138).

Modern zamanlarda emeğin yükselişe geçişi Marx ve Smith'in emeğin üretkenliğine vurgu yapmalarıyla ilgiliydi. Onların üretken olarak tanımladığı emek, aslında işe tekabül etmekteydi ve ürettiği aslında nesnelereydi. Bu [kullanım] nesnelere bizzat kendilerinin de birer tüketim malları haline gelmeleri iş ile emek arasındaki ayrımın bulanıklaşmasını sağlamıştır, çünkü tüketim mallarının idamesi emek etkinliğine denk gelirken, şeylerin (kullanım nesnelere) üretilmesi ise iş etkinliğini ifade etmektedir. Makineler ve aletler yardımıyla iş yapanların (*homo faber*) üretkenliği sonucu ortaya çıkan nesnelere bolluğu onların tüketim malları haline gelmesini sağlamıştır. Tükenecek yani ömrü kısa olan bu mallar, doğal bir süreçte değil, belli bir süre sonra yerine hemen bir başkası ikame edilebildiği için çöpe atılarak tüketilmektedirler. Bunun sonucunda ortaya çıkan ise tüketim toplumdur ve *homo faber*in (iş) yok olması pahasına *animal laborans*ı (emek) kamusal alana çıkardığı ve tüketimde eşitlediği için özgürleştirdiğini iddia etmektedir. Arendt'e göre bu bir yanılgıdır (Arendt, 2012b: 140-152, 193-201).

Yaşadığımız zaman diliminde de Arendt'in analizleri hala geçerliliğini korumaktadır. Özel alana yani haneye ilişkin hiyerarşik ilişkiler ve ihtiyaçların karşılanması için gerekli olan emek kamusal alana sızmış ve kamusal alanı dejenere etmiştir. Artık toplumsallıktan bahsedilmektedir. *Emek* ve *iş* etkinliklerinin kamusal alana hâkim olması ve bu nedenle ortaya çıkan üretim mallarındaki bolluk, tüketimi erdem olarak dayatmaktadır. Tüketim toplumunda şeyler hızlıca alınıp satılmakta ve insanlar kamusal alanda tüketerek eşitlendiklerini ve özgürleşebildiklerini düşünmektedirler. Hâlbuki eşitlik ve özgürlük ancak birbirinden farklı biricik düşüncelerin serbestçe kamusal alanda dolaşabilmeleri ile mümkündür. Düşüncelerin, sözlerin tek ve benzer olduğu böylesi kitle toplumunda artık eylem süflü sayılmaktadır. İnsanların ellerinden düşünme ve konuşma edimleri alınmıştır ve tek bir kişi ya da gruba verilmiştir. Bir kişi ya da grubun düşüncesi tüm toplumun düşüncesi olmuştur. Söz konusu düşünce ise artık hakikate denk düşmemektedir. Çünkü hem tek bir hakikat yoktur -ama tek bir hakikat olduğu dayatılır- hem de bu düşünce hakikatin üzerini kapatan yalanlarla ayakta durabilmektedir. Kitle iletişim araçları yoluyla söz konusu güdümlü edimler topluma dayatılmaktadır. Günümüz toplumunun seçimlerde özgürlük sunduğu yalanı, ürünlerdeki çeşitlilik ve bu çeşitlilik içindeki seçimlerde serbestlikle üretilebilmektedir. Hâlbuki neyin satın alınıp alınmaması gerektiği bile önceden verili olan güdümlü seçimlerdir bunlar. Bununla birlikte zaten hiçbir düşünsel etkinlik içermeden benzer bir şekilde davranarak tüketmek (herkesin Iphone telefonu olması mesela) özgürlükle eş değer tutulamaz. Bu ancak gerçek özgürlüğü gizlemek için uydurulmuş bir yalandır.

Söz konusu tüketim toplumu sürekli üretilen mallara ihtiyacımız olduğunu bize dayatmaktadır. Örneğin Iphone telefonumuz varken bir anda daha yeni bir sürümü olan Iphone telefona ihtiyaç duyarız. Arendt'in zorunluluk alanına ait

gördüğü ihtiyaçlar ve ihtiyaçların giderilmesi edimi (emek) böyle bir toplumda kamusal alana taşınmış olmaktadır. Bununla birlikte sadece üretim malları değil, görüntüler de hızlıca tüketilmektedir. Özel alanımızı, bedenimizi fotoğraf ve video görüntüleriyle çok kolayca sosyal medya aracılığıyla “kamusal alana” (artık toplumsal alan ya da toplum alanı) açabilmekte, başkalarının tüketimine sunmaktayız. Sürekli tükettiğimiz için sürekli borçluluk halindeyiz. Sürekli borçluluk hali de bizi yine zorunluluk alanına mahkûm etmekte, düşüncelerimizi ifade edebileceğimiz siyasal eylemde bulunmaktan alı koymaktadır.

Bu tüketim toplumunda çalışma ve boş zaman üretim/tüketim süreçlerine boyun eğmektedir (Collin, 1986a: 49). Bu toplum yeni “gereksizler” üretmektedir: işsizler. Çünkü otomasyon nedeniyle iş gücünün yerini makineler almıştır ve çalışmayan, üretmeyen ve tüketemeyen insanlar çalışmak, üretmek ve tüketmenin erdem sayıldığı bu toplumun dışına itilmektedirler (Coşkun, 2013: 159-160). Aynı zamanda birbirlerinin yerine geçebilen biricikliğini ve kendiliğindenliğini unutmuş kendini çalışma arkadaşlarıyla oluşturduğu bedene adanmış insanlar topluluğu da gereksizliğin öteki yüzü olarak karşımıza çıkmaktadır (Arendt, 2012b: 311).

Sonuç olarak, toplumsalın bu yükselişi hanedeki hiyerarşik ilişkilerin kamusal alana taşınması ve onu dejenere etmesi ile sonuçlanmıştır. Bu bağlamda siyaset alanı tek bir kişinin ya da grubun yönetimine “total itaatın”, “şiddetin”, “radikal kötülüğün” ve “insanların insanlar olarak gereksiz kılınmasının” alanı haline gelmiştir. Çalışmanın geri kalan kısmında toplumsalın kamusal alana sızmasının bu sonuçları incelenecektir.

Eylemin Yerini Davranışa Bırakması: Total İtaat

Total itaatın nasıl oluştuğunu daha çok Arendt’in totalitarizmi tanımlamasında görmekteyiz. Ona göre, totalitarizmi getiren modern toplumdur. Bu rejimde endoktrinasyon söz konusudur. Endoktrinasyon ise apolitik hatta antipolitikdir. Asıl politik olan anlamaktır, çünkü ancak *başkalarıyla birlikte yapılabilir* (Berktaş, 2012: 20). Ancak modern zamanlarda eylem ile konuşma süflü sayılmaktadır. Emeye ve tüketime dayalı olan toplumda ise, herkes aynıdır. Herkes aynılaşmayı seçer çünkü *eylemin öngörülemezliği, sürecin tersine çevrilemezliği ve failerin anonimliğinden dolayı* eylem duyulan bir kızgınlık söz konusudur. Bu nedenle eylemekten ziyade yönetilmek ya da yönetmek önem kazanmıştır. Platon’dan bu yana siyaset yönetmekle bir tutulmaya başlandığından itibaren eylem ortadan kaybolmuştur. Arendt o kaybolan eylemi tekrardan bulmak istemektedir. Bu toplumda yöneten de yönetilen de eylemez artık; yöneten yasa “yapar”, yönetilen “davranır” (Arendt, 2012b: 257-356). Platon’un tiranlığında olduğu gibi çağdaş otoriter rejimlerde de bireylerin tamamen eşit olduğu görülmektedir: Çünkü tiran ya da otoriter lider güçsüzlükte eşit olanlara hükmeder (Arendt, 1954: 5).

Arendt’e göre siyaset, yöneten ile yönetilen arasındaki ayrım olmadığı gibi (eğer öyle olsaydı zorunluluk alanı özgürlük getiriyor diyecek olurduk), iktidar

mücadelesi ya da kıt kaynakların bölüşümü meselesi de değildir, çünkü egemenlik fikri, özgür irade fikri gibi apolitiktir. Siyaset sıradan insanların da yapabileceği bir şeydir, ancak günümüzde uzmanların yapabileceği teknik bir iş olarak görülmektedir ve siyaset ile özgürlük çakışmamaktadır (Berktaş, 2012: 15, 54). Başka bir ifadeyle siyaset etmek ile özgürlük arasındaki ilişki ortadan kaybolmuştur. Çünkü çağdaş toplumlarda liberalizm, “farklılıklara hoşgörü” ifadesini kullanarak özgürlüğü özel alana itmiştir. Kamusal alanda görünür olamayan bu farklılıklar (Yahudi olmak, kadın olmak, siyahi olmak) özel alanın yoksunluğuna mahkûm bırakılmışlardır. Arendt’e göre ise özgürlük siyasal eylemde bulunabilmekle sağlanmaktadır, dilediğimizi yapmamız anlamına gelmemektedir ve bireysel değil kamusallıkla alakalıdır (Yılmaz, 2007: 232-233; Collin, 1986a: 49-51). Hâlbuki sivil hakları koruduklarını iddia eden Batı demokrasileri özgürlüğü sağlayamamaktadırlar, çünkü sahici siyaset çökmüş ve onun yerini *kitle kültürünün desteğinde örgütlü politika, yalanlar, tahakküm ve hatta şiddet* doldürmüştür (Berktaş, 2012: 41). Bu durum totaliter bir topluma işaret etmektedir.

Kamusal alan geriledikçe totaliterlik yükselmeye başlamıştır ve hayaller, yalanlar gerçeğin yerini almıştır. Totaliter rejimlerde merkezde bir lider, onun etrafında da sempatanlar bulunur ve sempatanların bağımlılık dereceleri merkeze yakın olmalarıyla doğru orantılıdır (O’Sullivan, 1994: 233-235). İnsanlar böyle bir toplumda özgür oldukları yanılgısına sahiptirler, çünkü hanede olduğu gibi başka birine bağımlı değildirler, yani despot yoktur. Platon’un da belirttiği gibi başka birine bağımlı olma durumu hanedeki despotizme denk düşmektedir (Arendt, 1954: 9). Totaliter bir hareketle kendisini özdeşleştiren kitleler deneyimden ve söz söyleme yetisinden yoksundurlar (Arendt, 1976: 308). Endokrinasyon sonucu kitleleşmiş ya da sürüleştirmiş bu insanlar tek başlarına düşünemez, eyleyemez ve anlayamaz olmuşlardır. Total bir yönetim şekli de zaten böylesi kitleler arzulamaktadır. Totalitarizm ise bu (eşitlerin özgürce eyleyebildiği ve çoğulluğun, farklılığın olduğu) ortak dünyayı yok ederek kendince mükemmel olduğuna inandığı toplumu inşa etmekte ve bunun için de (amaç olması gereken) siyaseti bir araç olarak kullanmaktadır (Berktaş, 2012: 23). Totaliter hareketler iktidara gelmek ve totaliter rejimi kurdukları anda yok etmek için siyaseti ve demokratik özgürlükleri kullanmakta ve ihlal etmektedirler (Arendt, 1976: 312). Gerçekliğini yitirmiş böyle bir toplumda insanların dünyayı anlaşılır kılabilmelerinin yolu artık mevcut sistemin tutarlılığını gerçeklik olarak sunan total ideolojilerden geçmektedir. Söz konusu ideoloji taraftarları irrasyonel davranmakta ve kurulan hayal dünyası terör sayesinde devamlılığını koruyabilmektedir (O’Sullivan, 1994: 234-235). Hâlbuki fenomenolojiden etkilenen Arendt, insanların bireysel farklılıkları ve eyleme kapasiteleri üzerinde durmaktadır. Bu mikro düzeyde bir siyaset anlayışı benimsediğini göstermektedir. Ona göre, total bir yönetimin insanları birbirinin benzeri varlıklara dönüştürmesinden kurtulmanın yolu bireysel eylemliliktedir.

Arendt'in totaliter/tüketim/kitle toplumunu anlatırken bahsettiği insanların birbirinin yerine geçebilen, biricikliğini yitirmiş benzersizlik halinin hem makro hem de mikro düzeyde gündelik hayatımızda başkalarıyla olan etkileşimlerimizde hissedebilmekteyiz. Total tahakküm toplumun her alanında kendisini göstermekte, yine birbirinin benzeri sayısız total liderler ve lidercikler yaratmaktadır. Günümüzde devlet yönetimlerinin otoriterleştiğini ve tek bir parti ya da liderin yönetimine total bir itaatin gerçekleştiğini görmek mümkündür. Hatta otoritenin merkezileşmesi mikro düzeyde tüm kurumlarda ve hayatın ta içinde insan ilişkilerinde de kendisini hissettirebilmektedir. Her birey birbirinin yerine geçebilen fuzuli, kim olduğu önemli olmayan bir sayıdan ibaretken, küçük dünyalarında büyük dünyanın total liderini taklit eden küçük liderciklerle karşılaşmaktayız. Belki de varlığını kanıtlamanın bir yolu olarak lidercik olmayı tercih etmektedirler. Ama bu durum total dünyada onları birbirinin benzeri ve birbirinin yerine geçebilen olmaktan kurtaramamaktadır. Yine de küçük dünyalarında kurdukları total grupta (bu bir kurum olabilir) varlıklarını keyfilik, terör ve korku üzerine inşa etmekte, güçlerini sayıdan ibaret olan üyelerinin itaatinden almaktadır. Öyleyse mikro düzeyde herkes gücünün yettiği ölçüde iktidar sınırları içerisinde hakikatin üstünü örten ve yalan üzerine kurulu bir total dünya yaratabilmektedir. Bu hali çalıştığımız kurumlarda, üyesi olduğumuz bir dernekte ya da cemaatte görmek son derece sıradan ve normal hale gelmiştir. Bizim yerimize düşünen birisine tüm düşünme ve eyleme ehliyetlerimizin devri, yani total itaat bizi insanlığa ilişkin sorumluluklarımızdan kurtarmaktadır. Ama unutulmamalıdır ki sorumluluktan vazgeçmek haklardan ve özgürlükten de vazgeçmek anlamına gelmektedir.

Arendt'in önerdiği siyaset biçimi Antik Yunan polisindeki doğrudan demokrasidir. Öyleyse günümüz toplumuna hâkim olan temsili demokrasi de sorunludur. Siyasal eylem insanın en ulvi özelliği olarak herkeste olan bir yetidir. Ancak günümüzde siyaset sadece oy kullanmak olarak algılanmaktadır. Ve insanlar iktidar yarışında olan az sayıdaki (partiler bünyesinde cisimleşen) siyasal eğilimler altında toplanmaktadırlar. Söz konusu siyasal eğilimler de merkezde bir lider ve etrafında sempatizanlardan oluşan iç içe geçmiş çemberlerden oluşmaktadır. İnsanlarda hâkim olan kanı da bir lideri iktidardan indirmenin yolunun başka bir lideri desteklemekten geçtiği şeklindedir. Dolayısıyla kitle toplumunda bizler bizim adımıza düşünen liderlere ihtiyaç duymaktayız ya da ihtiyaç duyduğumuz bize dayatılmaktadır. Öyleyse dünyada yaşadığımızı zanneden hayaletlerden başkası değiliz artık. Hem varlığımız hem de ölümsüzlüğümüz elimizden alınmıştır. Kamusal alanda eşitlerimizle birlikte konuşabildiğimiz ve başkaları tarafından anlaşılabilir olduğumuz müddetçe varlığımız herkes tarafından görünür olabilir; başkalarının bizim hikâyemizi anlatması ile ölümsüzlüğü elde edebiliriz. Kamusal alan toplumsallık tarafından yutulduğuna göre, varlığımız ve ölümsüzlüğümüz de elimizden alınmış demektir.

Antik Yunan’da hane, siyasi olmayan, bireyin hayatı ve türün bekasıyla ilgili olan, zorunlu ihtiyaçlarımızın karşılandığı ekonomik bir birim olarak karşımıza çıkmaktadır (Arendt, 2012b: 66; Collin, 1986a: 48). Zorunluluk alanını ifade eden hanede kadınlar ve köleler hane üyelerinin zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak için *emek* harcarlar ve hane reisi despotun şiddetine maruz kalabilirler. Emegün hâkim olduğu zorunluluk alanındaki hiyerarşik ilişki toplumsallık kisvesi altında kamusal alana taşınması beraberinde siyasetin alanına total itaat ile birlikte iktidar, güç ve şiddet kavramlarını da getirmiştir. Şiddet ve iktidar “nihai hedef” olarak yeni halini almıştır ve iktidarı ele geçirmek siyaset sayılmaktadır (Coşkun, 2013: 129). İktidarı ele geçirme yarışında, siyasal partiler olarak ortaya çıkan siyasal aktörler kendileriyle yeni bir dönemin başlayacağını vaat ederken şiddeti kullanmakta ve egemenliklerini koruma altına almaya çalışırken iktidarını yitirmekle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu anlamda iktidarını yitiren lider totaliter özellikler kazanmaya başlamaktadır. Siyaset alanına hâkim olmaya başlayan şiddet ise siyasal eylemi yok etmektedir.

Siyasetin Katli: Şiddetin Kamusal Alana Hâkim Olması

Weber, devletin siyaset ederken şiddeti araç olarak kullandığını belirtmektedir (Vergin, 2012: 32). Parsons da benzer bir şekilde gücün, iktidara rıza gösterilmesinin bir son çare aracı olduğunu belirtmektedir. Güce başvuran iktidar da zayıf bir iktidardır (Giddens, 2014: 212-213). Arendt’e göre ise, kamusal alan siyaseti ortadan kaldıran şiddetten arınmıştır (Berktaş, 2010: 179), çünkü şiddet, daha önce de belirtildiği gibi siyaset öncesidir, haneye yani özel alana aittir (Arendt, 1996: 8). Kamusal alanda ise karşılıklı kuvvetlenme söz konusudur. Öyleyse kuvvet ile şiddet aynı anlama gelmemektedir. Arendt “kuvvet” kavramına olumlu anlamlar yüklemektedir. Ona göre, kuvvet,

“Söz ile edimin birbirinden ayrılmadığı, kelimelerin boş, edimlerinse zalimane olmadığı, kelimelerin niyetleri gizlemek için değil, gerçekleri açığa vurmak için kullanıldıkları ve edimleri de ilişkileri bozmak ve yıkmak için değil, kurmak ve yeni gerçeklikler yaratmak için kullanıldıkları yerde gerçekleşir. Kuvvet ... kamu alanının varlığını sürdürmesini sağlar (Arendt, 2012b: 292).”

Şiddet ise kuvveti yok edebilir ama onun yerini alamaz ve zora dayanan tiranlık kuvvetin gelişmesini engeller. Şiddet araçlara ihtiyaç duyar ve keyfilik ögesi taşır. Arendt, *Şiddet Üzerine* adlı kitabında Marx ve Engels’in yaptığı teoriler ile yaşadığı dönemin öğrenci hareketleri ve siyah hareketin nasıl geliştiğini dile getirerek şiddete başvuran bu hareketleri eleştirmektedir. İlerleme fikrini savunan modernizm de tarihe kaçınılmaz bir ilerleme gözüyle bakmakta ve savaş ve devrim şeklinde ortaya çıkan şiddeti haklılaştırmaktadır (Arendt, 1997: 23-37). Arendt’e göre devrim şiddet kullanarak gelmektedir ve eski düzenden tamamen bir kopuşu gerektiren modern bir olgudur (O’Sullivan, 1994: 239). Amacı toplumun dokusunu değiştirmektir. Bu nedenle de şiddet ve kana gereksinim duymaktadır. Devrimlerle

birlikte yeniden kurulan otorite kavramı ise, Antik Yunan siyaset felsefesine dayanır, Roma İmparatorluğu döneminde de gelişir (Arendt, 1954: 29).

Devrim (modern anlamıyla) özgürleşme sağlamaktadır. Arendt burada özgürlük ve özgürleşme arasındaki ayrıma değinir. Pozitif anlamda kullandığı özgürlük, siyasal eylemde bulunulduğunda ortaya çıkan bir şeyken, özgürleşmek ise negatif anlamlıdır, çünkü bir baskıdan kurtulmak ve bağımsız olmak anlamına gelmektedir. Devrim, yoksulluktan muaf olmayı amaçladığı için negatif özgürlük getirmektedir. Özetle, baskıdan kurtulmak için özgürlüğü tesis etmeyi amaçlayan devrim, yeni bir başlangıç anlamında bir değişimi harekete geçirmekte ve şiddeti kullanarak da yeni bir siyasi yapı oluşturmaktadır. Devrim bir kere başladı mı dairesel hareketini tamamlayana kadar engellenemez, çünkü belli bir tarihsel yasaya göre hareket etmektedir. Öyleyse devrim, bir insan işi olarak görülmemekte, karşı konulamaz bir süreç olarak kabul edilmektedir (Arendt, 2012a: 35, 59-74).

Yoksulluk insanı bedensel ihtiyaçlarının tahakkümü altına sokar. Fransız Devrimi'nde olduğu gibi yoksul kalabalık sayesinde devrim gerçekleştirilebilmiştir. Yoksulluklarından yani zorunluluktan kurtulması gereken halkın mutluluğu onların özgürlüğünün önüne geçmiştir artık, çünkü siyasi elitlerin kurduğu tahakküm zenginleşme adına kabul edilmiştir (Arendt, 2012a: 370). Bedensel ihtiyaçların giderilmesi özel alana aittir hâlbuki. Zorunluluk alanı olan özel alan Fransızcada *la sphère privée* şeklinde ifade edilmektedir. *Privé*nin bir diğer anlamı ise yoksun olmaktır. Öyleyse özel alan (kamusal haklardan) yoksunluğun alanıdır ve devrim de yoksunluğun giderilmesi için yapılmaktadır (Collin, 1986b: 50). Ancak devrimin bu tanımı Avrupa'da gerçekleştirilen devrimlerin Amerikan Devrimi'nin yanlış bir yorumu olmasından kaynaklanmaktadır. Arendt'e göre Amerika'da kolonilerin gerçekleştirdiği devrim, gerçek anlamda bir siyasal alanın oluşmasını sağlamıştır. Çünkü Amerika'da koloniler yoksulluktan kurtulmayı değil, tüm farklılıklarıyla kamusal alanda siyaset etme hakkını elde etmek için devrim yoluyla özgürleşmeyi tercih etmişlerdir. Bu nedenle kendi özel çıkarlarının yerine kamusal mutluluğu sağlayabilmek adına kamusal sorumlulukları üstlenmeyi yeğleyen siyasal aktörlere dönüşmüşlerdir. Öyleyse Amerikan Devrimi çıkarlara karşı kanaatin öncelendiği bir siyasal eylem alanının oluşmasını sağlamıştır. Çıkarlar bir gruba aitken, kanaatler özgürce düşünen bireylere aittir. Böylece devrim yoluyla Amerika'da bir gruba ya da grup liderine itaat yerine bireysel kanaatlerin kamusal alanda görünür olması sağlanmıştır (Arendt, 2012a: 26, 40, 177-180, 305-306). Avrupa'da gerçekleştirilen devrimler ise farklılıkların birbirlerini ikna yoluyla siyasal eyleme katıldıkları kamusal alanın oluşmasını sağlayamamıştır. Arendt (2012a: 29)'e göre, bu Eski Dünya yoksulların özgürleşmesi için şiddet ve kanlı devrime ihtiyaç duymuştur. Bu yanlış anlamıyla devrim şiddet içerdiğinden ve yoksunluktan kurtulmak için gerçekleştirildiğinden siyasal bir eylem olmaktan uzaktır.

Genel anlamda şiddet, iktidarın en çok göze batan dışavurumu, insanın insana egemen olmasının, yani iktidarın aracı şeklinde tanımlanmaktadır. Arendt buna katılmamaktadır, çünkü iktidar ve şiddet aynı şey değildir. Şiddeti anlayabilmek için onunla ilişkilendirilen diğer kavramların da tanımlanması gerektiğine inanmaktadır. Bu durumda, *iktidar*, *insanın grup içinde eyleme kabiliyeti* anlamına gelmektedir. İktidar bir gruba aittir öyleyse ve grup var olmaya devam ettikçe iktidar da devam eder. Bir kişinin iktidarda olması demek, onun, ait olduğu grup tarafından ve onların adına eylemde bulunmak ile donatıldığı anlamına gelmektedir. *Kuvvet* ise bireysel bir şeyi ifade eder. Kuvvet kendini başka kişiler ya da nesnelere olan ilişkilerinde gösterir. *Güç* (zor), doğa ya da koşulların gücü olarak karşımıza çıkar. Kişilere ya da bir makama ait olabilen *otorite*, baskı ya da ikna olmaksızın kişilerin sorgusuz sualsiz itaat etmesidir. Otorite saygı ile ayakta durur: Otorite sahibi ne tiran gibi zora başvurmalıdır ne de karşısındakine eşitmiş gibi davranmalıdır. Aksi halde otoritesini kaybeder (Arendt, 1997: 48-58).

Şiddet tüm bu kavramlardan araçsal karakteriyle ayrılır. Her zaman en son çare olarak iş görebilir, çünkü şiddet ortaya bir kez çıktı mı iktidar kaybedilir. Modern çağda iktidar devletin özüne ilişkindir. İktidar geçmişe bakılarak meşrulaştırılırken şiddetin gelecekte yatan bir amaca ilişkin olarak haklılaştırılması gerekmektedir (Arendt, 1997: 58). Şiddet hiçbir zaman meşru kabul edilmemektedir. İktidar çoğullukla beslenir, şiddet tek tipçidir; iktidar söz ve eylemden doğarken, şiddet suskunluktur, yani şiddet ve iktidar zıt kavramlardır.

İktidar tehlikeye girdiği anda ortaya çıkan şiddet, Arendt'e göre doğal bir dürtü değildir ve kamusal yaşam bürokratikleştikçe şiddetin cazibesi artmaktadır (Taşçılar, 2008: 16-17). Totalitarizm ise terör yoluyla kurulmakta ve iktidarın olduğu yerde var olması mümkün değildir. Modern diktatörleri geçmişteki tiranlardan ayıran fark terörün artık muhalifleri yok etmek ya da korkutmak için değil itaat eden halk kitlelerini düzene sokmak için bir araç olarak kullanılmasıdır. Terörün hedefindekiler tamamen masumdur, hiçbir suçları bulunmamaktadır. Ve terörün istikrar kazanabilmesi için çoğunluğun onu desteklemesine ihtiyacı vardır. (Arendt, 1976: 6). Arendt'e göre totalitarizm,

“İnsanların iyi/kötü algılarını aşarak mutlak anlamda bir kötülüğü gerçekleştirmiştir. Bu mutlak kötülük, sebep olduğu kitlesel kısımlar ve şiddetin ötesinde, totaliter rejimlerin siyasala ve bireyin varlığına yönelik tehdidinden kaynaklanmaktadır (Altunok, 2007-2008: 54).”

Totaliter rejimin kurulabilmesi için terörün çoğunluğun bir ideoloji altında toplanmasını sağlayan bir araçmış gibi sunulması gerekmektedir. Bu anlamıyla kitleleri etkileyebilmek için bir hareket olduğu söylemini üretmektedir. Ve hemen ardından muhakkak terör düzenli olarak varlığını devam ettirmeye çalışacaktır (Arendt, 1976: 6, 257). Başka bir ifadeyle totalitarizm kendini bir hareket olarak gördüğünden terör sınırsız bir hal alır ve araçsallığını kaybeder (Altunok, 2007-2008: 55). Hatta terör masumlara yöneldiği zaman totaliter karakterini kazanır (Yahudi soykırımında olduğu gibi). Toplama kampları da totaliter rejimlerin ve

onun uyguladığı terörün deney laboratuvarlarıdır. Terör ya da şiddetin araçsallığını kaybetmesinin ya da amaçlardan daha belirleyici bir hal almasının nedeni insan eyleminin nihai hedefinin öngörülemez, dolayısıyla, geleceğin tahmin edilemez olmasıdır (Arendt, 1996: 8; 1976: 437). Terör yoluyla kurulan totaliter rejimlerde kötülük sıradanlaşmakta ve insanlar gereksiz varlıklar olarak görülmekte, değersizleştirilmektedirler.

İnsanların İnsanlar Olarak Gereksiz Kılınması

Totalitarizm, parçalanmış ve yalnız bireylerin kitleleştirilmesini (ve birbirine benzemesini) sağlayan bir harekettir ve tüm üyelerinin total sadakatine dayanmaktadır. Söz konusu sadakat ise, üyelerinin totaliter hareket sayesinde dünyada bir yere sahip oldukları hissini yaratılması sayesinde yapay bir şekilde oluşturulmaktadır (Arendt, 1976: 323-324). Totalitarizm insanları adım adım insansızlaştırmakta, otomatlaştırmaktadır (Berktaş, 2012: 75). Totalitarizmin son evrelerinde radikal kötülük ortaya çıkmaktadır. Çünkü 20. yy.'da devletsiz halklar gereksiz görülmeye başlanmıştır ve suç işlememiş olsa dahi varoluşundan ötürü suçlu sayılmışlardır. Böylece devletleri olmayan bu halklar siyasal korunma haklarının yanında insan haklarını da yitirirler. Gereksizler olarak kabul edilen bu halklar siyasi topluluktan dışlanmış oldukları için insanlık onurları da ellerinden alınmıştır, insani etkinliğin, dolayısıyla insanlığın dışına itilmişlerdir (Coşkun, 2013: 22, 141-144). 20. yy.'ın toplama kampları da bu radikal kötülüğün uygulandığı laboratuvarlardır. Nedir bu radikal kötülük? Normal insanların totaliter kötülüğün anormal olduğunu unutmamasıdır. Gerçeklik yok olmuştur, suç cezalandırılabilir bir suç olmaktan çıkmıştır. Radikal kötülük insanların insanlar olarak gereksiz sayılması ile ilişkilidir.

Totaliter bir toplumda, her insan fuzulidir yani her biri birbirine benzediğinden, birbirlerinin yerine ikame edilebilirler. Manipulatörler hem kendilerinin hem de diğerlerinin fuzuli olduğunun farkındadır. Totalitarizmin cinayetlerini işleyenler bu nedenle daha tehlikelidir, çünkü kendilerinin ölecek olup olmamasıyla ilgilenmemektedir (Arendt, 1976: 457-459). Bu nedenle fiziksel anlamda yok edilmelerinin önünde herhangi bir engel bulunmamaktadır, çünkü kurban da yok edilmesi gerektiğini içselleştirmektedir. Cellat da fuzuli olduğunun farkındadır. İnsanlar eylemlerinden ötürü değil varlıkları yüzünden cezalandırılmaktadırlar. Eylem öngörülemezliğinden ötürü terkedilir; güven ve istikrar arayışı total çözümlere bağlanmayı gerektirmektedir. Böylelikle,

“totaliter dünya ve onun ideolojileri, bir yandan insanları daha yüksek tarihsel ve doğal güçlerin emrinde oldukları duygusuyla donatarak yalıtılmış ve anlamsız bir varoluştan kurtarıırken diğer yandan her an bir başkasıyla değiştirilebilecek fuzulileşmiş varlıklara indirger (Berktaş, 2012: 81).”

Fazla sermaye sahipleri ve fazla iş gücü gereksiz unsurlar olarak belirir ilkin, çünkü ulus-devlette herhangi bir işlevleri kalmamıştır artık. Yüksek refah

seviyesine sahip Yahudilerin de benzer şekilde kamusal işlevini ve etkilerini yitirmesi ile gereksizler olarak görülmesi üzerine Avrupa'da antisemitizm boy göstermeye başlamıştır. 17. ve 18. yy.'da ulus devletler ortaya çıkmaya başlarken Yahudiler devletleri finansal anlamda desteklemekteydiler. Bu durum, ulus devletin yeni zenginleri olan burjuvaziye rahatsız etmekteydi. Yahudilerin devletle bu anlamda bütünleşmesi 19. yy.'da emperyalizmin gelişmesiyle son bulmuştur, çünkü artık yayılcı kapitalist iş adamları devletin teşvikine ve siyasal desteğine ihtiyaç duymaktaydı. Üstelik tüm Avrupa'ya yayılmış olan devletsiz Yahudiler cemaat olarak ulus devletle uyum sağlayamamaktaydılar. Bu nedenle evrensel bir tehlike haline gelmişlerdir (Arendt, 1976: 4-5, 14-15). Emperyalizm sayesinde bu gereksizlerin gönderilebileceği yeni karalar bulunur. Güney Afrika ilk sömürülecek topraklardır. Ve bu topraklarda Avrupalılar ırk farklarının olduğunu, güç kullanarak kendi ırkını ötekine üstün kılmayı öğrenmişlerdir (Coşkun, 2013: 133-135). Ari ırka mensup olduğunu düşünen Avrupalılar da arılığının bozulmaması için farklı olduklarını düşündüğü (ve buna inandığı) Yahudilerin ortadan kaldırılmasını amaçlayan antisemit refleksler geliştirirler (Rothnemer, 2000: 83-88). Böylece emperyalizm ve milliyetçilik, totaliter rejim ve anti-semitizmin doğmasına neden olmuştur (Berktaş, 2012: 79). Anti-semitizmin Avrupa'daki tarihsel oluşumunu analiz eden Arendt, asıl Nazi rejiminin gerçekleştirdiği Yahudi soykırımı üzerinde durmaktadır.

Bir Yahudi olarak Arendt Yahudi soykırımı ile ilgilenme konusunda sorumluluk hissetmiştir ve radikal kötülük kavramını Nazi rejiminin anti-semitik reflekslerini inceleyerek geliştirmiştir. Ona göre, anti-semitikler işledikleri suçlara mazeretler bularak sorumluluktan kaçmaktayken, Yahudiler de aynı şekilde kendi sorumluluklarını kabul etmemektedirler (Erdem, t.y.: 3). Eichmann'ın yargılanma sürecini izleyen Arendt onun yeni bir suçlu türü olduğunu iddia etmektedir: *hostis generis humani* (insan soyunun düşmanı). Düşünme sorumluluğundan kaçtığı için bir insan olarak Eichmann ona göre suçludur (Coşkun, 2013: 77, 125). Arendt şunu söylemek istemektedir: Eichmann bir insanlık suçu işlemiştir ve uluslararası mahkemelerde yargılanması gerekirken, Yahudiler tarafından Kudüs Bölge Mahkemesi'nde yargılanmasının daha doğru olduğu inancıyla Yahudilerce yargılanmıştır ve Yahudi düşmanı bir canavar olarak algılanmıştır. Hâlbuki Eichmann, totaliter liderinin emirlerini yerine getiren otomat insandan başkası değildi. Eichmann da emirlere itaat ettiği için vicdanen rahat olduğunu, çünkü aksini yapamayacağını, dolayısıyla davranışlarından sorumlu olmadığını ileri sürmektedir. Öte yandan, Yahudi Konseyi aracılığıyla, insanların ve mallarının listesini yapan, tehcir ve imha edilme masrafları için tehcir edilenlerden para toplayan, Yahudilerin yakalanmasına ve trenlere bindirilmesine yardım eden yine Nazilerle işbirliği yapıp yaşamlarını biraz daha uzatabilen Yahudilerdi. Sorumluluğun hiçbir tarafça üstlenilmediği görülmektedir, çünkü düşünmeden yoksun olan ve sorgusuzca itaat eden köleler haline gelmişlerdi ve yaptıklarından habersizdiler. Öyleyse radikal kötülük bu fikirsizlik, kanaatsizlik, düşünmezlik durumunda ortaya çıkmaktadır (Erdem, t.y.: 6-14; Coşkun, 2013: 100-105). Bu

anlamda, Arendt Yahudilerin de kendilerine yapılan kırımdan sorumlu olduklarını söylemektedir. Eichmann'ın bireysel kanaatinden feragat edip emirlere itaat etmesi totaliter örgütlenmenin yapısından kaynaklanmaktadır. Totaliter örgütlenme hiyerarşik bir zincirden meydana gelmektedir. Liderin emirleri hiyerarşik olarak aşağıya doğru inmektedir. Bu hiyerarşik zincir içerisinde bulunanlar ise yukarıdan gelen emirlere mutlak anlamda itaat etmelidir. Bu anlamda Führer'in sözleri uyulması gereken bir yasa gibi kabul edilmektedir ve hiç kimse kendi eylemlerinden sorumlu değildir. Ne yaptığını bilen ve ne yaptığının açıklanmadığı bulunabilecek olan liderdir (Arendt, 1976: 364-365, 375). Bu bahaneyle Eichmann kamusal sorumluluğundan kaçabilmektedir, çünkü o düşünme ve fikir beyan etme yetkinliğinden vazgeçmiş bir itaatkâra dönüşmüştür. Bu durum totaliter toplumda siyasal alanın da yok olduğunun göstergesidir. Böyle bir toplumda kamusal alana özgü olan *eylemin* değil, total itaatın varlığından bahsetmek mümkündür.

Kötülüğü bu kadar radikal kılan ise onun herkes tarafından sıradan ve normal kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Üstelik bu insanlık suçu normal insanlar tarafından ifa edilmiştir. Psikiyatristler Eichmann'ın psikolojik bir rahatsızlığı olmadığını belirten raporlar sunmuş, Eichmann da yaptığı işin bir emir dolayısıyla yapması gereken normal bir şey olduğunu belirtmiştir. Nazi rejiminin ona öğrettiği dil kuralları çerçevesinde klişelerle konuşan Eichmann gerçek kötülüğün farkında olamamaktadır. İmha, tasfiye, öldürme, cinayet gibi kelimeler yerine “nihai çözüm”, “tahliye”, “özel muamele”, “ikametgâh değişikliği”, “yerleştirme”, “Doğu'daki iş gücü”, “tedavisi olmayan hastaların huzur içinde ölmesi” gibi ifadelerin kullanılmaktadır. Bu klişelerle gerçekliğin üstü örtülmektedir. Bu ifadeler sayesinde Eichmann da vicdanen bir rahatsızlık duymamakta kendisini suçlu görmemektedir (Coşkun, 2013: 81, 103-104, 107). Bu türden klişelerin oluşması ise propagandaya dayanmaktadır. Totaliter toplumda yeterli endokrinasyonla kitlelerin birlikte hareket etmesi sağlanamadığında propagandaya ihtiyaç duyulmaktadır. Propagandanın amacı ise kitleleri korkutmak değildir ve tamamen totaliter liderin yalanlarına dayanmaktadır (Arendt, 1976: 341-342). Nazilerin anti-semitik propagandası toplama kamplarına gönderilen Yahudilerin zaten hastalıklı oldukları inancı üzerine kurulmaktadır. Böylece onların toplama kamplarına kapatılmaları ve öldürülmeleri de haklılaştırılmaktadır. Totalitarizm, genel geçer hakikat ideolojisinin bir ürünüdür. Lider sözlerini daha doğrusu yalanlarını tarih ya da doğa yasalarına dayandırır ve böylece yasalar gereği zaten yok olma sürecinde olduğuna inanılan grupların ya da sınıfların ortadan kaldırılmasının zorunlu olduğu sonucuna varılır (Berktaş, 2012: 89). Böylece klişeler, dil kuralları ortaya çıkar ve herkes bu klişelere göre düşünür, klişelere göre konuşur, klişelere göre eylem; başka bir ifadeyle ezbere yaşar (Coşkun, 2013: 103).

Eichmann'ın kullandığı dil klişelerinde görüldüğü gibi, kitle iletişim araçlarıyla desteklenen, güçlü, örgütlü, kurumsallaşmış yalancılık totalitarizmin hayat damarı olmuştur (O'Sullivan, 1994: 229). İnsanlar böyle bir toplumda gözleriyle gördüklerine, kulaklarıyla duyduklarına, deneyimlerinin gerçekliğine ve

görünür olana değil, sadece yalanlarla kurgulanan hayallere inanmaktadırlar (Arendt, 1976: 351). Lider bugün söylediğini ertesi gün yalanlayabilir. Asıl trajik olan ise, kitleyi oluşturan benzersiz insanların bu hayat tarzını kanıksamış olmasıdır. Öyleyse totalitarizmde kurmaca bir hakikat söz konusudur, yani olgusal hakikatten (eylem sonucu oluşan gerçeklik) kopulmuştur. Yalanın siyasete egemen olması sahici siyasetin yerini sahte siyasetin aldığı göstermektedir. Arendt'e göre profesyonelce hakikati bulmaya yönelik ve dünyasızlaşmayı öneren felsefi düşünme antipolitik bir oluşumu, ideolojiyi ve totaliter kesinlikleri desteklemektedir (Kara, 2010).

Öyleyse radikal kötülüğün ortaya çıktığını gösteren en büyük kanıt "insanların insanlar olarak gereksiz kılınması", insanın düşünme ve eyleme geçme yetisinin yani öngörülemezlik ve kendiliğindenliğinin ortadan kaldırılması ile siyaseten çoğulluk halinin terkedilmesidir (Coşkun, 2013: 39-41). Böylece insanlar kendilerinin yerine düşünen, kanaate varan bir lidere sorgusuz itaat ederler ve düzen adına uygulanan şiddete de göz yumarlar. Kendilerini sağlıklı bir beden parçası gibi hissederler. Başka bir deyişle, bir bütün olan sağlıklı toplumun devamlılığı için virüslerden yani farklı etnik ve ideolojik gruplardan temizlenmesi gerektiğine inanırlar. Kısacası, özgürlüğün getirdiği sorumlulukla başa çıkamadıklarından total irade ve idareyi yeğlerler.

Bu durumda, totalitarizm dünyasızlaştırmaktadır, çünkü kamusal alanı yani eylemi yok etmektedir ve toplama kampları aracılığıyla da insanı insanlıktan çıkarmaktadır. Terörün bir yansıması olan toplama kamplarıyla ayrıca insanların ellerinden ölümleri de alınmıştır, çünkü onlara dair her türlü bilgi ve evrak yok edilmiş, ortak dünyada yani hayatın kendisinde hiçbir zaman bulunmamış kişiler olarak mutlak unutulmuş mahkûm edilmişlerdir (Berktay, 2012: 104-105). Yüzleri silinmiş bu insanlar artık kişi değil sayıdan ibarettir (Coşkun, 2013: 31).

Günümüzde toplama kamplarının yerini mülteci kampları almıştır. Ortadoğu'daki savaşlar nedeniyle yurtlarından kaçmak zorunda kalan bir Ortadoğulu göçmen nüfus ortaya çıkmıştır son altı yıldır. Onlara karşı yükselen nefret söylemleri ile sınırların kapatılması ve ölüme terk edilmeleri son yılların en önemli insanlık suçları arasında sayılabilmelidir. Suriyeli göçmenleri sokakta görmek çoğumuzu rahatsız etmektedir. Devlet imkânlarının bu göçmenlere aktarılması gereksiz görülmektedir. Çünkü üretim ve tüketime dayalı ekonomik süreçlerin dışında kalmışlar, üretmeyenler ve/veya tüketmeyenler olarak tüketim toplumunun gereksizleri olarak belirlemektedirler. Tüketerek varlığını kabul ettirebilen Arap turistler ise Suriyeli göçmenler gibi gereksizler olarak işaretlenmemektedirler. Ancak devletlerini terk etmek zorunda kalan Suriyeli göçmenlerin varlıkları reddedilmekte, yaşayan bir hayalet olarak belirlemektedirler. Bu gereksizler topluluğu ise toplumun dışına itilmekte, yalnızlaştırılmakta ve varlıkları yeryüzünden silinmektedir. Onlar bedensel mevcudiyetlerine rağmen yokturlar, yaşarken ölmüşlerdir. Gereksizler, kitle toplumunun ötekileştirici dili ya da herkes tarafından tekrar edilen klişeleri (ve yalanları) nedeniyle ölüme terk

edilmesi gereken asalaklar olarak görülmektedirler. Bu durum ise herkes tarafından normal kabul edilmektedir. Toplumun içine işlemiş ve kitleleşmiş total bir kötülüktür bu. Arendt'in radikal kötülük olarak nitelendirdiği Yahudi soykırımı kadar teknik kurallar içermese de yine de günümüz toplumunun içine sirayet etmiş bir kötülüktür. Gerçeklik gizlenmiştir. Şiddet, korku, terör tüm dünyaya hâkim olmuştur. Çoğulluk, kendiliğindenlik, biriciklik yok olmuş; siyaset aşkın bir gücün eline bırakılmıştır.

SONUÇ

Hannah Arendt yaşadığı dönemin toplumunu iyi analiz edebilmiş bir kadın düşünür olarak siyaset felsefesinde önemli bir yere sahiptir. Ölümsüzlüğü dünyanın dışından ziyade tam da dünyanın içine özgü bir olgu olarak kabul etmesi; onu biricikliği, varlığın yegâne unsuru olarak kabul etmesinden kaynaklanmaktadır. İnsanların dünyanın dışında bir ölümsüzlük aramaları beyhudedir. Ölümsüzlük insanın en ulvi yetisi olan eylemdir. Özel alanın zorunluluğundan, yoksunluğundan sıyrılıp özgürce ve düşüncelerdeki farklılıklarla kamusal alanda söz söyleyebilmededir, ölümsüzlük. Bu aynı zamanda bir doğum, varlığın diğerleri tarafından görünür olmasıdır. Doğum ve ölümsüzlük ancak eşitler arasında gerçekleşebilmektedir. Eşitlerin her biri farklı hakikate sahiptir ve kendi hakikatlerini (düşüncelerini) diğerlerine söyleyerek, onları kendi hakikati konusunda ikna etmeye çalışarak siyaset en saf haline kavuşacaktır. Gerçek siyaset budur. İşte Arendt siyasetin bu saf halini yeniden tesis etmek istemektedir. Siyaset kirlenmiştir, çünkü düşünemeyen insan yığınlarının itaat ettiği yöneticilerin işi olarak kabul görmektedir.

Arendt insanların düşünme ve ikna yoluyla müzakere etme yani siyasal eylemde bulunma sorumluluğunu terk ettiklerini ifade etmektedir. Eyleme sahip çıkmak ona göre insani bir sorumluluktur. Dolayısıyla siyaseti yeniden kazanmak için mücadele etmek gerekmektedir. Bu nedenle kadınların feminist mücadelesini anlamlı bulmaktadır. Arendt'e göre 1960'larda ortaya çıkan feminist hareket siyasal bir soru soran ilk harekettir, çünkü hukuka dayandığını ileri süren devletten haklarını istemiştir ve arzusu eşitlikten ziyade özgürlüktür (Collin, 1986b). Yoksulluğun ağırlığından değil, hakların yokluğundan, ortak dünyadan dışlanmasından, söz söyleme ediminden yoksun bırakılmasından ötürü kadınlar ayaklanmışlardır. Kadınlar kamusal alanda görünme talepleriyle siyasetin bu alanına farklılık ve çoğulluk katmayı hedeflemektedirler. Bu nedenle de politik bir eylemde bulunmaktadırlar (Arendt, 1986b). Öyleyse yoksunluk alanından çıkıp kamusal alanda var olma mücadelesi veren kadınların feminist hareketi (bir siyasal parti ya da total bir ideoloji haline gelmediği müddetçe) Arendtvari anlamdaki siyasal eylemin ortaya çıkabilmesinin yollarından biridir.

Arendt, eylemde bulunma yetimizi tekrardan kazanmak için mücadele etmemizi önermektedir. Feminist hareket dışında böyle bir siyasal eylem

mücadelesini veren başka hareketler var mıdır? Belki radikal demokrasi savunucuları ve yeni toplumsal hareketler Arendt'in arzuladığı siyaseti yeniden sağlayabilme gücüne sahip olabilirler. Siyasal eylemi yeniden tesis edebilmek için insanların benzer düşünceleri tekrar eden edilgen eşitlerden, farklı düşüncelerini ifade edebilen aktör eşitlere dönüştürülmesi gerekmektedir. Bu nedenle mevcut siyaset anlayışı terk edilmelidir. Bunun gerçekleşebilmesi farklı görüşleri kendinde gerçeklikler olarak kabul etmeye dayalı siyasal ahlakın oluşmasına bağlıdır. En önemlisi ise tüketim odaklı bir toplumda insanların hapsediği zorunluluk alanından çıkabilmesi, özgürleşebilmesi sağlanmalıdır. Günümüzde tüketmeyi reddederek yaşamayı tercih edenlerin oluşturduğu yeni toplumsal hareketler bulunmaktadır. *Squat* Hareketini buna örnek olarak vermek mümkündür. Çünkü *Squat* Hareketi neo-liberal ekonomi politikalarını ve fazla konut tüketimini eleştirmekte, kullanılmayan boş konutların ya da özel mülke ait binaların kolektif kullanıma açılmasını ve ortak bir kamusal alan yaratmayı hedeflemektedir. Başka bir dünyanın mümkün olduğuna inanan *squatter*lar, yeniden inşa ettikleri bu kamusal alanda fikirlerin serbestçe ifade edilebildiği bir siyasal eylemi de benimsemektedirler. Üstelik *squat*lar farklı yeni toplumsal hareketlerin karşılaşma mekânları olarak çokluklu, eşitler arası bir yapı sunmaktadır (Doğanay, 2016). Yıllarca hiçbir ürün satın almadan mevcut toplumsal düzenin dışında yaşamayı tercih edenler de bulunmaktadır, ancak bu durum henüz hareket olacak düzeyde yaygınlaşmamıştır. Söz konusu tüketim toplumunun reddine dair hareketler siyasal eylemin yeniden tesis edilmesinde önemli mücadele alanları olarak durmaktadır.

KAYNAKÇA

Altunok, G. (2007-2008). Şiddetin eleştirisi olarak iktidar: Arendt ve Foucault. *Doğu-Batı (Şiddet)*, 43, 51-74.

Arendt, H. (1954). *What is authority*. <https://webpace.utexas.edu/hcleaver/www/330T/350kPEEArendtWhatIsAuthorityTable.pdf> (Erişim Tarihi: 05.04.2013).

Arendt, H. (1976). *The origins of totalitarianism*. San Diego, New York, London: A Harvest Book.

Arendt, H. (1986a). Philosophie et politique. Trad. par Françoise Collin, *GRIF*, 33, 84-94.

Arendt, H. (1986b). Le problème de la femme dans le monde contemporain. Trad. par. Anne-Sophie Astrup, *GRIF*, 33, 69-72.

Arendt, H. (1996). Şiddet üzerine. Çev. Bülent Peker, *Cogito (Şiddet)*, 6-7, 7-21.

Arendt, H. (1997). *Şiddet üzerine*. Çev. Bülent Peker, İstanbul: İletişim.

Arendt, H. (2012a). *Devrim üzerine*. Çev. Onur Eylül Kara, İstanbul: İletişim.

Arendt, H. (2012b). *İnsanlık durumu*. Çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul: İletişim.

Berktaş, F. (2010). Heidegger ve Arendt’te özgürlük: Bir kesişme noktası. F. Berktaş, *Tarihin cinsiyeti* içinde (s. 178-191). İstanbul: Metis.

Berktaş, F. (2012). *Dünyayı bugünde sevmek: Hannah Arendt’in politika anlayışı*. İstanbul: Metis.

Bronner, S. E. ve Kellner, D. M. (1989). Kamusal alan: Ansiklopedik bilgi; Jürgen Habermas. Çev. Nuran Erol, *Birikim Dergisi*, 70, <http://www.birikimdergisi.com/birikim/dergiyazi.aspx?did=1&dsid=66&dyid=1735&yazi=Kamusal%20Alan:%20Ansiklopedik%20Bir%20Makale>, (Erişim Tarihi: 02.12.2010).

Collin, F. (1986a). Du privé et du public. *GRIF*, 33, 47-68.

Collin, F. (1986b). Introduction: Actualité de Hannah Arendt. *GRIF*, 33, 5-7.

Coşkun, B. (2013). *Hannah Arendt’te “radikal kötülük” problemi*. İstanbul: Ayrıntı.

Doğanay, G. (2016). Avrupa’da işgal hareketlerinin kapsamı ve Türkiye örneği: Don Kişot Sosyal Merkezi. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 4 (2), 91-111.

Erdem, H. (t.y.). Hannah Arendt’in Eichmann davası üzerine düşünceleri. <http://www.flfsdergisi.com/sayi9/1-16.pdf>, (Erişim Tarihi: 05.04.2013).

Giddens, A. (2014). *Siyaset, sosyoloji ve toplumsal teori*. Çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Metis.

Habermas, J. (1993). *L’espace public*. Paris: Piyot.

Kara, O. (2010). Arendt ve politika tutulması: Türk siyasetinde “hakikat”ın yeri/yersizliği. *Toplum ve Bilim*, 119, 33-56.

O’Sullivan, N. (1994). Hannah Arendt: Eski Yunan özlemi ve endüstri toplumu. A. De Crespigny ve K. R. Minogue (Der.), *Çağdaş Siyaset Felsefecileri* içinde (s. 223-245). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Rothnemer, M. (2000). Les origines du totalitarisme. *Carré Rouge*, 13, 83-95, <http://www.carre-rouge.org/numeros/n13/83.pdf>, (Erişim Tarihi: 05.04.2013).

Taşçier, F. (2008). *Siyasal alanın belirlenmesinde şiddetin rolü üzerine üç görüş: Hannah Arendt, Michel Foucault ve Giorgio Agamben*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Vergin, N. (2012). *Siyasetin sosyolojisi: Kavramlar, tanımlar, yaklaşımlar*. İstanbul: Doğan Kitap.

Yılmaz, Z. (2007). Hannah Arendt'in özgürlük anlayışı. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (1), 227-235.

Yayın Geliş Tarihi: 12.10.2017
Yayına Kabul Tarihi: 08.06.2018
Online Yayın Tarihi: 17.08.2018
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.343140>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 20, Sayı: 2, Yıl: 2018, Sayfa: 233-251
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

DOĞAN AVCIOĞLU VE ORTA ASYA TÜRKLERİ¹

Ahmet Aykut ALTAY*

Öz

Doğan Avcioğlu gerek Yön Dergisi'ndeki yazıları gerekse de kitapları aracılığıyla Türkiye sol literatürüne önemli katkılar sağladı. Hem ileri sürdüğü makro tarih tezi hem de hayatı boyunca arkasında durduğu politik gündemi ile sıkça anıldı; sıkça da eleştirildi. İdris Küçükömer, Niyazi Berkes veya Behice Boran gibi çağdaşı olan diğer düşünürlerle sürekli karşılaştırılan Doğan Avcioğlu'nun zinde kuvvetleri, iktidara gelişin yönteminden çok iktidara gelenin özelliklerini önemsemesi veya prekapitalist üretim düzeni gibi kavramları sıkça tartışıldı. Ne var ki, Doğan Avcioğlu'na yakınlığı ile bilinen 9 Mart 1971 askeri darbe girişiminin başarısız olmasıyla kendini daha çok tarih araştırmalarına veren Avcioğlu'nun Orta Asya Türkleri ile ilgili düşünceleri çok fazla irdelenmedi. Bu çalışmada, Avcioğlu'nun Orta Asya Türkleri ile ilgili fikirleri metin analizi yöntemi kullanılarak incelenecek ve bu çalışmalarının Avcioğlu'nun ileri sürdüğü makro tarih tezine katkıları yorumlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yön Dergisi, Orta Asya Türkleri, Askeri Demokrasi, Askeri Darbe, Sosyalizm.

DOĞAN AVCIOĞLU AND CENTRAL ASIAN TURKS²

Abstract

Doğan Avcioğlu has made great contributions to Turkish leftist literature with his articles and books. His macro history thesis and political agenda he backed during his lifetime are discussed and criticised a lot. He is compared with theorist like İdris Küçükömer, Niyazi Berkes and Behice Boran and his mostly used terms like “robust forces”, “precapitalist production order” or his favoring of characteristics of actors

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Altay, A. A. (2018). Doğan Avcioğlu ve Orta Asya Türkleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (2), 233-251.

¹ Bu makale yazarın “Doğan Avcioğlu'nun Tarihçilik Anlayışı” adlı yüksek lisans tezinin (Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017) ikinci kısmından faydalanılarak türetilmiştir.

* Araş. Gör., Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ahmetaykutaltay@akdeniz.edu.tr

² This research article is derived from the second part of author's master's thesis named “Doğan Avcioğlu'nun Tarihçilik Anlayışı” (Akdeniz University, Graduate School of Social Sciences, 2017).

coming to power rather than how they ended up in power have resulted in fierce discussions. He spent most of his time with history studies after 9 of March 1971 failed coup attempt which had close ties to Doğan Avcıoğlu and his circle. His ideas about Turks in Central Asia is rarely mentioned in literature. In this study, his ideas about Turks in Central Asia are examined by using content analysis and contribution of his study of Turks to his macro history thesis will be interpreted.

Keywords: *Yön Journal, Central Asian Turks, Military Democracy, Coup D'etat, Socialism.*

GİRİŞ

1960'lı yıllar Türkiye solunda oldukça ateşli tartışmalara sahne oldu. Sol teorisyenler ülkenin geri kaldığını düşünüyorlardı. Onlara göre ekonomik olarak bağımsız değildi ülke. Sanayi gelişmemiştir. Feodalite özellikle ülkenin doğusunda hala canlılığını korumaktaydı. Kapitalizme tam geçilemediği gibi, demokrasi de ülkede tutunamamıştır. Ne çok partili yaşama geçiş ne de tek parti döneminde yaratılmaya çalışılan burjuva sınıfı demokrasiyi ülkeye yerleştirememiştir.

Bu durumun nedenlerini araştırmak ve de olası çözüm yöntemlerini belirlemek adına pek çok teorisyen çeşitli tezler ileri sürdüler. Temelde bunlar Yön Hareketi, Milli Demokratik Devrim (MDD) ve Türkiye İşçi Partisi (TİP) çatıları altında toplandılar. Bu yoğun tartışmalar Osmanlı'nın toprak düzeni, feodal üretim - Asya Tarzı üretim, köylünün tımarlı sipahi olan ilişkisi, artı ürünün sahibi, yürütülmesi gereken strateji gibi pek çok alt tartışmalara da sebebiyet verdi. Sınıfların durumu, bilinç seviyesi, birbirleri ile ilişkileri, devrimin hangi aşamada olduğu ve ittifak kurulabilecek sınıfların belirlenmesi gibi noktaları netleştirmek adına bu tartışmalar gerekli idi.

Milli Demokratik Devrimciler, Yöncüler ile yakın ilişki içindeydiler. İki grup da öncü sınıf olarak asker ve sivil askeri zümreleri görmekteydi. İşçiler, öncülük edecek bilinç seviyesinde değillerdi. (Belli, 1966: 12) Buna rağmen Türkiye İşçi Partisi ülkenin görece sanayileşmesi sonucu oluşan işçi sınıfının öncülük edebilecek bilinç ve seviyede olduğunu düşünmekteydi. (Bora, 2017: 615) Gereken devrim sosyalist devrim idi. MDD ve Yön ise, ülkede feodal ilişkiler çözülmemişken, var olan tek çatışmayı proleter – burjuva çatışması olarak görmenin bilimsel sosyalizme ters olduğu kanaatindeydi. Burjuva devrimi bitmemiş iken, gereken sosyalist devrim değil, milli demokratik devrim idi. (Belli, 1970: 31)

Doğan Avcıoğlu, bu tartışmalarda temel köşelerden birine sahipti. İleri sürdüğü tezleri, prekapitalist üretim tarzı ya da zinde kuvvetler gibi terimleri yıllarca tartışıldı. Osmanlı İmparatorluğu'nda ilerlemeci olarak görülen pek çok adımı –Sened-i İttifak ve Tanzimat yenilikleri- eleştirmesi oldukça ateşli tartışmalara sebebiyet verdi. (Avcıoğlu, 1976: 72) Asker arasında oldukça popüler olan Avcıoğlu, asker tarafından eserleri okunmasa eksik görülecek seviyede etkili

idi orduda (Ersan, 2013: 24). Etkisi giderek artan Yön, özellikle hava kuvvetlerinde taraftar kazanmıştı. 9 Mart 1971'de Yön'e yakın askerler, Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'un da katılımıyla darbeye niyetlendi. Ne var ki, devamında gelen tereddütler ve diğer kuvvetlerin desteğinin alınmaması sonucu darbe girişimi başarısız oldu. Bu durum Avcıoğlu için, tezlerini gözden geçirme sebebi idi. Başarısız olunduysa, bunun sebebini yine tarihte aramaya başladı. Orta Asya Türkleri'ne kadar uzanan tarih araştırmalarına böyle karar verdi. Bu çalışmada da öncelikle Yön Hareketi ve Avcıoğlu'nun görüşleri aktarılacak ardından da Avcıoğlu'nun Orta Asya Türklerine yönelik görüşleri ekonomi, aile yapısı ve kadının yeri, idari yapı ve din ve inanış gibi alt başlıklarda irdelenecek ve bu görüşlerin ilk kısımda aktarılan Avcıoğlu'nun makro tarih tezine getirdiği katkılar incelenecek.

YÖN HAREKETİ

Türkiye'de sol hareketler özellikle 60'lı yıllarda canlanıp çeşitlense de; bu hareketleri 60'lı yıllardan başlatmak elbette ki doğru olmaz. Erken Cumhuriyet dönemine, hatta Osmanlı dönemine kadar uzanan bir sol gelenek, Türkiye siyasetinde daima yer almıştır. Hüseyin Hilmi, Osmanlı Sosyalist Fırkası ile; Mustafa Suphi de Türkiye Komünist Partisi ile Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde sol hareketin önde gelen isimleri olmuşlardır. 1960'lı yıllara kadar gerek legal gerekse illegal olarak sol hareket Türkiye Komünist Partisi'nin çatısı altında olmuştur demek yanlış bir çıkarım olmaz. 60'lı yıllarla beraber, eski kuşak ile yeni kuşak sosyalistler bir araya gelmiş; ne var ki yöntem, teori ve öncülük etme konularında da aralarındaki farklılıklar gün yüzüne çıkmıştır. Ülkenin, kapitalistleşme aşamasını geçtiğini ve artık bir sosyalist devrime ihtiyaç duyduğunu düşünenler ile; burjuva devrimi ve kapitalistleşmenin gerçekleşmediğini; bu sebeple ilk aşamada burjuva devrimini ardından sosyalist devrimi yapmanın gerektiğini düşünenler iki ayrı temeli oluşturdu. İlk grup Türkiye İşçi Partisi'nin çatısı altında örgütlenirken; ikinci grup –ki bu gruba Milli Demokratik Devrimciler (MDD) denir- daha çok silahlı mücadele alanında faaliyet göstermişlerdir. Ne var ki MDD de kendi arasında yöntem ve öncülük açısından ayrıma düşmüş; Mihri Belli, Hikmet Kıvılcımlı, Doğu Perinçek, Mahir Çayan ve Deniz Gezmiş temel belli başlı fraksiyonların liderleri konumuna gelmişlerdi. Atılğan şöyle açıklar farkları:

“Yön Hareketi ve MDD kuramcılarının fikirlerine yön veren, doğrusal tarih kavrayışıydı. Tip ise tarihi doğrusal bir gelişme çizgisi olarak kavramıyordu. İkinci fark, emperyalizm kavrayışıydı. Yön Hareketi ve MDD emperyalizmi dışsal bir olgu olarak görüyordu; Tip ise, içsel. Üçüncü fark, kalkınma sorununa yaklaşımla ilgiliydi. Yön Hareketi ve MDD, kalkınmayı milli sanayinin kuruluşunun, kapitalizme özgü sınıfların ortaya çıkışının, sosyalizm zeminini hazırlamanın bir yolu olarak görüyorlardı; onu antikapitalist bir perspektifle kavramıyorlar, milli

burjuvazi de dahil tüm yerli sınıfların bir işi olarak kurguluyorlardı. TİP'in kalkınma kavrayışı ise emekçi sınıfların doğrudan yürüttükleri kapitalizmi aşma hedefine dayanıyordu.” (Atılğan, 2009:18)

Yön Dergisi de bu ortamda Türkiye İşçi Partisi'nin kuruluşundan kısa süre sonra yayın hayatına başladı. 60 Darbesini yapanların gereken adımları atmadıklarının düşünülmesi de Yön Hareketi'ne ilham veren bir başka nedendi:

“1961 Seçimlerinin sonucunda Anayasayı yapanlar büyük bir hayal kırıklığı yaşadı. Türkiye'nin demokratikleşmesine, toplumsal gelişmesine büyük katkı sağlayacak bir atılım yarım kalmıştı. Bir kin ya da öç duygusu biçiminde sonuçlanan seçimler sonucunda yaşanan hayal kırıklığı Yön 'ün çıkışını sağladı.” (Eroğul, Ertuğrul, Esen, Sağlam, & Sevinç, 2009: 110)

Doğan Avcıoğlu'nun başyazarlığını yaptığı derginin ilk sayısı 20 Aralık 1961 tarihinde çıktı. Beş buçuk yılda toplam 222 sayı çıkacak olan dergi, kendisine haftalık gazete demeyi tercih ediyordu. 5 Haziran 1963 tarihli 77. Sayıdan itibaren 14 ay süreyle Sıkıyönetim Komutanlığınca kapatıldı. (Çarık, 2016: 277) Derginin kapak tasarımına bakarsak sarı bir arka plan üzerine büyük harflerle Yön yazarken, sol altta yıl ve sayı numarası, tam alt ortada tarih ve sağ altta da fiyatı yazmaktadır. 78. sayıda kapatılan dergi, belli bir süre sonra tekrar aktif olmuş; ne var ki tirajı yarıdan fazla düşmüştür. Kapatılmadan önce otuz bin olan derginin tirajı bu sürecin ardından on bine kadar düşmüştür. Yukarıda sözü edilen fraksiyonların yanında sosyal demokratlara da sayfalarında yer vermişlerdir. “Bu durumu, anılan kişilerin Yöncü tezleri bütünüyle benimsedikleri şeklinde değerlendirmek yerine, Yön 'ün kendi deyişiyle statükoya karşı çıkan herkese sayfalarını açması olarak yorumlamak gerekir.” (Özdemir, 1986: 61) Doğan Avcıoğlu öne çıkan figür de olsa; İlhan Selçuk, Mümtaz Soysal ve İlhami Sosyal da derginin önde gelen devamlı yazarlarından olmuştur. Hatta bu yazarlardan bazıları belli sayılarda başyazarlık da yapmışlardır. Uzun yıllar sosyalizmin bayraktarlığını yapan Yön Dergisi ilk çıktığı zamanlarda sosyalizm kelimesini kullanmaktan çekinmişti:

“İlk sayıda doğrusu sosyalizm diye çıkmaktan çekinilmişti. İlk sayıda "Yeni Devletçilik" kullanılmıştı. Bir “askeri dönem” henüz bitmişti, dolayısıyla sosyalizm bayrağı ile çıkılması belki yanlış olabilirdi. Derginin mutlaka yaşatılması isteniyordu. Sosyalizm sözcüğünün kullanılması için 1. sayıdan sonra altı sayı beklendi” (Eroğul, Ertuğrul, Esen, Sağlam, & Sevinç, 2009: 110)

“Fiyat politikası konusunda uzunca bir süre istikrarını koruyan Yön, 78. Sayısında fiyatını arttırmak durumunda kaldığını ifade ederek, okuyucularından anlayış beklemiştir.” (Çiçek, 2016: 44)

Yön Dergisi, 1930'larda çıkan Kadro Dergisi ile uzun süre kıyaslanmış –ki kendileri benzemedikleri yönünde açıklamalar yapmışlardır- ve benzerlikleri bulunmaya çalışılmıştır. Yazar kadrosuna baktığımızda ise Şevket Süreyya Aydemir'in her iki dergide de yazar bir isim olduğunu görürüz. Hatta kendisiyle

27. sayıda Kadro Hareketi ile ilgili bir röportaj da yapılmıştır. Korkut Boratav, Haldun Gülalp, Ömür Sezgin ve Melih Cevdet Anday gibi isimler Yön Hareketini, Kadro Hareketinin devamı ve Sultan Galiyevciliğin temsilcisi olduğu yönünde fikir beyan etmişlerdir. (Balta, 2002: 172) Tanıl Bora da Kadro ve Yön benzerliğine değinir:

“Tamamen ekonomizme indirgenmiş bir tarihsel materyalizm ilhamı, planlama-kalkınma-sanayi tutkusu- salt iktisadi değil topyekun devletçilikleri, emperyalizme karşı Batı-dışı dünyayla kader ortaklığı duygusu, Kemalizm’i biz özgü sosyalizm yolu olarak görme eğilimi müşterektir.” (2017: 612-613)

Elbet bunun yanında farklılıklarını da belirtmekte fayda vardır. Kadro dergisi iktidara yakın ve ona bir çerçeve çizmeye çalışan bir hareket iken, Yön Hareketi bir muhalefet hareketidir.

İlk sayısında bir bildiri de yayınlayan dergi, bu bildiride demokrasiye geçebilmek için öncelikle işsizlik, yoksulluk gibi sorunların çözülmesi gerektiğini; zira kitlelerin hayatta kalma güdüsünün iyi yönetilme güdüsüne ağır bastığını ileri sürmüştür. Belirtilen sorunların da ekonomide devletçilik ve kooperatifçilik ile çözüleceğini belirtmişlerdir. Yapılacak olan bu ekonomik atılımın eğitim atılımıyla da tamamlanması gerektiğini eklemişlerdir. 1042 kişi bu bildiriye imzalamışlardır. “1042 kişinin 992’si (%94) erkek, 62’si (%6) kadındır.” (Özdemir, 1986: 53)

Yön Dergisi henüz yeni çıktığında savunduğu düşünceler iş çevrelerini rahatsız etmiş, yazarları bizzat Ankara Sanayi ve Ticaret Odası tarafından komünistlikle suçlanmış; Yöncülerle mücadele için fon ayrılıp, karşıt tezleri savunacak bir dergi kurulmuştur. (Atılğan, 2002a: 142)

Yön Dergisi’nin siyasal yelpazedeki yeri tartışmaları günümüzde hala devam etmektedir. Kemalizm’e yönelik eleştirileri de olsa; ona duydukları sempati, sosyalizme yakın durumdaki devletçilik anlayışları ve TİP’e getirdikleri eleştiriler bir arada düşünüldüğünde, Yön’ü net bir şekilde isimlendirmekte zorluklar yaşanıyor. Kemalizm’i ve sosyalizmi bir araya getirmeye çalışan bir dergi/hareket olarak genelde bahsedilir. Altun, Kemalizm ve Yön ilişkisi için şöyle bir ifade kullanır: “Yön dergisi, 1932-1935 yılları arasında çıkan Kadro dergisine benzer bir biçimde, Kemalizm’i dönemin şartlarına göre yeniden yorumlama girişimi olarak okunabilir.” (Altun, 2004: 559) Özdemir ise, Yöncülere sosyalist demenin ılımlı, komünist demenin sert kaçacağını ileri sürmektedir. (1986: 20) O dönem Mısır ve Cezayir’de görülen milliyetçi devrimci kalkınmayı benimsemiş Afrika Sosyalizmine eşdeğer gören fikirler de mevcuttur. (Özdemir, 1990: 213) Tanıl Bora ise Yön’ün amacının Kemalizm’i sosyalizme nakletmek olduğunu belirtir:

“Yön, açıkça Kadro’nun izindeydi. Kemalizm’in üstyapıcı (eğitimci-kültürcü) inkılapçılığını altyapıcı (iktisadi) devrimcilikle dönüştürerek, onu sosyalizmin basamağı yapmak istiyordu. Yön’cülere göre Türk milli kurtuluş devriminin zaten taşıdığı sosyalizan potansiyel, iktisat

konularındaki bilgisizlik ve komprador-ağalara (ayrıca Babıali ve yozlaşmış aydınlara) teslimiyet nedeniyle heba edilmiş, karşı-devrim galebe çalmıştı. O sıralar eksik olan işçi sınıfı şimdi oluşma yolundaydı ama cılız ve eğitimsizdi; dolayısıyla Yön milli devrimi başlatmak için Kemalist asker-sivil aydın zümrenin zinde kuvvetine yaslanmak gerektiğini düşünüyordu. Yön'ün yaptığı, Kemalizm'in ikameci ve vesayetçi ruhunu, zaten hızlı bir kalkınma ve çağdaşlaşma yolu olarak mütalaa ettiği sosyalizme nakletmektir." (2017: 165)

Net bir şekilde söyleyebileceğimiz ise, Yöncülerin ekonomide devletçi geleneğin ateşli taraftarları olduklarıdır. Bununla birlikte Yöncüleri sınıflar üstü bir iktidar mücadelesine yönelten de Mustafa Kemal'in başlattığı devrimci hareketin akıbetinin ihtilalci kadro arasındaki bazı kesimlerin kurnaz ve çıkarıcı çevreler tarafından kandırılmaları ve tarihin itici gücü gördükleri asker ve sivil aydınlara çelişki içine düşmeleri olmuştur. O zaman tarihin ilerici kesimi olan asker ve sivil aydınlar yeterince ilerici fikirlerin tesirine girerlerse tarihin akışı normal seyrine girecektir. (Atılın, 2002b: 260)

Yön Hareketine dahil aydınların Gramscici bakış açısından geleneksel mi yoksa organik aydın mı oldukları konusuna değinecek olursak, ne burjuva sınıfı ne de işçi sınıfı ile ilişkiye girmek gibi niyetleri olmaması ve de kendilerini toplumsal sınıfların üstünde görmeleri kendilerini geleneksel aydın olarak değerlendirmemize neden olmaktadır. Sınıflandırmada yaşanan bu zorluklardan ötürü Yön Hareketi'nin belli başlı konulardaki fikir ve tezlerinin ele alıp irdelenmesinin daha doğru olduğu kanaatindeyim.

Kalkınma

Yön Hareketi'nin en temel kaygılarının başında ülkenin kalkınmasının geldiğini söylemek yanlış olmaz. Ülkenin kalkınmasının çok net bir şekilde devletçi politikaların uygulanmasına bağlı olduğunu belirten hareket; kalkınmanın liberal versiyonlarına da şiddetle ve katıksız bir şekilde karşı çıkmaktadır.

"Bu noktada çıkış bildirisinde de belirttiği gibi Yön Hareketi, özel teşebbüsün mutlaka verimli, devlet teşebbüsünün de mutlaka verimsiz olduğu şeklindeki yaygın düşüncenin, sağlam delillere dayanmayan ve geniş bir propaganda ile beslendiğini düşünmektedir." (Çiçek, 2016: 142)

Kalkınmanın öncülüğünü ise giderek bilinçlenen bir köylü ya da işçi sınıfına değil, ordu ve memurlara verir; "Bu işler, ancak memur ve ordu devletçiliğinin yürütebildiği kadar oluyordu." (Berkes, 1966: 9) Zira işçi sınıfı Türkiye'de asla sosyalizmin etkisi altında olmamıştı ve TİP'in kuruluşu da bunu değiştirmede. Kalkınma sorunu aşılsa, buna uygun olarak demokrasi gibi diğer sorunlar da çözülecekti. "Devletçilik ile demokrasi arasında pozitif bir ilişki kurulan bildiride devletçilik, demokratik rejimin sadece bir şekilden ibaret kalmasını önleyip, demokrasinin kütlelere malolmasını sağlayacak temel müdahale vasıtası olarak tanımlanıyordu." (Şener, 2015: 83)

Yön Hareketi, kalkınmadaki başarısızlığın günah keçisini emperyalizm-ağa-komprador egemenliği olarak görürken, her aydının bu kesimlere ve kapitalizme yönelik tavır alması gerektiğini ileri sürerler. Geri kalmışlık ülkenin en büyük derdidir Yön Hareketi'ne göre "Açıkça anlamak gerekir ki, Türkiye'nin en büyük düşmanı, sınırlarına yığılmış ve harekete hazır bekleyen yabancı ordular değil, kendi içindeki açlık, işsizlik, topraksızlık, adaletsizlik, kısacası geri kalmışlık tehlikesidir." (Özdemir, 1986: 193) Bu sorunun çözümüne devletçilik reçetesini çıkaran Yöncülere göre, devletçilik sadece ekonomik değil, her sahayı içine alan bir nizam biçimi şeklini almalıdır. Zaten Atatürk ilkelerinin en önemlileri devletçilik ve halkçılıktır ki; bunlar da aslında sosyalist bir düzeni işaret etmektedir. Devlet bir kez daha aynı hataya düşmemeli ve ekonomik alanın önemli alanını kapitalizmi geliştirmek için değil –ki Batılı anlamda ülkede burjuvazi gelişse de, bu grup Batı'daki gibi gelişmenin önünü açmamış, geri kalmaya sebep olan gruplarla işbirliğine gitmiştir- ekonomik gelirin adil dağılımı için kullanması gerekmektedir. Atatürk'ün de çizdiği bu yol milli bir sosyalizm yoludur ve devletçilik sayesinde zamanla işçi sınıfı da güçlenecek, sosyalizme geçiş ve kalkınma el ele yürüyecektir. Kalkınma konusunda etkilendikleri bir isim ise Profesör Oscar Lange olmuştur:

"Yön çevresindeki aydınlar, Amerikan tarzı kalkınma modelini "kapitalist kalkınma metodu" olarak nitelemişler ve onu sürekli eleştirmişlerdir. Buna karşılık "kapitalist olmayan kalkınma metodu"nun gerekliliğinin altını çizen Yöncü aydınlar bununla Sovyet tarzı kalkınma modelini de kast etmezler. Yön'ün savunduğu kalkınma modelinin bu iki modelden "farklı" bir yol tuttuğu belirtilmelidir. Yön grubunun özellikle Oscar Lange'ın çerçevesini çizdiği bir kalkınma metodundan etkilendikleri söylenebilir. Lange'ın Kalkınma Yöntemleri isimli eseri Türkçeye de çevrilmiştir.⁸² Oscar Lange, sosyalist ekonomi kuramı üzerine önemli çalışmalara imza atmış, Polonya asıllı Amerikalı bir iktisatçıdır. Lange, ekonomik verimlilik konusunda yaptığı çalışmalarda sosyalist ekonominin kurulabileceğini ispat etmeye çalışmıştır. Chicago Üniversitesi'nde profesörlük ve İkinci Dünya Savaşının ardından da Polonya'da ekonomi bakanlığı yapan Lange, "pazar sosyalizmi" kuramını geliştirmeye çalışmıştır. Lange'a göre plancılar ve pazar arasında bir denge kurulmalı, pazarın verdiği sinyale göre plancılar hangi ürünün ne kadar ve hangi kalitede üretilmesi gerektiğini belirlemelidirler. Görüldüğü gibi Lange, ne liberal bir ekonomi, ne de Sovyetlerin temsil ettiği gibi bir ekonomi modeli öngörmektedir. Kısa zamanda Stalin'in Polonya ekonomisi üzerindeki "baskıcı" tutumu dolayısıyla bakanlıktan istifa eden ve temelde Amerikan ekonomisinin iyileştirilmesi tartışmalarında fikir üretmiş olan Lange, Yön dergisini çıkaranlar üzerinde etkili olmuştur." (Altun, 2004: 573)

Demokrasi

Yöncüler demokrasiye teorik olarak sıcak baktılar; zira onu ezilmişlerin,

hakkı yenenlerin sesini duyurma platformu olarak gördüler. Ne var ki çok partili sisteme ve genel oya dönük eleştirileri de vardı. Onlara göre her ne kadar devleti sadece milli güvenliği düşünen bir yapıdan, halkın taleplerine yanıt bulmaya çalışan bir yapıya da çevirse; genel oy ile gericilerle işbirliği yapan gruplar azınlıkta kalan aydın ve okumuş kesime üstün geldiler; bu da eşraf demokrasisi dediğimiz yapıya yol açtı. Yani Yöncülere göre genel oy ile yapılan seçimler halkı, halkçılarla karşı karşıya getirmekteydi. (Avcıoğlu, 1963: 3) Levent Köker'in de belirttiği gibi halkoyu ile seçilenlere yönelik bir güvensizlik söz konusu idi:

“Kemalizm’in sol yorumları, halk oyuyla seçilecek olan temsilcilere duyulan güvensizlik temelinde, temsili demokrasinin Türkiye’nin ilerlemesinde olumlu bir rol oynamaktan çok, geciktirici hatta geriletici bir rol oynayacağını kabul etme eğilimindedirler. Çoğulcu temsili demokrasiyi liberalizm ile özdeşleştiren ve Kemalizm’in liberal de sosyalist de olmayan üçüncü yol ortaya koyduğunu ileri süren Kadro hareketiyle başlatıp, Yön-Devrim dergilerine kadar uzatabileceğimiz bir çizgide, Kemalizm’in sol yorumlarında demokrasi, Cumhuriyet’in örneğin laiklik ilkesiyle ve ilerlemeci-kalkınmacı hedefleriyle çatışacak bir tarzda değerlendirilmiştir” (Köker, 2007: 120)

Ülkede seçimlerin farklı seçenekleri sunan partiler arasında değil, aynı şeyleri farklı şekilde sunan partiler arasında yapılan seçimler olarak yorumladı Yön Hareketi. (Soysal, 1962: 3) Çok partili yaşama olumlu yaklaşılsa da aralarında başta Avcıoğlu olmak üzere derginin genel görüşü ile çelişen yazarlar da vardı. “Aslında Avcıoğlu’nun diğer Yöncülerden ayrıldığı temel nokta ... onun, çok partili rejimle ilgili düşünceleridir. Ona göre, Türkiye’deki çok partili rejim de Atatürk devrimlerine karşı bir cins tepki olarak ortaya çıkmıştır.” (Özdemir, 1986: 226) Yöncüler için demokrasi, bağımsızlık ve kalkınma gibi temel sorunlardan sonra gelen bir sorundur. Hatta ve hatta demokrasi sorununun çözümü ilk iki sorunun çözülmesine de bağlanmıştır. “Bu bağlamda gerçek bir demokrasinin işletilebilmesi için ekonomik ve sosyal anlamda kalıcı bir etkiye sahip iyileştirici reformlar yapmanın vurgulanmasına çalışılmıştır.” (Çiçek, 2016: 158) Burada Yöncülerin alt yapı reformları yapılmadan üst yapı reformlarına girilmemesi gerektiği yönündeki fikirlerinin Marksist anlayışa da uygun olduğunu görüyoruz. Sosyalizm ve demokrasi arasında da halkçılık bağlamında ortak payda kurmaya çalışmışlardır. “...halkçılık kavramını sosyalizmle ilişkilendirerek anlamlandırmak Yön-Devrim Hareketi’nin mevcut partilerle temel ayırım noktalarından birini oluşturmaktadır...” (Atılğan, 2008: 120) Altun ise şunu söyler:

“Yöncü düşünceye göre gerçek demokrasinin oluşturulması için sosyalist düşüncenin yayılması ve örgütlenmesi gerekmektedir. Dergide genel olarak hümanist bir perspektiften yapılan yorumlarda sosyalizmin insana verdiği değer ve demokrasi arasında analogiler kurularak demokrasi konusu tartışılmaktadır” (2004: 568)

Şahin Alpay ise gerçek demokratların Yön’cüler oldukları konusunda fikir

belirtir:

“Bugün, hiç şüphe yok ki, Avcıoğlu'nun Sol-Kemalist çizgisi, gerek oportünistlerin, gerekse sağ Kemalistlerin soyut bir halk hayranlığına, popülizme dayanan gerici parlamentarizminden çok daha demoktrattır. Avcıoğlu, bütün bu kimselerden çok daha demoktrattır. Kim Türkiye'de demokrasinin işbirlikçi kapitalizmin ve feodal kalıntıların tasfiyesiyle ve en geniş siyasi özgürlüklerin toplumun bütün sınıflarına tanınması için mücadeleyle gerçekleştirebileceğini savunuyorsa, gerçek demokrat odur. Yarı-sömürge, yarı-feodal yapının üzerine oturtulmuş parlamentarizme demokrasi gözüyle bakan sosyalist kisvesine bürünmüş oportünistler olsun, sağ Kemalistler olsun, bugünkü tutumlarıyla herhalde gerçek demokratlar değildir. Bugün demokrasiyi Türkiye'de sadece ve sadece proleter devrimcileri ve sol-Kemalist küçük-burjuva devrimcileri temsil ediyorlar.” (Alpay, 2013: 297)

1965 yılındaki genel seçimlerde Yön'ün sıklıkla eleştirdiği Adalet Partisi'nin aldığı ezici seçim galibiyetinin Yön Hareketi'nde demokrasiye olan ilgiyi azalttığı, sayfalarda çok daha az işlendiği de gözlerden kaçmamaktadır. Yön sayfalarında mevcut demokrasi küçümsenecek, şekli demokrasi diye yaftalanacak ve bağımsızlık, kalkınma gibi konuların arkasına düşecekti.

Milliyetçilik

Yön Hareketi'ndeki milliyetçilik düşüncesini aslında bağımsızlıkla el ele düşünmek gerekmektedir. Zira Yöncüler milliyetçiliğe de ekonomik açıdan yaklaşıyorlar ve her türlü ekonomik bağımsızlığı savunmak, Batı'nın ekonomik ve siyasi baskılarından arınmış olmak fikirlerini savunmayı milliyetçilik olarak tanımlıyorlardı. İlhan Selçuk slogan atmak ve marşlar söylemekle milliyetçi olunmayacağını, bağımsızlık ve ekonomik kalkınmanın milliyetçiliğin ayrılmaz parçaları olduğunu söylüyordu. (Selçuk, 1965: 3) Buna bağlı olarak milliyetçi de iç ve dış kapitalizmin karşısında duran insan olmaktaydı. (Avcıoğlu, 1964: 3) Mevcut demokrasi ile dalga geçip kendi önerdiklerinin başına “gerçek” ibaresi getirdikleri gibi, milliyetçiliğin başına da gerçek ibaresi ekleyip bir tanım yapmaktaydılar.

“Bu durumda Yön yazarlarına göre, milliyetçiliğin ilk ve vazgeçilmez şartı tam bağımsızlık olmalıdır. Bu ise, Avcıoğlu'na göre sosyal devrim yolundan geçmektedir. Böylece milliyetçilik sosyal potada eriyerek gerçek milliyetçilik haline gelecektir.” (Özdemir, 1986: 134)

Çiçek, Yöncülerin Türkiye'nin sömürü altında bir ülke olduğuna ve bu sebeple milliyetçiliğin tam bağımsızlığı savunan antiemperyalist bir yapısı olmasına gerektiğine dikkat çektiklerini ileri sürer. (2016: 102) Yine Çiçek'e göre Yöncüler milliyetçiliğin faşizme kaymasından da oldukça rahatsızdı ve gerçek milliyetçiliğin ırkçılık ve faşizmle bağdaşmayacağını ısrarla vurgulamışlardı. (2016: 107) İlhan Selçuk “milliyetçilik bayrağı faşist cephede anlamsız bir bez parçası gibi sallanmaktadır. Kısa zamanda yalnızca sopası kalacaktır ellerinde.”

diyerek Yöncülerin milliyetçilikle faşizmi ayırma konusuna verdikleri ehemmiyeti gözler önüne sermiştir. (Selçuk, 1966: 5) Sosyalizm ile milliyetçilik bağdaşmaz diyenlere inat gerçek milliyetçilerin sosyalistler olduklarını; hatta kapitalizmin toplumu sınıflara ayırması sebebiyle asıl bölücünün kapitalizm ve emperyalizm destekçileri olduklarını belirttiler. Avcıoğlu milliyetçilik konusunda iddialı konuşmaktan da geri durmaz: “Milliyetçilik babında, sosyalistlere toz kondurabilecek fazla sayıda babayiğit mevcut olmasa gerektir.” (Avcıoğlu, 1962: 3)

Gerçek milliyetçilerin kendileri olduklarını iddia ettikleri gibi milliyetçi olarak bilinenleri de ağır dille eleştirmişlerdir:

“..çık ar peşindeki bazı insanlar milliyetçilik kavramının kafalardaki etkisinden medet ummaktadır. Milliyetçiliği ticaret metaı veya gevezelik konusu haline getiren bu fikirsiz kalabalığın başvurduğu metod malumdur. Karşlarına dikilen gerçek milliyetçileri, komünistlik damgası yapıştirarak susturmak, değışmeyen metoddur. Sosyal adalet isteyen vatanseverler komünisttir...Köyün hızla uyanmasını ve istihsal gücünün artmasını sağlamak maksadıyla Köy Enstitülerini savunanlar komünisttir. ...İnsanca yaşama savaşı yapan işçiler ve sendika liderleri komünisttir. Her türlü istismara karşı dikilen vicdan sahipleri komünisttir...” (Avcıoğlu, 1962: 3)

Tarihsel olaylardan da kendilerine milliyetçi dayanak bulma çabası gözlenir Yön Dergisi’nde. Ziya Gökalp, Namık Kemal gibi isimler Osmanlı sosyalistleri olarak tanıtılmış, milli mücadelenin fitili ateşleyen Hasan Tahsin sosyalist olduğu için milliyetçi, milliyetçi olduğu için sosyalist olduğu şeklinde aktarılmıştır. Milliyetçi, antiemperyalist ve solcu Mustafa Kemal imgesi de yine Yön’ün icadı idi. (Atılğan, 2009: 16-17)

Milliyetçiliklerini kanıtlamaya çalışan Yön’cüler yazılarında ırkçılık ve Turancılık’a karşı da mücadele vermişlerdir. (Aykol, 2010: 220)

Yön Hareketi’nin siyasal partilerle ilişkisine geçmeden önce dönemin bir başka etkili dergisi Forum ile ilişkisine ve farklarına değinmekte fayda görmekteyiz. 61 Anayasası’na özellikle etkisi olduğu düşünülen Forum Dergisi o dönemler entelektüel tartışmaların döndüğü temel organ idi. Henüz Yön’ü çıkarmayan Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal, İlhan Selçuk gibi isimler o dönem Akis, Ulus, Dolmuş gibi dergilerde aktiftiler. Yön gibi bir muhalefet dergisi olsa da Forum ile Yön arasında farklar vardı. Atılğan şöyle açıklar bu farkları:

“Biri siyasal rejim sorunlarına odaklanmıştı, öteki iktisadi düzene; biri ülkenin içinde bulunduğu buhranın Batı tipi bir demokrasinin yerleşmemiş olmasından kaynaklandığını vurguluyordu, öteki siyasi buhranın iktisadi buhranın bir neticesi olduğunu; biri Kemalizm’in tam bir uygulamasının Batılı anlamda demokratik rejimi yerleştireceğini ve sosyalizme kapıları kapayacağını iddia ediyordu, öteki, henüz açıkça ifade edemese bile, Kemalizm’in tam bir uygulamasının sosyalizme açılışın imkanı olduğunu.

Kısaca; biri siyasi liberalizm peşindeydi, öteki düzen değişikliğinin.”
(Atılğan, 2007: 598)

Bugünden tarihe baktığımızda, Yön Dergisi'nin bıraktığı izin Forum'un bıraktığı izden daha büyük olduğunu görmekteyiz.

AVCIOĞLU VE ORTA ASYA TÜRKLERİ

Avcıoğlu'nun Orta Asya Türkleri'ni oldukça detaylı şekilde incelediği kitaplarında Türklerle ilgili ufak detaylardan genel bilgilere kadar pek çok bilgiye erişmekteyiz. Türkler ile ilgili detaylı bilgilerden önce “Türk” isminin kökenini araştırır Avcıoğlu. Öncelikle Türk adının önceden Türük olarak iki heceli olarak Orhun Yazıtları'nda yer aldığını belirtir. Ne var ki pek çok Moğol ve Türk boyunun “Tatar” adının bozkırdaki ününden dolayı Tatar adını kullandığını da ekler (Avcıoğlu, 2006a: 288-289).

Türk kelimesinin anlamıyla ilgili olarak ise çeşitli görüşler olduğunu belirtir. Miğfer, güç, terk edilmiş, töreli, olgun gibi anlamlara geldiğini dile getirir (Avcıoğlu, 2006a: 295). Bununla beraber Turan, İslam kaynaklarında Çin ve Türklerin ülkesi olarak geçerken, Osmanlı'da da Türk kaba, köylü, akılsız gibi anlamlar içerir. Türkçülük akımıyla beraber Cenevizlilerden gelen türkiye kelimesi değer kazandı ve Fransızcadan gelen Türkiye kelimesi yeni ülkenin ismi oldu (Avcıoğlu, 2006a: 296-297). Cumhuriyetle beraber Türklerin tarihine yönelik artan çalışmalarla beraber t r ve k harflerinin geçtiği neredeyse her alanda Türk ulusunun keşfine çalışılır (Avcıoğlu, 2006a: 286).

Bununla birlikte Türklerin kökeninde 20 kabile olduğunu belirtir Avcıoğlu Kaşgarlı Mahmut'a dayandırdığı bilgilerde. Bu kabilelerin 10 tanesi büyüktür. Bunlar Peçenek, Kıpçak, Oğuz, Kimek, Başkurt, Basmlı, Kay, Yabaku, Tatar ve Kırgız. Ardından gelen 10 kabile ise şöyledir: Çiğil, Tuhsi, Yağma, İğrak, Çaruk, Cumul, Uygur, Tangut; Kıtay ve Tavgaç kabileleridir (Avcıoğlu; 2006b: 1362).

Ekonomi

Avcıoğlu'na göre Eski Türkler hayvancılığa ağırlık vermiştir. Tarıma uygun alan oldukça düşüktür; iklim kışın eksi 17 ve 51 arasındadır, kurak yerler çöle dönüşür (Avcıoğlu, 2006a: 320). Bozkırdaki uygun alanlarda tarım da yapan Türkler, Çin'den gerekli ürünleri savaşla ya da ticaretle alabildiklerini görünce hayvancılık ve avcılığa ağırlık verirler (Avcıoğlu, 2006a: 218-219). Tüm topluluk üyelerinin katılımıyla gerçekleşen bu etkinliklerde yetenekli ve çok et toplayabilen üyelerle, yeteneği az olanlar arasında dengesizlik olmasın diye, özel birikim yasaktır ve bunu törenlerde armağan alıp verme, şölenler düzenleme gibi toplumsal olaylarla dengelerler. Hatta Avcıoğlu, Dede Korkut hikayelerinde bu geleneğe uymayan bir kağanın sebep olduğu savaşlardan bahsedildiğini hatırlatır. Bu gelenek, gereği kalmamasına rağmen yüzyıllarca da devam etmiştir. Bu tarz göçebe yaşam tarzı, savaşta da üstünlük sağlamıştır Türklere (Avcıoğlu, 2006a: 339).

Toprak, çayırlar, hayvanlar topluluğun ortak mallarıdır. Artı ürün yaratılmadığı için de sınıflar ortaya çıkmamıştır. Toplum lideri konumundaki başkan ise eşitler arasında yetkisiz bir başkandır. Sınıfların olmadığı bu aşama Avcıoğlu tarafından “ilkel ve kendiliğinden bir demokrasi” olarak nitelendirilir (Avcıoğlu, 2006a: 221).

Akrabalık da ekonomik ilişkilerde önemlidir. Özellikle Kazak Türklerinde akraba yağmalama hakkı mevcuttur. Olası bir ceza ödeme, kıtlık ve benzeri durumda oğul, akrabaların mallarını yağmalayabilir ve buna itiraz edilemez. Üç kez bunu yapmak hakkı vardır. Ancak uzak akrabalara en kısa zamanda geri ödeme yapılırken yakın akrabaya geri ödeme zorunluluğu yoktur (Avcıoğlu, 2006a: 242).

Ne var ki, sulu tarım ve nadasın keşfi ile artık ürünler ortaya çıkar, tarım dışı kesimleri de beslemenin yolları bulunur. Bu da sınıfların ortaya çıkmasına neden olur. Avcılıktan çobanlığa geçişte de otlaklar ortak kalsa da, hayvanlar büyük ailelerin mülkiyetine geçince zengin fakir farkı da ortaya çıkar (Avcıoğlu, 2006a: 238). Hatta bu büyük ailelerin lüks tüketimleri zamanla zorunlu tüketim olunca sorunlar ortaya çıkmıştır. Attila İmparatorluğu'nun yıkılışını da bununla açıklar Avcıoğlu (2006a: 329). Servet eşitsizliğinden doğan çatışmalar genelde büyük ailelerin zaferiyle sonuçlanır. Zengin ve güçlü aileler köleleştirme yoluyla, yeni boy ve oymakları kendine katarken, akraba olmayanların da aynı boylarda yer aldığı yeni bir yapı ortaya çıkar. Bozkır aristokrasisi belirir ve boyun başında artık irsi bey soyları olacaktır (Avcıoğlu, 2008: 743).

Kölelik de eski Türklerde görünen bir olguydu. Tarım ve hayvancılık boylarda olmasa da, ileri tarım aşamalarına geçmiş ve çobanlık yapan boyların özellikle köle sahibi olduklarını söyler Avcıoğlu (2006a:252).

Boylar arası bu mücadelede asil olmayan boylara kara budun denirken, asil boylar ak budun olarak adlandırılır. Avcıoğlu'na göre Kara budun ile aristokrasi arasındaki sınıf mücadelesi ise oldukça belirleyici olmuştur siyasal birlik hususunda. Özellikle Çin ile ilişkide kolayca uyum sağlayan aristokrasi, geleneklere daha bağlı olan kara budunun tepkisini çekmiştir ve aralarındaki sınıf mücadelesi kaganın kara budunu destekleyip siyasal birliği kurmasıyla sonuçlanmıştır (Avcıoğlu, 2008: 766). Özellikle Moğol devletinin kara budun ile aristokrasi arasındaki sınıf çatışmasından doğduğunu, bu durumun bile sınıf savaşı artmadan güçlü bir devletin kurulamadığını gösterdiğini vurgular Avcıoğlu (2008: 1025).

Vergilendirme ise bir iç karışıklık sebebidir. Bağlı boylar vergileri yüksek bulursa ayaklanırlar. Az vergi alan ya da almayan kaganlar popüler olurlar (Avcıoğlu, 2008: 763).

Tarımda aletlerin yapımı zanaatı ve demirciliği geliştirir. Daha da önemlisi artı ürünü dağıtmak için “devlet” denen yapı ortaya çıkar. Bireylerin yapacağı büyük çaplı işleri artık ürün karşılığında devlet üstlenir ve doğu despotizmi ya da Asyagil Üretim Tarzı ortaya çıkar.

Bununla birlikte Avcıoğlu Asyagil Üretim Tarzı taraftarlarının durgunluk kuramını tarımcı köyler için olmasa da bozkır toplulukları için doğru bulmaktadır (Avcıoğlu, 2006a: 333).

Aile Yapısı ve Kadının Yeri

Avcıoğlu'nun kadının toplumdaki yeri ve cinsellik konusundaki fikirleri oldukça iddialdır. Boylar halinde yaşayan Türklere tam cinsel özgürlük olduğunu öne sürer. Herkes, herkesin karısı ve herkes, herkesin kocasıdır. Toplu aşk törenleri Orta Asya kaynaklarında mevcuttur. Ancak zamanla önce kuşaklar arası ilişki yasaklanır; ardından da kardeşler arasında evlilikler. Hazarlar ve Akhunlarda bu tarz evlilikler görülür (Avcıoğlu, 2006a: 228). Babanın kimliği bilinmediğinden soy anne soyu üzerinden yürür, ata-ana durumu vardır ki buna Engels gen=soy demektedir (Avcıoğlu, 2006a: 228). Yani koca döl sağlamakla yükümlü bir yabancısıdır. Kardeşlerin ortak karıları vardır; ki eğer bir erkek, kardeş sahibi değilse karısı başında bir boynuz taşır. Boynuz sayısı kardeş sayısı ile doğru orantılıdır. Döl alma geleneği de –yabancılardan bilinçli olarak hamile kalmak- Karluklarda, Uygurlarda, Taptuklu Türk şeyhlerinde, Kırgızlarda görülür; hatta Dede Korkut hikayelerine de konu olmuştur (Avcıoğlu, 2006a: 229). Döl almak ve cinsel konukseverlik akrabalığın çokluğunun güç göstergesi olmasından ötürü de hoş görülür (Avcıoğlu, 2006a: 243).

Evlilik bağına geçilse de erkeklerde poligami mevcutken kadından sadakat beklenir. Bu da kadını az bulunan ama aranan bir konuma düşürür. Kadın satın alma ve kaçırmalar başlar (Avcıoğlu, 2006a: 230). Çok karılılık ve üvey anne ya da ölen amca- abi eşleriyle evlenmek de soyu çoğaltma kaygısıyla uygulanan geleneklerdir (Avcıoğlu, 2006a: 244). Avcıoğlu Engels'e atıf yaparak kadın cinsiyetinin mağlubiyetini hayvancılığın gelişmesi ve erkeğin ekonomik olarak güçlenmesi sonucu, soyun erkek tarafından yürütülmesiyle başladığını belirtir (2006a: 230). Türk toplumlarında ise yazılı kaynakların erkek egemen dönemden geldiğini belirten Avcıoğlu, yine de Türk toplumunun da kadın egemen yapıdan erkek egemen yapıya geçtiğini belirtir (Avcıoğlu, 2006a: 231). Ancak erkek egemen dönemde kadının kocanın soyundan sayılmadığını ve erkek çocuk vermesi durumunda soya kabul edilip söz sahibi olduğunu belirtir. Kadın erkeğe eşit olmaktan uzaktır (Avcıoğlu, 2006a: 232).

Göktürklerde bir erkeğin başka soydan birinin gözünü çıkarması durumunda o soydan bir bekar kız gözü çıkan erkeğe verilir; kız yoksa da karının çeyizi verilir. Bu durumu Avcıoğlu bekar kadının mal statüsünde olduğu, evli kadının da çeyizine bile sahip çıkamayacak konumda olduğu şeklinde yorumlar (Avcıoğlu, 2006a: 232).

İdari Yapı

Eski Türklere soy, kemik deyiimiyle belirlenir, yani aynı kemikten inenler soydaşlardır. Uruğ, alt soy, oymak, aşiret, boy, oba gibi yapılanmaların farklı kişiler tarafından farklı kullanıldığını belirten Avcıoğlu soy, oba, budun ve boy

kelimelerini kullanarak daha basit bir sınıflandırmaya gitmiştir. Boy, soylardan kurulu belli bir adı, damgası ve savaş çığılığı olan akrabalık birimi iken, oba boyun içindeki daha ufak bir bölümdür. Soyla eş anlamlı kullanılabilir. Boyların birliğine ise budun der. Bir tür göçebe boylar birliği olan ve başında Kagan bulunan en büyük siyasal örgütlenme ise ildir (Avcıoğlu, 2006a: 235). Siyasal açıdan örgütlenmiş buduna denir il. İlli budunun başındaki kişiye Kagan denir (Avcıoğlu, 2008: 744). Kagan aile mallarını serbestçe kullanma hakkına sahip değildir ve ölünce yerine ailenin saygın kişisi geçer (Avcıoğlu, 2008: 749). Kagan boyların bir kısmını kendi yönetir, kalanını ise ailenin diğer erkekleri arasında paylaşırır (Avcıoğlu, 2008: 752). Avcıoğlu bu örgütlenmeleri Engels'in Ailenin Kökeni eserindeki Roma, Yunan ve Germen gens, fartri ve trübulerine benzetir (Avcıoğlu, 2006a: 240). Boylar besin konusunda sıkıntı yaşamamak adına çok büyük olmamalıdır, ancak düşman ve hayvan saldırısına karşı dayanabilmek için de büyük olmalıdır. İşte Türk boyları da bu sebeplerden ötürü barış zamanında ayrı yaşarlarken, savaş, savunma ve sürekle avı gibi nedenlerle bir araya gelirler (Avcıoğlu, 2006a: 236). Bu durum daimî bir asker şefin ortaya çıkmasını engellerken, bozkır koşullarında herkesin çalışmak durumunda olması da aylak bir soylu sınıfın oluşmasının önüne engel koyar. Karar mekanizmasının ortak, yargılamaların herkese açık olması ilkel ve kendiliğinden bir demokrasiye işaret eder (Avcıoğlu, 2006a: 236).

Birlik duygusu o kadar çok ki Orhun Yazıtlarında bile kişilerin değil budunların ölümlerinden bahsedilir. “Az budun orada yok oldu” ya da “İzgil budun öldü” gibi (Avcıoğlu, 2006a: 245). Küçük yaştan çocuklara ataları ve soyları ezberletilir.

Kimi zayıf boylar savaşlar sonucu ya da av yeteneğini kaybetme gibi nedenlerle başka bir boyun boyunduruğuna girebilirler. Bu durum eşitsizliğe sebep olur ve senyör ile vassal arası ilişkiye benzer bir ilişki ortaya çıkarır. Ancak bu duruma Avcıoğlu kölelik demez (Avcıoğlu, 2006a: 249). Bu güçlü boyların eşitsizliğe neden olduğunu belirten Avcıoğlu Oğuzlarda da Kayı, Yazır, Avşar, Beğdili ve Eymir gibi beş büyük boyu sayar ve Yabgunun daima bu beş boydan çıktığını söyler. Hatta Bayındır boyundan olan Uzun Hasan en büyük olma iddiasıyla çıkınca Osmanlılar da Kayı boyundan olduklarını ileri sürmüşlerdir (Avcıoğlu, 2006a: 250). Eski Türklerdeki bu efendi boy- bağlı boy durumu hem sömürüyü ortaya çıkarmış hem de efendi boyun bağlı boya akraba gibi muamele etme zorunluluğundan ötürü öz akrabalarıyla ilişkilerinin zayıflamasıyla sonuçlanmıştır.

Bozkırda uzak köşelere dağılan boylar ancak sol ve sağ diye ayrılarak yönetilir. Sol, sağa üstündür zira güneşi kutsayan Türklerde, yüz güneye çevrilince güneş soldan doğmaktadır (Avcıoğlu, 2006a: 438). Burada önemli nokta sol ve sağ diye ayrılanın arazi değil boy ve budunlar olmasıdır. Feodal bir bölünme değildir mevzubahis (Avcıoğlu, 2006a: 263). Aynı şekilde savaşlarda toprağını ele geçirdim yerine budununu ele geçirdim denmektedir. İlini ele geçirdim demek ise

kaganlığına son verdim demektir. Bozkırda bir boy ve budun konfederasyonun yıkılıp, güçlü bir başka boy etrafında yeni bir konfederasyon kurulması bozkırın değişmez yasasıdır (Avcıoğlu, 2006a: 456).

Güçlü aileler bu güçlerini zamanla askeri güçle destekleme eğilimine girerler. Yetenekli biri asker şef olur; ki amacı saldırı ve korunma ile birlikte yağma ve birikim sağlamaktır ki bu da ekonomik görevidir asker şefin. Zira Engels'in dediği gibi savaş yalnızca yağma için yapılır ve sürekli bir sanayi kolu durumuna gelir (Avcıoğlu, 2006a: 254). Askeri şefin bu görevi oğluna devretmesi zorunluluk olmasa da zamanla bu görev kardeş ve oğullara geçmeye başlar. Bu da bey ailelerinin ortaya çıkmasıyla sonuçlanır. (Avcıoğlu, 2006a: 255). Türk toplumunda boylar arası ortaya çıkan bu asalet farkları da iyice belirginleşir, hatta asil olmayan boylara yukarıda belirtildiği gibi “kara budun” denmeye başlanır (Avcıoğlu, 2006a: 261). Hatta bu kara budunlar, asil budunlar karşısında feodal beylerin serflerinden daha kötü durumdadır. Arazileri tamamen beyin tasarrufundadır, bey istediği zaman el koyabilir; hayvanlar da beye aittir, güçlü ve asil bey herhangi bir şekilde daha üstün başka bir boy tarafından cezalandırılırsa cezayı da yine bu kara budun öder. Ayrıca asil bey istemeden onun hizmetinden de çıkamaz. Olağan vergi ve angaryalar dışında hayvanlarla ödeme de yapmak durumundadır ve asil beyin kendisinin koyduğu kanunlarca yargılanırlar (Avcıoğlu, 2006a: 263). Kagan'a itaat çeşitli yazıtlarda övülürken, itaatsizlik edip dört bir yana dağılanların ise perişan olacağı özellikle vurgulanır (Avcıoğlu, 2008: 749).

Tüm bu veriler sonucunda Avcıoğlu Asya bozkırlarında sınıfsız bir toplumdan -hatta muhtemelen anaerik bir toplumdan- sınıflı, ataerik bir göçebe feodalizmine geçişin olduğuna kanaat getirmiştir (Avcıoğlu, 2006a: 274). Sulu tarıma geçen bölgelerde Asyagil ya da köleci toplumlar oluşurken, bozkır topluluklarında daha ilkel ve eşitlikçi bir toplum oluştuğu genel kanısına varır Avcıoğlu (2006a: 284).

Din ve İnanışlar

Avcıoğlu en eski yazılı belgelerin bile bozkır insanının zevk ve eğlenceye düşkünlüğünü, içki ve aşka bağlılığını gösterdiğini söyler (Avcıoğlu, 2006a: 343). Zaten öbür dünyada da bozkır yaşamının değişmeden devam edeceğine inanılır (Avcıoğlu, 2006a: 344). O zamanlarda her şeyin bir ruhu olduğuna; hatta birden çok ruhu olduğuna inanılır. Bu sebepten ötürü mesela suyu kirletenler cezalandırılır. İnsan ruhu da daha çok kuş gibi düşünülmüştür. Başlıca insan ruhu ise Kuttur. Ölümünden sonra ruhlar göğe yükselirler; yani ruh ölümsüzdür. Hatta öyle ki bazen atı ve yanında birkaç asker de öldürülür ki; ölen kişinin ruhuna öbür dünyada hizmet etsinler. Bazen hayvanlara da cenaze töreni yapıldığı, mezar taşı dikildiği görülür (Avcıoğlu, 2006a: 349). Zira hayvanlarla insanlar aynı tanrıya inanırlar. Buna da yaşamın birliği görüşü denir (Avcıoğlu, 2006a: 350). Ölüler hayattaymış gibi yayı elinde kılıcı belinde gömülürler (Avcıoğlu, 2008: 572). Ölen kişinin yakınları ölen kişinin çadırının çevresinde 7 kez dönerler (Avcıoğlu, 2008:

591). Savaşta ölmek onurken hastalıktan ölmek ayıptır (Avcıoğlu, 2008: 590).

Tanrı imgesine baktığımızda ise bozkır yaşamına sahip çadırları, atları ve hizmetçileri olan bir imgeyle karşılaşıyoruz. Yıldırım çarpmasının ise bu tanrıların kızgınlığının göstergesi kabul ederler ve hemen akabinde törenler düzenlerler (Avcıoğlu, 2008: 573).

Kurban fenomeni ile de sıkça karşılaşılır eski Türklerde. Bir nesne veya canlı ile denk geldiklerinde -kartal görünce dana kesmek gibi-, yılın belli dönemlerinde ya da belli bir istek ve dilek zamanlarında yapılırdı kurban törenleri. En değerli kurbanlar ak boz aygır ve ak boz kısrağı idi (Avcıoğlu, 2006a: 378). Kimi kurban törenleri Kagan tarafından idare edilirdi; ki bu da şaman yerine kaganın dinsel otoritesine verilen önemi gösterir. Sadece tanrılara değil güç taşıdığına inanılan her şeye adanırdı kurbanlar. Kaganın katıldığı büyük kurban törenlerinde çok büyük eğlenceler tertip edilir, kıymız içilir hatta kadınların da katıldığı ayaktopu oynanırdı (Avcıoğlu, 2008: 592-593).

Türklerin kurt ata efsanesi de Avcıoğlu'na göre Hunların zamanında ortaya çıkmıştır. Farklı anlatılar da olsa ortak nokta dişi kurttan türeme noktasıdır. Kurt zamanla gökle ve kutsallıkla birlikte anılır.

Eski Türklerdeki totem anlayışı konusunda çok farklı görüşler yer alsada Avcıoğlu bu tartışmada bu toplulukları totemci olarak gören görüşten yanadır. "...bozkırdaki Türk boylarını totemci saymamak için hiçbir temel engel bulunmadığını göstermeye yeterlidir." (Avcıoğlu, 2006a: 405). Yine de Avcıoğlu totemciliği bozkır insanının dini kabul etmez ama önemli bir parçası olarak görür. Şamanizm, tengricilik ve totemcilik ve daha başka bir sürü şey eski Türk dininde görebileceğimiz unsurlardır. Avcıoğlu bu inanışların İslam'a geçişle de ortadan kalkmadığını, özellikle Aleviliğin eski Türk inancının İslamlaştırılmış versiyonu olduğunu, Sünni Yörüklerde de eski inançların yaşadığını söyler (Avcıoğlu, 2006a: 407). İslamiyet'le gök tanrı Allah olur, ikincil tanrıların yerini evliyalara alır, kimi ruhsal inançlar ise İslam'da yer alamadıklarından unutulurlar. Ama bazen kültürleri yaşamaya devam eder. Mesela, evin koruyucu ruhunun eşikte yaşadığına inanan eski Türkler, eşığe basmazlardı. Günümüzde ise evin koruyucu ruhuna inanılmasa da eşığe basmama geleneği devam eder (Avcıoğlu, 2006a: 407).

Bu inanışların çoğu şaman inancına sahip Kuzey kuşağı Türklerine uygun inanışlar, Güney Kuşağı Türkleri Budizm, Hristiyanlık ve İslam gibi dinlere yayılma alanı olmuşlardır. Hatta bozkıra İslam'ı getiren ve yayanın Aleviler olduğunu ileri sürer Avcıoğlu (2006b: 1399). İslam'ı getiren abdalların çoğunun alevi olduğunu belirtir. Türklerin İslamiyeti seçmesinin nedenini ise Müslüman kesimlerle Türkler arasında gelişen ticareti ve İslam misyonerlerin propagandalarına bağlar.

SONUÇ

Türkiye soluna katkısı yadsınamaz olan Doğan Avcıoğlu, sıklıkla gündem olan fikirleri ile bir döneme damga vurdu. Teorileri ve yazıları sıkça eleştirildi ama bolca da taraftar buldu. Ne var ki, Osmanlı ve Erken Cumhuriyet ile ilgili fikirleri bolca irdelenmiş olan Avcıoğlu'nun Eski Türklere yönelik fikirleri belki de Yön Hareketi'nin etkisini kaybettiği döneme denk gelmesi sebebiyle fazla irdelenmedi. Oysa Avcıoğlu kimi noktalarda iddialı görüşler ileri sürdü Eski Türkler ile alakalı.

Avcıoğlu'na göre ileri tarıma geçmeden önce Orta Asya bozkırlarında ana erkil ve kendiliğinden demokrasi ile hayatlarını devam ettirmekte idi Türkler. Üretim araçları ortaktı. Ne var ki sulu tarıma geçiş durumu değiştirdi. Kölelik ortaya çıktı, verimli yerlerdeki boylar ön plana çıkmaya başladı, ortak olan üretim araçlarının bir kısmı özel mülkiyete geçti. Artı ürün ortaya çıktığı, bununla beraber ak budun denen soyların ön plana gelmesiyle askeri demokrasi denen aşama başladı. Asker şef, toplumun güvenliğini sağladığı gibi ekonomik açıdan da sorumlu idi. üretim ilişkilerindeki değişim, kadının toplumdaki konumunu da olumsuz etkilemiş ve kadın ikinci plana itildi.

Avcıoğlu, zinde kuvvetlerin temel dayanağı gördüğü asker kanadını aslında Türklerin tarihinde aradı ve buldu. Asker bir şefin, ülkenin hem güvenlik hem de ekonomi konularında söz sahibi olması, Türklerin genetik kodunda olan bir durumdu. Bu asker şef, daha düşük seviyedeki boyları hem koruyor hem de şölen gibi ziyafetler vererek onları aslında besliyor ve sosyal adaleti sağlamaya çalışıyordu. O zaman Avcıoğlu'na göre geri kalmış dönem Türkiye'sinde de bu işlevi asker kesim görebilirdi. Sosyal adalet içinde hızlı bir kalkınmayı sağlamak görevini üstlenebilirdi. Aslında bu görüşünü 1960'larda sıkça dile getiren Avcıoğlu, başarısız darbe sonrası yaptığı araştırmalarda yine aynı sonuca gelmişti. Ülkenin geçmişinde de asker vardı, geleceği de onlar belirleyecekti. Zaten modernleşme tarihi denen fenomen, aslında zinde kuvvetlerin tarihi değil miydi zaten? Bununla birlikte asker şef, kendiliğinden demokrasinin ortadan kalktığı bir durumda ve belli bir soylulaşmanın ortaya çıktığı durumlarda meydana çıkmamış mıydı? O zaman Avcıoğlu'nun demokrasiyi göz ardı eden davranışı ile birlikte peşinde koştuğu burjuva devrimi Türklerin Tarihinde yer alan olgulardı.

Başarısız darbe girişimi sonucu, hatasını bulmak için geriye dönen Avcıoğlu, aslında kendi makro tarih tezinin sağlamasını yapmıştı. Türklerin tarihinde askerin rolünü aslında aramıştı. Bulduğu sonuçlar onun yeni bir teori ile çıkmasına yetmeyecekti. Orta Asya'da da, demokrasinin ortadan kalkması ile asker yükselişe geçiyor ve inisiyatifi ele alıyordu. Doğan Avcıoğlu kendi açısından aslında doğru okumuştur belki de olayları. Başarısızlığa giden yolun nedeni belki de tarihte değil, kişi unsurunu geri plana atmasında yatıyordu. Faruk Gürler'in tereddütü tüm o planları yerle bir etmişti.

KAYNAKÇA

Alpay, Ş. (2013). Türkiye'nin düzeni üzerine. E. A. Türkmen (Der.) *Türkiye Sosyalist Solu Kitabı 1 20'lerden 70'lere Seçme Metinler*: İçinde 281-335. İstanbul: Dipnot Yayınları.

Altun, F. (2004). Kemalist bir modernleşme yorumu olarak Yön Dergisi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2(1): 551-575.

Atılğan, G. (2002a). Yön'ünü ararken yolunu yitirmek. *Praksis*, (6): 119-151.

Atılğan, G. (2002b). Karpiç'te kandırılan ihtilalci. *Praksis*, (5): 257-275.

Atılğan, G. (2007). Yön devrim hareketi. T. Bora, & M. Gültekingil (Der.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol* İçinde 597-661. İstanbul: İletişim Yayınları.

Atılğan, G. (2008). *Yön-devrim hareketi*. İstanbul: Yordam Kitap.

Atılğan, G. (2009). Sosyalist milliyetçilik söylemi: (Türkiye 1961-1968): Temeller, Ayrılıklar. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 64(3): 1-26.

Avcıoğlu, D. (1962, Ocak 10). Yapıcı milliyetçilik. *Yön*, (4): 3.

Avcıoğlu, D. (1963, Nisan 10). Tepesi üstü duran ağaç. *Yön*, (68): 2-3.

Avcıoğlu, D. (1964, Eylül 25). Milliyetçilere sesleniş. *Yön*, (78): 3.

Avcıoğlu, D. (1976). *Türkiye'nin düzeni dün-bugün-yarın (Cilt 1)*. İstanbul: Tekin Yayınevi.

Avcıoğlu, D. (2006a). *Türklerin tarihi 1*. İstanbul: Tekin Yayınevi.

Avcıoğlu, D. (2006b). *Türklerin tarihi 3*. İstanbul: Tekin Yayınevi.

Avcıoğlu, D. (2008). *Türklerin tarihi 2*. İstanbul: Tekin Yayınevi.

Aykol, H. (2010). *Türkiye'de sol örgütler: Bölüne bölüne büyümek*. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Balta, E. (2002). Türkiye solunda milliyetçilik: Üç kaynak üç dönemeç. *Praksis* (6): 153-174.

Belli, M. (1966). Sosyalizmde metod meselesi. *Yön*, (152): 12.

Belli, M. (1970). *Milli demokratik devrim*. Ankara: Aydınlık Yayınları.

Berkes, N. (1966, Ekim 21). Az gelişmişliğin tarihsel nedenleri: V – Doğu toplumlarının yapıları ve bu yapıların bozuluşu. *Yön*, (186): 8-9.

Bora, T. (2017). *Cereyanlar Türkiye'de siyasi ideolojiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Çarık, Ş. (2016). *Türkiye solunun kısa tarihi denizlerin yolu*. İstanbul: Asi Kitap.

Çiçek, A. C. (2016). *Türk siyasal yaşamında Yön Dergisi: Milliyetçilik Bayrağını Sosyalistler Taşır*. Ankara: Tezkire Yayınları.

Eroğul, C., Ertuğrul, İ., Esen, S., Sağlam, F., & Sevinç, M. (2009). *Mümtaz Soysal'a armağan*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.

Ersan, V. (2013). *1970'lerde Türkiye solu*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Köker, L. (2007). Kemalizm ve 21. yüzyıl Türkiye demokrasisi. M. Alkan, T. Bora, & M. Koraltürk (Der), *Mete Tunçay'a Armağan* İçinde 115-133. İstanbul: İletişim Yayınları.

Özdemir, H. (1986). *Kalkınmada bir strateji arayışı: Yön hareketi*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Sełçuk, İ. (1965, Ocak 29). Milliyetçiliđin temelleri. *Yön*, (96): 3.

Sełçuk, İ. (1966, Temmuz 22). Çifte teminat varken. *Yön*, (173): 5.

Soysal, M. (1962, Temmuz 11). Demokrasi anlayışımız. *Yön*, (30): 3.

Şener, M. (2015). *Türkiye solunda üç tarz-ı siyaset*. İstanbul: Yordam Kitap.

Yayın Geliş Tarihi: 13.06.2018
Yayına Kabul Tarihi: 04.07.2018
Online Yayın Tarihi: 17.08.2018
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.433841>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 20, Sayı: 2, Yıl: 2018, Sayfa: 253-273
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

TÜRKMEN ATASÖZLERİNE PSİKOLOJİK BİR YAKLAŞIM¹

Didar ANNABERDİYEV*

Öz

Bu çalışmada, psikoloji biliminin hayatımızın bütün yönlerini kapsadığı ve dolayısıyla halk ürünü olan atasözlerinin her birinin de bir psikolojik durumu açtığı düşüncesinden hareketle 5405 Türkmen atasözü psikolojik yönden incelenmiştir.

Türkmen atasözleri, konuları bakımından birbirine benzer psikoloji alanlarından oluşturulan beş gruba göre değerlendirilip, psikolojik bakış açısıyla yorumlanmıştır. İnceleme sonucunda, “Sosyal Psikoloji ve Endüstri Psikolojisi” grubunun 3577 atasözüyle (% 66) en fazla Türkmen atasözünü kapsadığı tespit edilmiştir. Sayısal olarak ikinci büyük grubun 1001 atasözüyle (% 19) “Gelişim ve Kişilik Psikolojisi” olduğu, üçüncü grubun ise 390 atasözüyle (% 7) “Deneysel ve Fizyolojik Psikoloji” olduğu saptanmıştır. “Klinik Psikoloji ve Danışmanlık Psikolojisi” grubu 269 (% 5) atasözüyle dördüncü sırada yer alırken, “Okul ve Eğitim Psikolojisi” grubu 168 (% 3) atasözüyle en son grubu teşkil etmiştir.

Alınan sonuçtan hareketle, Türkmen toplumunu oluşturan temel üç yapının; yani birey, aile ve toplumla ilgili atasözlerinin sayısal olarak ilk üç sırayı oluşturduğu saptanmıştır. “Sosyal Psikoloji ve Endüstri Psikolojisi” grubunda yer alan Türkmen atasözlerinin sayıca fazla oluşu ise Türkmen toplumunda toplumsal uyumu sağlamak amacıyla sosyal normların ortaya çıkmasını sağlayan anlayışın olduğunu göstermektedir.

Bu araştırma, atasözlerinin en önemli işlevinin Türkmen toplumunda toplumsal uyumu sağlayıcı sosyal normları topluma tanıtmak ve benimsetmek olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Halk Bilimi, Türkmen, Atasözü, Psikoloji.

PSYCHOLOGICAL APPROACH TO TURKMEN PROVERBS²

Abstract

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Annaberdiev, D. (2018). Türkmen atasözlerine psikolojik bir yaklaşım. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (2), 253-273.

¹ Bu çalışma “Türkmen Atasözlerine Psikolojik Bir Yaklaşım” adlı doktora tezinden (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012) üretilmiştir.

* Dr., Türkmenistan İlimler Akademisi, Milli Elyazmaları Enstitüsü, Halk Bilimi Bölümü, didarannaberdiev@gmail.com

² This study is derived from the PhD dissertation titled “Psychological Approach to Turkmen Proverbs” (Ege University, Graduate School of Social Sciences, 2012).

In this study, considering that the psychology discipline covers all aspects of our lives, therefore as folk products proverbs express psychological situations, psychological aspects of 5405 Turkmen proverbs have been studied.

Turkmen proverbs has been classified under the five groups of psychology, which resembles each other in respect to their subjects and interpreted according to psychological point of view. As the result of examining Turkmen proverbs with regard to subfields of psychology, it became apparent that the "Social and Industrial Psychology" group contains utmost Turkmen proverbs with 3577 proverbs (%66). The second group appears to be "Developmental and Personality Psychology" group with 1001 proverbs (%19) and the third appears to be "Experimental and Physiological Psychology" group with 390 proverbs (%7). "Clinical and Counseling Psychology" appears to be the fourth group with 269 proverbs (%5) and "School and Educational Psychology" is the fifth group with 168 proverb (%3).

As the result of the study it become apparent that proverbs about three base structure, namely person, family and society, are quantitatively top three kinds of Turkmen proverbs. In conclusion the cause of "Social and Industrial Psychology" group contains utmost Turkmen proverbs is the understanding of using social norms in order to provide social coherence.

The results obtained in this study bring out that the most important function of proverbs in Turkmen society is to present and impose the norms which provides the social coherence.

Keywords: *Folklore, Turkmen, Proverb, Psychology.*

GİRİŞ

Her toplumda, manevi kültür alanı içinde sayılacak türkü, ağıt, mani, ninni, halk hikâyesi, atasözü ve deyimler gibi sözlü kültür ürünleri yaratılmış, sözlü veya yazılı gelenekten yararlanılarak gelecek nesillere aktarılıp yaşatılmıştır. Özellikle hayatın hemen her safhasında yer alan, insanların deneme yanılma yöntemiyle yüzyıllar süren sosyal hayat deneyimleri sonucunda oluşmuş duygu ve düşüncelerin temelinde teşekkül eden kültür ürünlerinden atasözleri, ayrı bir ehemmiyete sahiptir.

Yeryüzündeki bütün milletlerin yol gösteren, öğüt veren ve "atasözleri" olarak nitelendirdikleri bu sözler; milletlerin manevi değerlerini, kendilerine özgü duygularını, düşüncelerini ve hayata bakış açılarını yansıtan hem de bu özellikleriyle içinden çıktıkları kültürleri iyi bir şekilde ortaya koyan ürünlerdir (Karaca, 2000: 119). Bir başka ifadeyle, toplumsal yaşantı içindeki bireylerin yarattıkları bu özlü sözler, milletlerin karakterlerini, hayat karşısındaki tavır ve zihniyetlerini, kültürel örüntülerini ifade etmektedir. Atasözleri, her milletin düşünce ve duygu dünyasında yer alan değerlerin ve onları yoğurup yaşattığı kendi karakterinin, yapısının, kısacası geleneksel ve anonim dünya görüşünün dışavurumudur (Oy, 2003: 170).

Türk halk bilimi araştırmacılarından Ömer Asım Aksoy, her millette var olan atasözlerinin sosyoloji, felsefe, tarih, ahlâk, folklor ve psikoloji gibi birçok yönlerden inceleme konusu edilmeye değer millî varlıklar olduğunu ifade etmiştir (Aksoy, 1988: 131). Dolayısıyla, bir milletin evrene ve kendisine bakışını belirleyen, toplumun ortak bilincinin ürünü olan atasözlerinden, sosyolojik, psikolojik ve sosyo-ekonomik bağlamlarda yararlanılabilir (Altun, 2004: 90). Çünkü atasözleri, o dili konuşan toplumun dünya görüşünü, yaşam biçimini, gelenek, görenek ve inançlarını, önem verdiği varlık ve kavramları, nükte ve buluşlarını, kısaca maddi ve manevi kültürünü yansıtmaktadır. Bu kalıplaşmış sözler, milletlerin düşünce tarihini aydınlatmada (Yılar, 2007: 42), taşıdıkları mesajlar ve yönlendirdikleri davranışlar itibarıyla, ait olduğu milletin yüzlerce yıllık temel zihin yapısını göstermesi bakımından (Oy, 2003: 151) önemli veriler sunmaktadır.

Belirli bir toplumun atasözlerinin psikolojik bir yaklaşımla ele alınması sonucunda, o toplumun dünya görüşü, yaşantısı, değer yargıları ve benzeri konularda ipuçlar sağlayacağı fikrinden yola çıkarak, bu çalışmada Türk kültürünün genel sözlü geleneği içinde yer alan Türkmen atasözlerinin işlevsel özellikleri bakımından psikoloji alanlarına göre sınıflandırılıp psikolojik boyutta incelenmesi, Türkmen kültürünün psikolojik karakterinin atasözlerinde hangi psikolojik boyutta yansıtıldıklarının ortaya konulması hem de psikoloji ilminin Türkmen atasözleri üzerinde, dolayısıyla da Türkmen toplumunda işlediği rolünün belirlenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Bu araştırmada, nitel araştırmalarda kullanılan veri toplama tekniklerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Genelde tarihçiler, antropologlar, dilbilimciler ve halk bilimciler tarafından kullanılan yöntemlerden biri olan doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgiler içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2003: 140).

Ayrıca, elde edilen verilerin daha önceden belirlenen temalara göre özetlenip yorumlanması için tematik çerçeve oluşturma, oluşturulan bu çerçeveye göre eldeki verileri organize etme, organize edilen verileri tanımlama ve tanımlanan bulguları açıklama, ilişkilendirme ve anlamlandırma aşamalarından oluşan betimsel analiz kullanılmıştır. (Yıldırım ve Şimşek, 2003: 158-159).

Bu araştırmanın genel veri kaynağını Türkmen araştırmacılarından Kakalı Berkeliyev'in "Türkmen Nakılları ve Atalar Sözi" [Türkmen Atasözleri] adlı eseri (Berkeliyev, 1983), Gurbandurdı Geldiyev ve Annamırat Altıyev'in "Türkmen Nakılları ve Atalar Sözi" [Türkmen Atasözleri] adlı eseri (Geldiyev ve Altıyev, 2002) ve Mırat Çarıyev'in hazırladığı "Türkmen Halk Nakılları" [Türkmen Halk Atasözleri] adlı eseri (Çarıyev, 2005) oluşturmuştur. Ayrıca, Ali Duymaz

tarafından Türkiye Türkçesine aktarılan Sapar Kürenov'un "Kafkasya Oğuzları veya Türkmenleri (Çovdurlar, İğdirler, Söyüncalılar)" adlı kitabı (Kürenov, 1995) ile Levent Doğan'ın "Türkmen Atasözleri (Türkmen Halk Nakılları)" adlı kitabı (Doğan, 2012) ek olarak kullanılmıştır.

Verilerin toplanma işlemi sonucunda 10810 Türkmen atasözü elde edilmiş, çalışmanın amacı Türkmen atasözlerindeki psikolojik örüntüyü ortaya çıkarmak olduğundan, genel popülasyondan basit rastgele örnekleme yöntemiyle seçilen 5405 atasözü inceleme kapsamına alınmıştır.

Türkmen atasözlerinden elde edilen örneklem grup, psikoloji alanlarından oluşturulan gruplara göre sınıflandırılıp incelenmiştir. Bu gruplar, Robert S. Feldman'ın sınıflandırma sisteminden (Feldman, 1997: 5-8) hareketle üzerinde durdukları konuları bakımından benzerlikten yola çıkılarak "Deneysel Psikoloji ve Fizyolojik Psikoloji", "Gelişim Psikolojisi ve Kişilik Psikolojisi", "Klinik Psikoloji ve Danışmanlık Psikolojisi", "Okul Psikolojisi ve Eğitim Psikolojisi", "Sosyal Psikoloji ve Endüstri Psikolojisi" olarak belirlenmiş ve atasözleri bu gruplara göre sınıflandırılmaya tabi tutulmuştur. Atasözlerinin bazı psikoloji alanlarına göre tasniflerinde Türk araştırmacılarından İhsan Kurt'un "Türk Atasözlerine Psikolojik Bir Yaklaşım" atlı kitabındaki yöntemsel düzen benimsenmiştir (Kurt, 1997).

Atasözlerini sınıflandırma işlemi, atasözlerinin işlevsel özellikleri dikkate alınarak her bir atasözünün ilgili olduğu psikolojinin alt alanına göre yerleştirilmesiyle gerçekleştirilmiştir. Ayrıca psikoloji ilminin kendi içerisinde birbiriyle iç içe geçmiş olması gerçeğinden hareketle, birden fazla psikoloji alanına girebilen atasözleri değerlendirilirken işlevsel olarak en baskın olan özelliğine uygun olan psikoloji alanı içerisinde değerlendirilmiştir.

Atasözlerini sınıflandırma işleminin doğru gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğinin kontrol edilmesi amacıyla Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık hem de Psikoloji bölümlerinde görev yapan yardımcı doçent ünvanlı iki uzmana başvurularak, atasözlerinin dâhil edildikleri psikoloji grubuna uygunlukları kontrol ettirilmiştir.

BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

Çalışmada yer alan ve çalışmanın öznesini oluşturan, davranışsal ve zihinsel süreçlerin sonucu olan Türkmen atasözleri, üzerinde durdukları konular ve kullandıkları yöntemler açısından psikoloji ilminin birbirine yakın olan alt dallarıyla birlikte ele alınıp incelenmiştir. Türkmen atasözlerini gruplara göre sınıflandırma işlemi, kapsadığı atasözlerinin sayısı bakımından en büyük gruptan en az gruba doğru sıralama izlenmiştir.

“Sosyal Psikoloji ve Endüstri Psikolojisi” İle İlgili Atasözleri

Türkmen atasözlerinin psikoloji alanlarına göre dağılımında 3577 atasözünü ilk sırayı “Sosyal Psikoloji ve Endüstri Psikolojisi” grubu oluşturmuştur. Bu grupta toplanan Türkmen atasözleri diğer dört grupta toplanan atasözlerinin toplamının yaklaşık iki katına eşit olmuştur. Bireylerin ve grupların birbirleriyle etkileşimini ve bu etkileşimin tutumlar ve davranışlar üzerindeki etkisini davranışsal, bilişsel ve duygusal yönleriyle sistematik olarak inceleyen psikolojinin en yaygın dallarından biri olan “Sosyal Psikoloji”nin konuları (Atkinson et al., 1995: 18; Bilgin, 2009: 11; Cüceloğlu, 1997: 514) çerçevesinde bu grup altında yer alan Türkmen atasözleri; bireyler ve gruplar arası ilişkiler, toplumsal statü, cinsel kimlik, sosyal normlar, din gibi konuları yansıtan atasözlerinden oluşmuştur.

İki birey arasında veya bir grup içinde gerçekleşen insanlar arası etkileşim Türkmen atasözlerinde özellikle aşk, sevgi, gönül, dostluk, düşmanlık, dedikodu, işbirliği, kıymet, saygı konuları sıkça işlenmiştir. Örneğin; “Aşığa Bağdat soralmaz” [Aşığa Bağdat sorulmaz], “Bir yürekde iki söyğä yer yok” [Bir kalpte iki aşka yer yok] veya “Bir gövün – yüz mün Käbe” [Bir gönül, yüz bin Kabe] atasözlerinde aşk, sevgi, gönül; “Çayın soñı, çorbanın öñi dostuña” [Çayın sonu, çorbanın önü dostuna] atasözünde dostluk; “Duşmanın güldüğü – sırnı bildiği” [Düşmanın gülüyorsa – sırnı biliyordur (demek)] atasözünde düşmanlık; “Aytdı aytdı bilen ağız alarar” [O söyledi bu söylediyle ara açılır] atasözünde dedikodu; “Arkalaşan dağ aşar” [Yardımlaşan (işbirliği yapan) dağı aşar] atasözünde işbirliği; “Gadır – gayın bilen giyevde” [Kıymet, kayın ile güveyde] atasözünde kıymet; “Ata-enä hormat – Tañra ibadet” [Anne babaya hürmet, Tanrıya ibadet] atasözünde anne babaya saygı gibi konular işlenmiştir.

İnsan ilişkileri bireyler arasında gerçekleşebilirken, ayrıca komşular gibi gruplar arasında veya milletler gibi toplumlar arasında da yaşanmaktadır. “Gülme goñşına – geler başına [Gülme komşuna, gelir başına]” veya “Ayrılmaz goñşına unutgısız söz aytma [Can ciğer komşuna unutamayacağı söz söyleme]” gibi gruplar arası ilişkiler veya “Türkmen garrasa, hünär tapar, gazak garrasa düye bakar, galpak garrasa iğde kakar” [Türkmen yaşlansa, hüner bulur; Kazak yaşlansa deve bakar; Karakalpak yaşlansa iğde (ağacını) silker] atasözü gibi Türk halklarına ilişkin konularda pek çok Türkmen atasözü de bu gruba dâhil edilmiştir.

Yine, “Sosyal Psikoloji”nin konuları çerçevesinde liderlik, fakir/zengin veya itibar gibi toplumsal statüye ilişkin ve kadın/erkek gibi cinsel kimliğe ilişkin atasözleri de bu grup içerisinde yerini almıştır. “Baş bolmasa, gövre lâş” [Baş olmazsa, gövde leştir] atasözünde önderlik; “Ağız gışık bolsa-da, bay gızı är dannar” [Ağız eğri de olsa, zengin kızı koca seçer] veya “Garıba palav hem bir aş” [Fakire pilav da bir aş] atasözlerinde zenginlik ve fakirlik; “Abray gidenden, bağıt hem gider” [Saygınlığı gidenin, bahtı da gider] atasözünde itibar konusu; “Erkek – gazanar, hatın – bezener” [Erkek kazanır, hatun süslenir] atasözünde ise kadın ve

erkek gibi cinsel kimliğe ilişkin konuların sıkça işlendiği görülmüş ve gruba dâhil edilmiştir.

Bireyler toplum içinde yaşamlarını sürdürürken, sosyal norm olarak adlandırılan belirli kurallara ve toplumsal beklentilere uymak zorundadırlar. “Sosyal Psikoloji” bu çerçevede toplumsal beklenti veya namus gibi konuları da kapsamaktadır. Bunlarla da ilgili olarak “Depä çık-da seret, haysı tarap köp bolsa, sen hem şoña” [Tepeye çık da bak; hangi taraf kalabalık ise, sen de oraya], “Ağzıbire Tañrı bir, ağzalanı gañrıbir” [Birlik olana Tanrı verir, birlik olmayana zorluk verir]veya “Gazan garası gider, namıs garası gitmez” [Kazan karası gider, namus karası gitmez] şeklindeki atasözleri tespit edilmiştir.

Ayrıca, “Alla keremdir, guyusu tereñdir” [Allah kerimdir, kuyusu derindir] atasözlerinde olduğu gibi din gibi sosyal konuların işlendiği tespit edilmiş ve gruba dâhil edilmiştir.

İş ve çalışma dünyasını kapsayan “Endüstri Psikolojisinin” konuları çerçevesinde değerlendirilen Türkmen atasözleri ise iş, çalışma ve meslekler ile ilgili atasözlerinden oluşmuştur [Doğan, 1995: 43; Cüceloğlu, 1997: 39]. Sosyal yaşamda insanla iş koşulları arasındaki etkileşimi inceleyen “Endüstri Psikolojisi” alanı ile ilgili olarak meslek (sarraf vb.) veya iş (çobanlık, çiftçilik, hayvancılık vb.), çalışma, tembellik, yorgunluk, çaba, kazanç, tasarruf, başarı gibi pek çok konuda Türkmen atasözü tespit edilmiştir. Bunlardan “Kesbi bolan kesip-kesip alar” [Mesleği olan kesip kesip alır], “Zerğär zer tanır, harban– har” [Sarraf altın tanır, eşek bakıcısı eşek] atasözlerinde meslek; “Çopanıñ ayağı yetmedik yere, tayağı yeter” [Çobanın ayağının yetmediği yere, sopası yeter], “Buğday eken arpa ormaz” [Buğday eken arpa biçmez], “Atızıñ çili – öküziñ bili” [Evleğin sınırı, öküzün belidir] atasözlerinde iş; “Bedev at menzil keser” [Koşu atı mesafe alır], “İşlemedik – dişlemez” [İşlemeyen dişlemez (yiyemez)] atasözlerinde çalışma; “Az işleseñ, iğenç alarsıñ, yatsañ – käyinç” [Az çalışsan laf (sızlanma) iştirirsin, yatsan azar] atasözünde tembellik, “Bir arana değme, bir-de acığana” [Bir yorulana değme, bir de acıkana] atasözünde yorgunluk; “Şeytanıñ başarmadıgını oğraş başarar” [Şeytanın başaramadığını uğraşan başarır] atasözünde çaba; “Goyun bakışına seretme, hak alşıma seret” [Koyun beslediğime bakma, kazancıma bak] atasözünde kazanç; “Çemçeläp yığnanıñı, çanaklap dökme” [Kaşıkla topladığını, çanakla dökme] atasözünde tasarruf; “Oñaran aşın iyer, oñarmadık – başın” [Başaran aşını yer, başarmayan başını] atasözünde ise başarı gibi konular işlenmiştir.

İnsan, tek başına değil, belli bir zaman ve yerde, birtakım sosyal ve kültürel geleneklerin egemen olduğu bir ortamda yaşar. İnsan fiziksel çevresi ile olduğu gibi toplumsal çevresi ile de sürekli bir etkileşim, karşılıklı alışveriş halindedir. Bunun doğal bir sonucu olarak bireyin davranışları üzerinde ilişkide bulunduğu insanların, içinde yaşadığı toplumun ve bu toplumdaki gelenek ve göreneklerin etkisi olur. Bu etkileşim sonucunda da insan, içinde bulunduğu toplumun kültürünü benimser (Baymur, 1994: 271-272). Türkmen halkı da asırlar

boyu karşılıklı etkileşim altında hayatı öğrenmek ve onu gözlemlemekle tabiatın ve toplumsal gelişimin önemli özelliklerini atasözlerinde şekillendirmiştir (Şükürov, 1979: 43).

Ancak bunun ötesinde, XIX. yüzyılın 70'li yıllarına kadar Türkmen topraklarının Türkmen boylarının egemenliğinde olmasına rağmen, göçebe anlayışına sahip Türkmenlerin belirli bir süreliğine devlet gibi önemli bir mekanizmadan yoksun oldukları (Necef ve Annaberdiyev, 2003: 255), bu durumun ve bu duruma ilişkin düşüncelerin de Türkmen atasözlerine yansıdığı görülmektedir. Özellikle Türkmen atasözlerinin incelendiği çalışmalara (Berkeliyev, 1961; Garriyev, 1943: 59-80; Garriyev, 1961; Garriyev, 1978; Garriyev, 1980; Garriyev vd., 1949; Veselkov ve Garriyev, 1945) bakıldığında Türkmen atasözlerinde vatan, vatanseverlik, halk, topluluk, barış, birlik ve beraberlik gibi sosyal konuların işlendiği anlaşılmaktadır.

Aynı konuların diğer kültürel eserlerde, özellikle Türkmen klasik şairlerinin eserlerinde de işlendiği aşikâr bir durumdur. Türk halk biliminin duayen isimlerinden Fikret Türkmen vatan, birlik ve beraberlik gibi sosyal konuların Türkmen klasik edebiyatına akisini Türkmen şairlerinin halkın saf ve sade psikolojisine tercüman oldukları ifadesi ile açıklamıştır (Türkmen, 1995: XIV-XV). Dolayısıyla aynı durumun diğer kültürel eserlerde de işlenmiş olduğu düşünüldüğünde, atasözü sayısındaki fazlalığı anlamak mümkün olacaktır.

Bu durumun Türk atasözlerinin ilk eserlerinden beri var olduğu açıkça görülebilmektedir. Türk kültür ve dil tarihinin bilinen ilk yazılı eserleri olan Orhun anıtları üzerindeki “Yuyka erkli tupulgalı uçuz ermiş, yinçge erklig üzgeli uçuz. Yuyka kalın bolsar tupulguluk alp ermiş. Yinçge yogun bolsar üzgülük alp ermiş” [Yufka olanın delinmesi kolay imiş, ince olanı kırmak kolay. Yufka kalın olsa delinmesi zor imiş. İnce yoğun olsa kırmak zor imiş.] atasözünde de (Oy, 1972: 118) birlik ve beraberliğin sağlandığında toplumun güçlü olacağı gösterilmektedir.

İlk olarak, yerleşik hayata geçmemiş, göçebe Türkmen halkının sosyal hayat ile mücadele içinde olduğundan, çok fazla atasözünü yaratmış olabilecekleri sonucu çıkarılabilir. Yarı göçebe/göçebe yaşayan Türkmen toplumunun hayatını idame ettirebilmesi için gerekli olan toplumsal koşulların neleri içermesi gerektiği, artan toplumsal ilişkilerin toplumu bir arada uyumlu bir şekilde tutabilmesi için gerekli olan koşulların ve davranışların neler olduğu atasözleri ile topluma anlatılmaya ve benimsetilmeye çalışılmıştır.

Ayrıca, bilindiği üzere her ulusun bir karakteri olup, bu karakter o ulusun yaşayışında, anıtlarında görüldüğü gibi düşünce dünyasında, özellikle atasözlerinde yansımaları bulmuştur. Kişiler ve toplumlar kendi karakterine, yapısına, hayat görüşüne ve huylarına uygun atasözleriyle düşünür, konuşur ve hareket etmeye çalışırdı. Yazılı kanunların olmadığı dönemlerde, kişilerin ve toplumun düşüncelerine ve yaşayışına yön veren kurallar, genellikle atasözleriyle sağlanmıştır (Oy, 1972: 17).

“Gelişim ve Kişilik Psikolojisi” İle İlgili Atasözleri

Türkmen atasözlerinde en fazla işlenen ikinci psikoloji alanının ise 1001 atasözleriyle “Gelişim ve Kişilik Psikolojisi” olduğu tespit edilmiştir.

İnsan gelişimi, döllemeden ölüme kadar devam eden ve bu süreç içerisinde bedende ya da davranışta ortaya çıkan yaşa bağlı değişimleri kapsamaktadır. Bireylerin yaşam boyunca geçirdiği değişimlerin betimlenmesi, açıklanması ve bireyler arasındaki değişim, benzerlik ve farklılıklarla “Gelişim Psikolojisi” alanı ilgilenmektedir (Onur, 2008: 14-16).

“Gelişim Psikolojisi” çerçevesinde değerlendirilerek bu gruba dâhil edilen Türkmen atasözleri Gelişim Psikolojisi’nin de alt konularını oluşturan (Cüceloğlu, 1997: 331-370) yaş, doğum, çocuk, çocukluk, çocuğun gelişimi ve eğitimi, genç, gençlik, yaşlı, yaşlılık ve ölümü konu edinen atasözleri olmuştur.

Davranış ve yeteneklerin en hızlı geliştiği ve değiştiği çocukluk dönemi, çocuk, çocuğun gelişimi ve eğitimi ile ilgili Türkmen atasözleri bu grup altında sıralanmıştır. Bu unsurlar “Bal süyci, baldan bala süyci” [Bal tatlı, baldan çocuk tatlı], “Çağa beğden, handan ulı” [Çocuk beyden de handan da ulu (büyük)] veya “Çağalık – şalık, hemmani boyun eder” [Çocukluk şahlık, herkesi tabi eder] atasözlerinde açıkça görülmektedir. “Çağani söygülesen, beti gatar, urubersen, eti gatar” [Çocuğu seversen, yaramazlığı katılaştır (artar); döversen, eti katılaştır], “Çağani tayak bilen uraň, ulalansoň ol seni damak bilen urar” [Çocuğu sopa ile dövsen, büyüyünce o da seni yemek ile döver. (yemek yedirmez, bakmaz anlamında)] veya “Çağani yaşdan, ayalı başdan” [Çocuğu küçükken, kadını baştan (eğitmeli)] atasözlerinde ise çocuk gelişimi ve eğitiminin önemi belirtilmektedir.

Çocuk ve çocukluk döneminden başka, “Yaş – ömrünü bağışlar, garrı – ömrünü garişlar” [Genç ömrünü bağışlar, yaşlı ömrünü karışlar], “Yaş öz kuvvatına sığınar, garrı öz akılına sığınar” [Genç kendi gücüne sığınır, yaşlı kendi aklına sığınır], “Yaşa – hizmet, garra – hormat” [Gence hizmet, ihtiyara hürmet (yakıştır)] veya “Yaşlık bir mertebe geler, çağalık iki mertebe” [Gençlik bir kere gelir, çocukluk iki kere] gibi atasözlerinde açıkça görülen genç ve gençlik ile ilgili Türkmen atasözleri de bu gruba dâhil olmuştur.

Ayrıca, “Yaş – otuz, akıl – guduz” [Yaş otuz, akıl kuduz], “Kırk boldı – pırk boldı” [Kırk oldu, pırk (bir şeyin patlamasıyla ortaya çıkan kuru ses) oldu] veya “Yaş yetmiş – iş bitmiş” [Yaş yetmiş, iş bitmiş] şeklindeki bazı yetişkinlik ve yaşlılık konuları ile doğrudan ilgili olan atasözleri de bu gruba dâhil edilmiştir.

Son olarak, gelişimin en son aşaması olan ölüme ilişkin Türkmen atasözleri de bu grubun kapsamı altına girmiştir. “Ölüm adam saylamaz” [Ölüm insan seçmez], “Acalı yetmedik gül ölmez” [Eceli gelmeyen gül ölmez] veya “Ölümden anrı yol gitmez” [Ölümden öteye yol gitmez] gibi ölüm konusunu işleyen atasözleri, bu konuda tasnif edilen atasözlerinden sadece birkaçıdır.

Bireyin gelişim sürecinde kazandığı kişilik konusu ise “Kişilik Psikolojisi” alanına girmektedir. “Kişilik Psikolojisi” bireylerin kendilerine özgü duyguları,

düşünme biçimleri ve davranışlarıyla ilgilenecek kişiliğin oluşumunu, gelişimini ve onu etkileyen etkenleri değişik boyutlarda incelemektedir (Doğan, 1995: 43). “Kişilik Psikolojisi” çerçevesinde bu gruba dâhil edilen Türkmen atasözleri ise kişilik ve karakteri yansıtan atasözleri şeklinde tasnif edilmiştir. Bu kişilik özellikleri arasında açgözlülük, ahmaklık, akılsızlık, asalet, budalalık, cahillik, cimrilik, cömertlik, delilik, dürüstlük, gıybetçilik, görgüsüzlük, hırsızlık, iftiracılık, ikiyüzlülük, kıskançlık, mertlik, namertlik, namussuzluk, tasarrufluluk, tembellik, yalancılık, yaygaracılık, utanmazlık, vefasızlık, zalimlik gibi özellikleri sayabiliriz. Bu özelliklerden bazılarına ilişkin şu atasözleri örnek olarak verilebilir: “Âr yiğit il aybını açmaz” [Yiğit kişi elin aybını açmaz], “Bikemalîñ gûlküsi – akmaklıgıñ ilki” [Cahilin gülmesi, ahmaklığın ilk belirtisi], “Gıbatkeş hakikatı aytmaz” [Gıybetçi hakikati söylemez], “Göribiñ garnı dok bolsa-da, gözi aç” [Kıskancın karnı tok olsa da, gözü aç], Görümsiziñ oğlı boldı, çekip göbeğın yoldı [Görgüsüzün oğlı oldu, çekip göbeğini kopardı], “Kişini kemsideniñ özi näkes” [Başkasını aşağılayanın kendisi alçak], “Oğrı oğurlıgın etmese, ukusu tutmaz” [Hırsız hırsızlık yapmazsa, uykusu gelmez], “Sahı malından geçer, mert – canından” [Cömert malından geçer, mert canından], “Sähne bir çukura iki gaçar” [Budala, bir çukura iki (kere) düşer], “Tentek batır tiz öler” [Akılsız kahraman tez ölür], “Tıgşıtlı adam halva iyer” [Tasarruflu adam helva yer], “Töhmetçi töhmetden öler” [İftiracı iftiradan ölür], “Vepasız dostdan vepalı it yağşı” [Vefasız dosttan vefalı it iyidir]. Örnek olarak verilen sözkonusu atasözlerinden de görüldüğü üzere, atasözlerinin bir çoğunda kişilik farklılıkları veya kişiliğin önemi vurgulanmışken, bazılarında ise doğrudan eleştiri getirilmektedir.

Ayrıca “Adamdan emel gutulmaz” [İnsan isterse her işi başarır], “Ağraslık danalık, yeñleslik sähnelik” [Ağırbaşlılık akıllılık, ölçüsüzlük akılsızlık], “Doğruluk dost gapısı” [Dürüstlük dost kapısı], “Hovlukmaç işe Şeytan garışar” [Acele işe şeytan karışır], “Menlik - melğunıñ başına (işı)” [Kibirlik melunun başına (işidir)], “Seresaplılık – akılıñ yarısı” [İhtiyatlılık, aklın yarısıdır] atasözlerinde görüldüğü gibi kişilik ile bağlantılı kurnazlık, ağırbaşlılık, düsürtlük, acelecilik, kibirlilik ve ihtiyatlılık gibi insan karakterleri veya huyları ile ilgili Türkmen atasözleri de bu gruba dâhil edilen atasözleri olmuştur.

Dikkati çeken bir diğer husus da, bu grupta yer alan bazı Türkmen atasözlerinde kişilik hayvanlarla ilişkilendirilerek mecazi olarak ifade edilmiştir. Örneğin: “Gılığını bilmeyän atıñ sırtından ötme” [Huyunu bilmediğın atın ardından geçme], “Möceğın ağzı iyse-de gan, iymese-de gan” [Kurdun ağzı yese de kan, yemese de kan], “Möy bar yerde kerep bar” [Örümceğın olduğı yerde ağ (da) var], “Tilkiden şır döremez, gorkakdan – är” [Tilkiden aslan çıkmaz, korkaktan er], “Yılan yaşadığıça yuvhası çıkar” [Yılan yaşadıkça suyu çıkar] atasözlerinde insan kişilikleri hayvanlara yüklenmiştir. Ancak bunlardan daha da öteye gidilirse, kişiliklerin bulmaca gibi kapalı şekilde ifade edildiğı atasözleri de karşımıza çıkmaktadır. “Adamıñ yere bakanından gork, suvuñ siñnin (sessiz) akanından” [İnsanın yere bakanından kork, suyun yavaş (sessiz) akanından] atasözünde sinsi kişiliğın anlamı verilmeye çalışılmıştır.

Bireyin, yaşamı boyunca gelişiminin devam ettiği, bu uzun süreç içerisinde de kişiliğini kazanmaya devam ettiği göz önüne alınarak gelişim süreci ve kişilik oluşumu birarada değerlendirilmiştir. Bireyin döllemeden ölüncüye kadar bedensel, zihinsel, duygusal ve sosyal değişimleri geçirerek geliştiği ve bunun toplumsal yapının en temel kurumu olan “aile” çerçevesinde gerçekleştiği, dolayısıyla Türkmenlerin eğitime ve hayatı öğrenmeye toplumun temel yapılarından biri olan ailede başlayıp aile içinde tamamladıkları, kişiliklerini de bu süreçte aile içinde geliştirdikleri sonucuna varılmıştır.

Türk araştırmacılarından Ayşe Yücel Çetin Türk toplumunda da eğitim ve din gibi toplumsal kurumların ve bu kurumların değerlerinin benimsenmesinde, yaygınlaştırılmasında ve yaşatılmasında, dolayısıyla bir sonraki kuşağa aktarılmasında ailenin önemli roller üstlendiğini aktarmaktadır. Çocuğun kişilik gelişimini oluştururken, sosyalleşme sürecine ailede başladığını ve toplumun temel değerlerini aile içerisinde anlayıp, yorumlayıp, uyguladığını, ayrıca bunların sosyal sonuçlarını ve işlevlerini de öğrendiğini sözlerine eklemektedir (Çetin, 2011: 326-327). Ayşe Yücel Çetin’in genel Türk aile yapısı ile ifade ettikleri Macar asıllı Doğu bilimci ve seyyah Arminius Vambéry’nin 1862 yılında Moskova’da yayınlanan “Oçerki Sredney Azii” [Orta Asya Anlatıları] adlı eserinde aktardıklarını doğrular niteliktedir. Vambéry de Türkmenlerde ailenin sosyal yapılanmayı oluşturan çekirdek olduğunu, Türkmenlerin eğitime ve hayatı öğrenmeye ailede başlayıp, aile içinde tamamladıklarını aktarmıştır. Ailenin varlığını töre anlayışının belirlediğini, Türkmen törelerinin aileye önemli ölçüde değerler verdiğini, dolayısıyla törenin eğitim olarak öğretildiği okulun da “aile” olduğunu belirtmiştir (Necef ve Annaberdıyev, 2003: 302).

“Deneyisel ve Fizyolojik Psikoloji” İle İlgili Atasözleri

“Sosyal Psikoloji ve Endüstri Psikolojisi” ile “Gelişim ve Kişilik Psikolojisi” gruplarından sonra sayısal olarak en fazla Türkmen atasözünü kapsayan üçüncü grubu 390 atasözleriyle “Deneyisel ve Fizyolojik Psikoloji” grubu oluşturmuştur.

Deneme-yanılma, öğrenme yollarından biridir. Bu yol organizmanın bir şeyi elde etmek veya bir engeli aşmak için birçok denemelerde bulunması ve bu denemeler sırasında meydana gelen yanılmaları gitgide azaltarak başarıya ulaşması esasına dayanır. Bu konular “Deneyisel Psikoloji” alanının kapsamına girmektedir (Erdem, 1968: 85). “Deneyisel Psikoloji”; belirli bir davranışı etkileyen çevre koşullarını ve uyarıcıları ayrıntılı bir biçimde tanımlayıp ölçerek uyarıcının hangi davranışı nasıl ve ne derecede etkilediğini araştırıp davranışın temel ilkelerini bulmayı ve açıklamayı amaçlayan temel psikoloji alanlarından biridir (Cüceloğlu, 1997: 35; Doğan, 1995: 43).

“Deneyisel Psikoloji”nin önemli bir alt dalı olan “Fizyolojik Psikoloji” ise bireyin davranışını anlamak, açıklamak ve kontrol edebilmek amacıyla insan davranışının fizyolojik temelleri üzerinde yoğunlaşmakta ve sinir sistemi yapıları

ile davranış arasındaki ilişkiyi incelemektedir. İnsanların dünyayı nasıl algıladıkları, nasıl öğrenip hatırladıkları, duyu organlarına hangi duyu organları ile duygusal olarak nasıl tepki verdikleri gibi konularla açlık, susuzluk ve cinsellik gibi güdüler üzerinde çalışmalar yürütmektedir (Atkinson et al., 1995: 17).

“DeneySEL Psikoloji” çerçevesinde değerlendirilerek bu gruba dâhil edilen Türkmen atasözleri öğrenme ve ders çıkarma ile duyulardan oluşmuşken, “Fizyolojik Psikoloji” çerçevesinde tasnif edilen Türkmen atasözleri ise fizyolojik varlığı, fizyolojik görünümü, fizyolojik gereksinimleri barındıran atasözlerinden oluşmuştur. Bu grupta yer alan “Ädim-ädim yol bolar, dama-dama köl” [Adım adım yol olur, damlaya damlaya göl] veya “Çağa yıkıla-yıkıla ulalar” [Çocuk düşekalka büyür] gibi bazı Türkmen atasözlerinde öğrenme ve ders çıkarma konuları işlenmişken; “Aş ısı bilen datlı” [Aş, kokusu ile lezzetli] veya “Eşiden gulak gören göze cort atar” [İşiten kulak gören gözü beğenmez] gibi atasözlerinde tad alma, görme, işitmeye ilişkin duyular işlenmiştir. Duyular ayrıca, koku alma veya dokunma gibi duyuları da kapsamaktadır.

“Barını görmäge başım dik bolsun” [Hepsini (herkesi, varlığını) görmeye başım esen olsun] veya “Sağ başım – sultan başım” [Sağ başım sultan başım] gibi atasözlerinde ise fizyolojik varlığın önemi belirtilirken; “Aç adamın akılı yöremez” [Aç insanın akılı çalışmaz], “Açlık nâme iydirmez, dokluk nâme diydirmez” [Açlık neler yedirmez, tokluk neler dedirmez], “Baş görki saç, ağız görki – diş” [Baş güzelliği saç, ağız güzelliği diş] ve “Ukı yassık islemez” [Uyku yastık istemez] gibi atasözlerinde açlık, cinsellik ve uyku gereksinimi işlenmiştir.

“DeneySEL ve Fizyolojik Psikoloji” grubu bireyi temel almaktadır. Çünkü açlık, susuzluk, oksijen eksikliği, dinlenme ve uyuma, beden ısısını dengede tutma, cinsellik, etkinlik ve uyarılma gibi fizyolojik ihtiyaçlar bireyin beden dokusunun canlı kalması için önemlidir (Baymur, 1994: 70). Dolayısıyla Türkmen atasözlerinde, İnsancıl Psikolojinin önemli temsilcilerinden, psikolog Abraham Maslow’un insan güdülerine ilişkin piramidinin en temel gereksinim aşamasında yer alan açlık, susuzluk ve cinselliğin doyumu konusunda Türkmen toplumunda çok fazla atasözü mevcuttur. Bu da yerleşik hayata geçmemiş, göçebe olan Türkmen toplumunda temel gereksinimlerin karşılanması konusundaki hassasiyetini göstermektedir. Çünkü ister Türkmen olsun, isterse başka millete mensup biri olsun, su, gıda ve hava gibi temel gereksinimlerin karşılanmaması halinde yaşamını sürdüremeyeceği aşıkardır (Cüceloğlu, 1997: 235-238).

Cinsellikle ilgili fiziksel ihtiyaçlar Türkmen toplumunda doğrudan söylenemediğinden ve cinsel konular açıkça dile getirilemediğinden, atasözlerinde fiziksel güzellikler ön plana çıkarılarak işlenmiştir. “Göz yaraşığı gaş, ağız yaraşığı diş” [Göz güzelliği kaş, ağız güzelliği diş], “Gözden irak bolan kalptan-da irak bolar” [Gözden irak olan, kalpten de irak olur] gibi atasözlerinde işlenen fiziksel güzellik aslında cinselliğe ilişkin temalardır.

“Körüň bar dileği – iki gözi” [Körün tüm dileği, iki gözü] veya “Keliň yanında kelläni gaşama” [Kelin yanında başını kaşıma] gibi Türkmen atasözlerindeki kör veya kel gibi kavramlar ise fiziksel görünüm çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Ayrıca, insan hayatta yaşantıları sonucunda davranışlarını değiştirmektedir. Deney, görgü, baştan geçirmiş bir olayın etkisiyle meydana gelen öğrenme sonucunda davranışlarda büyük değişiklikler yaşanmakta, öğrenme özellikle sınama, yanılma ve pekiştirme yollarıyla gerçekleşmektedir (Baymur, 1994: 150-173). Ancak, yaşantılardan kaynaklanan deneysel öğrenme, fizyolojik gereksinim karşılanmadan yapılamayacaktır. Bu gereksinimlerin karşılanması ise doğuştan bireyin kendini ve çevresini öğrenme sürecinde kullandığı duyu organları sayesinde gerçekleşmektedir. Çünkü görme, işitme, tad alma, koku alma ve dokunma duyuları birçok fiziki nesneyi algılayıp öğrenmeyi etkilemektedir (Baymur, 1994: 103).

Türkmen toplumunda bu grupla ilgili atasözlerinin sayıca fazla oluşu, yerleşik hayata geçememiş, göçebe/yarı göçebe Türkmen toplumunda temel gereksinimlerin karşılanması konusundaki hassasiyetlerden kaynaklanmaktadır. Özellikle, Türkmen toplumunu ve toplumun çekirdeği olan aileyi ayakta tutabilmek için Türkmen toplumunda fizyolojik temel gereksinimlerin karşılanarak bireylerin biyolojik olarak sağlam, dirayetli olması gerektiği, bireylerin çoğalması için sağlıklı bireylere ihtiyaç duyulduğu, temel gereksinimlerin karşılanmasının ise bireyin kendini ve çevresini öğrenmesiyle gerçekleştiği sonucuna varılmıştır.

“Klinik Psikoloji ve Danışmanlık Psikolojisi” İle İlgili Atasözleri

Türkmen atasözlerinin psikoloji alanlarına göre dağılımında dördüncü grubu 268 atasözüyle “Klinik Psikoloji ve Danışmanlık Psikolojisi” ile ilgili Türkmen atasözleri oluşturmuştur.

Canlı bir varlık olarak insan, kendi iç ve dış çevresiyle devamlı etkileşim halindedir. İnsan denen organizma, varlığını devam ettirmek için kendisini etkileyen, yani algı alanına giren bu uyarıcıları bilinçli veya bilinçsiz olarak değerlendirmekte ve onlara uygun düşen bir davranımda bulunmaktadır. Ancak birey, iç ve dış çevresi ile olan bu etkileşim oluşumunda bazen uygun seçmeyi yapmak, etkin kararı vermek ve uygun davranımı yapmakta güçlük çekmekte ve yardıma ihtiyaç duymaktadır (Tan, 1992: 1-2). İşte bu tür konularla ve bunların çözümüyle psikolojinin “Klinik Psikoloji” ve “Danışmanlık Psikolojisi” alanları ilgilenmektedir.

“Klinik Psikoloji” çerçevesinde değerlendirilerek bu gruba dâhil edilen Türkmen atasözleri çeşitli duyguları ve psikolojik bozuklukları konu edinen atasözlerinden oluşmuştur. Bir klinik terapide, danışanın özellikle bastırılmış ya da tanımlanmamış duygularının bilinç alanına getirilerek ifade edilmesi ve tanınması önemli bir aşamadır (Tan, 1992: 90). Duygulara ilişkin Türkmen atasözleri sıralandığında; “Alaca yılandan gorkan alaca yüpden gorkar” [Alaca yılandan

korkan, alaca ipten korkar] atasözünde korku, “Demiri nem posladar, insanı – gam” [Demiri nem paslandırır, insanı gam (keder)] atasözünde keder, “Kiri kir açar, kinäni – söz” [Kiri kir açar; kırgınlığı söz] atasözünde kırgınlık, “Bite gahar edip, yorganıñ oda berme” [Bite öfkelenip yorganını ateşe verme] atasözünde öfke, “Bolın işe ökünme, aklıña zıyan eder” [Olmuş işe pişman olma, aklına zarar verir] atasözünde pişmanlık, “Adam şatlansa-da hiñlener, gamlansa-da” [İnsan sevinse de mırıldanır, üzülse de] atasözünde sevinç ve üzüntü, “Çıkmadık canda umut bar” [Çıkmadık canda umut vardır] atasözünde umut, “Ölümden uyat yaman” [Ölümden utanç beter] atasözünde utanç ve “Gelişdiren aşını iyer, geliştirmedik – başını” [Uyumlu olan aşını yer, uyumlu olmayan başını] uyum duygularının işlendiği görülebilir.

Psikolojik bozukluklara ilişkin Türkmen atasözleri sıralandığında ise “Ağacı gurt iyer, insanı – dert” [Ağacı kurt yer, insanı dert] atasözünde ruh hali, “Canı ağırın (yanan) Tañrısına garğar” [Canı acıyan (yanan) Tanrısına kargır] atasözünde duygusal bozukluk, “Yaman ağızdan erbet söz çıkar” [Kötü ağızdan kötü söz çıkar] atasözünde kötü alışkanlıklara bağlı bozukluk, “Daşı – cäcek, içi – möcek” [Dışı oyuncak, içi kurt] atasözünde kişilik bozukluğu, “Ayalıñ horanı – Hudayıñ uranı” [Kadının iştahlı olanı, Hüdanın gazabı] veya “Az iyen – arassa, köp – iyen hassa” [Az yiyen temiz, çok yiyen hasta] atasözlerinde yeme bozuklukları, “Köp yatana, köp uklana soğap yok” [Çok yatana, çok uyuyana sevap yoktur] veya “Ukı – gaflat, nebis – duşman” [Uyku gaflet, nefis düşman] atasözlerinde uyku bozukluklarının işlendiği belirtilebilir.

Türkmen atasözlerinde ayrıca psikolojik danışmanlık hizmetlerinin yansımaları da açıkça görülmektedir. “Danışmanlık Psikolojisi” çerçevesinde değerlendirilerek bu gruba dâhil edilen Türkmen atasözleri ise psikolojik danışma süreçleri; bireysel psikolojik danışma, grupla psikolojik danışma ve aile danışmanlığı konularını içeren atasözlerinden oluşmuştur.

Birey iç ve dış çevresi ile olan karşılıklı etkileşim oluşumunda uygun seçmeyi yapmak, etkin kararı vermek ve uygun davranımı yapmakta güçlüğü uğrayabilir. Bu güçlüklerden bir kısmını kendi yetenek, bilgi ve yaşantı birikimleri ışığı altında çözüme götürebilirken, bazılarının çözümünde ise bir başkasının şu ya da bu şekilde yardımına ihtiyaç duyabilir (Tan, 1992: 2). Buradan hareketle, Türkmen atasözlerinde de psikolojik danışma sürecinin danışanın yardıma ihtiyaç duymasıyla başladığı söylenebilir. Danışanın duyduğu yardım ihtiyacı “Dert içde, derman daşda” [Dert içinde, derman dışında] veya “Adam adama mätäç, bir-ä dokçulukda, bir hem yokçulukda” [İnsan insana muhtaç, bir toklukta bir de yoklukta] gibi atasözlerinde rahatlıkla görülebilir.

Psikolojik yardım ilişkilerinde kişinin yaşadığı ruh halini anlatacağı ve yardım alacağı kişinin önemi de atasözlerine yansımıştır. Çünkü yardım arayandan başka yardım eden ikinci taraf da vardır. Yardım eden taraf tecrübesi, bilgisi ve becerileri sebebi ile yardım arayanın kendini gerçekleştirebilmesine yardım edebilecek durumdaki kişidir (Tan, 1992: 6). “Derdiñi dert bilene sözle” [Derdini

dertten anlayana söyle] veya “İşin çetlände, maslahatı işi rovaçdan sora” [İşin kötüye gittiğinde, tavsiyeyi işinde başarılı olandan al] atasözünde psikolojik süreci yönetecek danışmana ihtiyaç duyulduğu, dolayısıyla danışman’ın önemi ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca bir danışma oluşumunda istenen etkileşim ortamının doğabilmesi için, danışan ve danışmanın birbirlerine olan tavır ve davranışları, güven ve anlayışları, duygu ve düşünceleri, temelde insan sevgisine dayanan dostane, samimi, açık, olumlu, hoşgörülü, gerçekçi bir nitelik taşıması gerekmektedir (Tan, 1992: 93). Örneğin; “Ağlaşmaga öz yağşı, sılaşmağa yat yağşı” [Ağlaşmaya yakının iyidir, dertleşmeye başkası iyidir] atasözünde psikolojik danışma sürecinin oluşumundaki psikolojik danışman ile danışan arasında kurulacak güven ilişkisine değinilmektedir.

Danışman, danışanın konuşma ve hareketlerini dikkatle ve anlayarak takip eden iyi bir dinleyici rolündedir. Kendisi fazla konuşmaz ama konuşulanları uyanık bir şekilde dinler. Basit seslerle, baş sallıyarak ya da susarak yapılan dinleme davranışları, aktif olarak konunun takip edildiğini, danışanın ifade ettiği duygu ve düşüncelerinin anlaşıldığını, kendisine ve problemine saygı duyulduğunu gösteren davranışlardır (Tan, 1992: 131). Örneğin; “Bir sözle, iki dinle” [Bir söyle, iki dinle] veya “Köp bil, az sözle” [Çok bil, az konuş] atasözlerinde psikolojik danışmanın dinleyebilme yeteneği açıkça ifade edilmektedir. Danışma seansında danışmanın danışanı ve problemini anlayarak dinlemesi, gerçek iletimin başlaması demektir. Böyle bir dinleme, karşıdaki kişinin ifade etmekte olduğu duygu, düşünce ve tavırları onun bakış açısından anlamak, bunların ona ne anlam ifade ettiğini, ne çeşit duygular taşıdığını hissetmek, onun bakış açısını görmek demektir (Tan, 1992: 107).

Yine danışma sürecinde, danışan kendisinde gerginlik yaratan, problemi objektif bir şekilde görüp incelemesini engelleyen ve ona acı ve ağırlık veren duygu ve düşüncelerini anlatmak, heyecansal baskıları boşaltmak suretiyle hafiflemektedir (Tan, 1992: 86). Danışanın kendini açmasına ilişkin bu durumu Türkmenler “Derdini gizläne derman yok” [Derdini saklayana derman yok] veya “Derdini aytnadık ayñalmaz” [Derdini söylemeyen iyileşmez] şeklinde ifade etmişlerdir.

Danışman bazen danışanı bir şeye doğru iter, belirli bir yolda telkin ve nasihatte bulunur. Danışman sorumluluk almış ve danışanı harekete ya da bir fikrin kabulüne itmektedir. Bu durum “Bağışlanı bağışlamak akıl” [Bağışlayanı bağışlamak akıl (iş)], “Müñ gayğı bir iş bitirmez” [Bin kaygı bir iş bitirmez], “Öyke – duşmanıñ, akıl – dostuñ” [Öfke düşmanın, akıl dostun], “Oval oyla, soñra söyle” [Önce düşün, sonra konuş], “Hoş söz gaharı yeñer” [Hoş söz öfkeyi yener], “İyeniñ – az, sağığın – saz” [Yersen az, sağığın (olur) iyi] atasözlerinde açıkça görülmekte olup, psikolojik danışman danışana danışma sürecinde nasihat vermektedir.

İçgörü kavramı da Türkmen atasözlerinde işlenen bir kavramdır. İçgörünün gelişmesi, danışanın kendini yeni bir ışık altında, daha önce tanımadığı boyutlarla görmeye ve kabul etmeye başlamasıdır (Tan, 1992: 87). Örneğin; “Oval öz aybın bil, soň özgä gül” [Evvel kendi ayıbını bil, sonra diğerklerine gül] veya “İlki özüni düzet, soň ile at dak” [Önce kendini düzelt, sonra ele laf söyle] atasözünde danışanın kendini tanımaya başladığı; “Hassa özüne tebip” [Hasta kendine tabip] veya “Kim tebip, derdi çeken tebip” [Kim tabip, derdi çeken tabip] atasözlerinde danışanın farkındalık geliştirdiği işlenmiştir.

Bunlardan başka, sınıflandırma sürecinde gruba dâhil edilen Türkmen atasözlerinin arasında bireysel psikolojik danışmanlığın önemini gösteren atasözleri de olmuştur. Örneğin; “Geñeşli biçilen don gışga bolmaz” [Danışarak biçilen kaftan kısa olmaz] veya “Soraşan yeter, gözlän tapar” [Soran ulaşır, arayan bulur] atasözlerinde psikolojik danışmanın önemi belirtilmektedir. Ayrıca grupla psikolojik danışmanlığın öneminin hissedildiği atasözleri de vardır. “Bir dertliniň dermanını ol derde uçrandan sora” [Bir dertlinin dermanını, o derde rastlayandan sor] veya “Bilelikde çekilen dert yeñil” [Birlikde çekilen dert hafif] atasözlerinde, grupla psikolojik danışma sürecinde aynı psikolojik rahatsızlığı yaşayan insanların aynı grupta toplanarak birbirleriyle duygu düşüncelerini paylaşma durumunu ifade etmektedir. Ayrıca “Maşğalada ağızbirlik bolsa, hazına gerek däl” [Ailede uyum olsa, hazineye gerek yok] veya “Taylı tayını tapmasa, günü ah-vah bilen geçer” [Eşli eşini bulamazsa, günü vah vah ile geçer] atasözlerinde görüldüğü üzere aile danışmanlığını içeren Türkmen atasözleri de karşımıza çıkmaktadır.

Bu grupta yer alan atasözlerinden yola çıkarak, alınan sonucu toplumda normal dışı davranış sergileyen veya psikolojik yardıma ihtiyaç duyan kişi sayısının az olmasıyla açıklamak doğru olmayacaktır. Bu durumu, toplumsal değerlere ters düşerek toplum tarafından kendisinin ve dolaylı olarak ailesinin dışlanma endişesini taşıyan bireylerin, Türkmen toplumunda norm dışı davranma cesaretini gösteremediği ve yaşadığı psikolojik duyguları veya rahatsızlıkları bazen “mantığa bürüme, yansıtma, hayal kurma, yer/yön değiştirme gibi savunma mekanizmalarının” (Kurt, 1997: 43-47) da yardımıyla toplumsal yaptırımlar (töre, adet) baskısı altında kendi içinde çözmeye çalıştıkları sonucu çıkarılır.

Vambery'nin Türkmenlerin eğitim aldığı okulun aile olduğu ifadesini (Necef ve Annaberdiyev, 2003: 302) düşünecek olursak, bireyin karşılaştığı bazı psikolojik güçlüklerle ilgili olarak ailesiyle bir grup terapisi sürecine girdiği ve psikolojik yardımı ailelerinden karşıladıkları düşünülebilir. Bu da terapinin ebeveyn ve kardeşler arasında gerçekleştiğini, belirli güçlüklerin aile üzerinden de çözüldüğünü göstermektedir. Çünkü aile, insanın kendisini güvende hissettiği, korunma veya savunma duygularını bir kenara bıraktığı bir kurumu teşkil etmektedir (Tural, 1992: 60). Üstelik ataerki toplumlarda duyguların dışı vurulmasının zayıflık işareti olarak algılanmasından dolayı psikolojik rahatsızlıkların da aile içinde gizlendiği, topluma yansıtılmadığı gerçeği gözardı edilmemelidir.

Ayrıca Türkmen toplumu içerisindeki bireylerin coğrafi olarak Doğu-Batı yönünde geçiş yolu üzerinde olmalarından dolayı, onların küçük yaşlardan itibaren ölüm kalım savaşını vererek tabiatın zor koşulları altında yetişmeleri ve yaşamlarını idame ettirebilmeye çalışmaları, küçük yaşlardan itibaren aileden aldıkları eğitimin de etkisiyle fiziksel ve psikolojik şartlara dayanıklılıklarının artmasını sağlamıştır.

“Okul ve Eğitim Psikolojisi” İle İlgili Atasözleri

Çocuğun yaşantısında, aile, akrabalar, komşular, arkadaşlar, birlikte olduğu grup gibi şahsiyete etkide bulunan etkenlerden biri de okuldur. Özellikle okulun ve okulda verilen eğitimin aile ile birlikte çocuğun şahsiyetinin gelişiminde ve biçimlenmesinde çok önemli etkilerinin olduğu, kabul edilen bir husustur (Altınköprü, 1978: 62-63). Bireyin çevresine sağlıklı ve dengeli bir uyum sağlayabilmesi ve özellikle bireyin okul ve eğitim ortamında başarı kazanabilmesi konularıyla “Okul Psikolojisi” ilgilenmektedir (Kepçeoğlu, 1993: 66).

“Eğitim Psikolojisi” ise insanların gelişim özelliklerini ve öğrenme ilkelerini inceleyerek, eğitim ortamını etkili bir biçimde düzenlemeyi ve öğretme yoluyla öğrenmeyi verimli bir biçimde gerçekleştirmeyi amaç edinen uygulamalı bir bilim dalıdır (Erden ve Akman, 1995: 15).

Türkmen atasözlerinin psikoloji alanlarına göre dağılımında en az atasözüne sahip grubu 168 atasözünüyle “Okul ve Eğitim Psikolojisi” grubu oluşturmuştur. “Okul ve Eğitim Psikolojisi” grubuna dâhil edilen Türkmen atasözleri akıl, bilime verilen değer, bilim adamı veya bilge kişilere verilen değer, eğitim alma veya öğrenme, bilgili veya cahil olma gibi konuları içermiştir.

“Okul ve Eğitim Psikolojisi”nin en temel unsuru olan aklın “Akıl başdan çıkar, altın – daşdan” [Akıl baştan çıkar, altın taştan], “Akıl kellede bolmasa, can azapda” [Akıl başta olmazsa, can azapta (olur)] veya “Akıldan artık baylık yok, sağlıktan gimmat zat yok” [Akıldan büyük zenginlik yok, sağlıktan kıymetli bir şey yok] gibi atasözlerinde işlendiği görülmektedir. Ayrıca “Akıl – tozmaz don, ılım – tükenmez kân” [Akıl yıpranmaz kaftan; ilim bitmez ocak (maden ocağı)], “Goyun bakan çöl tapar, ılım okan yol tapar” [Koyun güden çöl bulur, ilim okuyan yol bulur] veya “İlim – akılın yarısı” [İlim, akılın yarısı] atasözlerinde ise bilime verilen değer görülebilmekteyken; “Alım kişi bilse-de sorar, akmak kişi bilme-de soramaz” [Alım kişi bilse de sorar, akmak kişi bilme de sormaz] veya “İlimli ölmez, ılsız gülmez” [İlimli ölmez, ilimsiz gülmez] atasözlerinde bilim adamı veya bilge kişilere verilen değeri görebilmekteyiz.

Okul ve eğitimin önemini anlayan bireylerin bu duygularını harekete geçirerek gerçekleştirdikleri eğitim alma veya öğrenme konularının da Türkmen atasözlerinde işlendiği tespit edilmiştir. Bu konuda “Hat okan hat biler, hat bilensoñ, hak biler” [Eğitim gören okuma yazma bilir; okuma yazma bilince, hak bilir] veya “Övrenmekde arlık yok” [Öğrenmede utanç olmaz] gibi atasözleri

karşımıza çıkmaktadır. Özellikle dil ve dilin öğrenilmesine ilişkin “Dil bilen dünyanı gezer” [Dil bilen dünyayı gezer] veya “Dil bilen dana, dil bilmeyän divana” [Dil bilen alim (bilge), dil bilmeyen divanedir] gibi atasözleri bu konu altında değerlendirilmiştir.

Son olarak, “Akılla bir söz besdir, akmağa müñ söz hebesdir” [Akıllıya bir söz yeter, ahmağa bin söz nfiledir] atasözünde görüldüğü üzere bilgili veya cahil olma ile ilgili atasözleri de bu grubun kapsamı altına alınmıştır.

“Okul ve Eğitim Psikolojisi” grubunda yer alan atasözlerinin sayısal bakımdan diğer gruplara oranla az olması, Türkmen kültüründe okul ve eğitime önem verilmediği şeklinde yorumlamak yanlış olacaktır. Çünkü, bu grupta yer alan atasözleri incelendiğinde, zaten onlarda özellikle okul ve eğitimin, bilgili olmanın önemi ifade edilmektedir. Bu sonuç Türk toplumu üzerinde yapılan araştırmada da aynı şekilde çıkmıştır (Yaşar, 2007: 146-158). Türkmen halkının devamlı sosyal hayat ile mücadele içinde oluşu ve okul kavramlarının sonradan ortaya çıkmış olması bu yönde çok fazla atasözleriyle karşılaşılmasının nedenlerinden sayılabilir. Ayrıca, uzun yıllar konar-göçer bir yaşam tarzını benimsemiş olan ve Oğuz boyları arasında en son yerleşik hayata geçen Türkmenlerin formal eğitimden ziyade aile ve toplum içerisinde örf ve adetlere bağlı olarak gelişen informal eğitimin ön plana çıkması da sebeplerden biri olarak gösterilebilir. Bilindiği gibi “toplumun katı beklentileri olarak nitelenen” örfler ile “bir topluluktaki bireylerden beklenen davranış biçimlerinin ve tutumlarının toplamı olarak tanımlanan” töreler devlet ve siyaset geleneğindeki yasa hükmündeki yaptırımlardır (Artun, 2011: 132-141). Yerleşik hayata geçmemiş ve göçebe olan Türkmen halkının tüm bilgi, beceri, duygu ve sezgilerini doğal ve toplumsal çevreyle geçirdikleri yaşantıları sonucunda informal eğitim yoluyla kazandığı, dolayısıyla atasözlerine de o şekilde yansıdığı, yani eğitimin Türkmen kültüründe önemli olduğu, ancak informal eğitimin formal eğitimden daha yaygın kullanıldığı anlaşılmaktadır. Çünkü informal eğitimle ilgili pek çok atasözü “Gelişim ve Kişilik Psikolojisi” ve “DeneySEL ve Fizyolojik Psikoloji” grupları altında tasnif edilmiştir. Vambery’nin Türkmenlerin eğitim aldığı okulun aile olduğu ifadesi (Necef ve Annaberdiyev, 2003: 302) de bu tespiti destekler niteliktedir. Okulun aile olarak değerlendirilmesi ve sosyal yapının aile içinde öğrenilmesi, formal eğitime ilişkin atasözlerinin az oluşmasına sebep yaratmıştır.

SONUÇ

Bu çalışmada, Türkmenler tarafından “nakıl” veya “atalar sözi” olarak adlandırılan Türkmen atasözlerinin, konuları bakımından birbirine benzer psikoloji alanlarından oluşturulan gruplara göre sınıflandırılması ilk defa uygulanmış ve araştırma kapsamına alınan atasözleri çerçevesinde Türkmen halkının kültürel durumunun genel tablosu ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

İnceleme sonucunda, “Sosyal Psikoloji ve Endüstri Psikolojisi” grubunun 3577 atasözüyle (% 66) en fazla Türkmen atasözünü kapsadığı tespit edilmiştir. Sayısal olarak ikinci büyük grubun 1001 atasözüyle (% 19) “Gelişim ve Kişilik Psikolojisi” olduğu, üçüncü grubun ise 390 atasözüyle (% 7) “Deneysel ve Fizyolojik Psikoloji” olduğu saptanmıştır. “Klinik Psikoloji ve Danışmanlık Psikolojisi” grubu 269 (% 5) Türkmen atasözü ile dördüncü sırada yer alırken, “Okul ve Eğitim Psikolojisi” grubu 168 (% 3) atasözüyle en son grubu teşkil etmiştir.

Bu sonuç, Türkmen halk edebiyatı yaratmalarından olan atasözlerinde psikoloji biliminin her alanının işlendiğini göstermiştir. Atasözlerinden hareketle, Türkmen toplumunu oluşturan temel üç yapının; yani birey, aile ve toplumla ilgili atasözlerinin sayısal olarak ilk üç sırayı oluşturduğu saptanmış; bireyin kendi gelişimini tamamlayamamasının aile yapısını, ailenin belli değerleri kazanamamasının da toplum yapısını etkileyeceği Türkmen atasözlerinde oldukça açık bir şekilde ortaya konulmuştur. Toplumun ise ancak sosyal normlara uyumlu hareket ettiği sürece ayakta kalabileceği belirlenmiştir. Dolayısıyla toplumsal değerleri kapsayan ve toplumsal yapıyı oluşturan ve en zor olan yapı olan “Sosyal Psikoloji ve Endüstri Psikolojisi” grubu sayısal çokluk bakımından değerlendirildiğinde ilk sırada; aile değerlerini ve aile yapısını oluşturan “Gelişim ve Kişilik Psikolojisi” grubu ikinci sırada ve bireyin fizyolojik gereksinimlerinin zorunlu olarak karşılandığı “Deneysel ve Fizyolojik Psikoloji” grubu ise üçüncü sırada yer almıştır.

Türkmen toplumunda katı toplumsal normların oluşu normdışı davranışlarda bulunan kesimin az olmasına, dolayısıyla “Klinik Psikoloji ve Danışmanlık Psikolojisi” grubunun dördüncü sırada yer almasına; ayrıca formal eğitimden ziyade örf ve adetlere bağlı gelişen informal eğitimin yaygın olmasının ise “Okul ve Eğitim Psikolojisi” grubunun beşinci sırada yer almasına sebep olmuştur.

“Sosyal Psikoloji ve Endüstri Psikolojisi” grubunda yer alan Türkmen atasözlerinin sayıca fazla oluşu Türkmen toplumunda toplumsal uyumu sağlamak amacıyla sosyal normların ortaya çıkmasını sağlayan anlayışın olduğunu, dolayısıyla atasözlerinin en önemli işlevinin Türkmen toplumunda toplumsal uyumu sağlayıcı sosyal normları topluma tanıtmak ve benimsetmek olduğunu göstermiştir.

Bugüne kadar gerek Türk, gerekse Türkmen atasözleri üzerine genel psikolojik sınıflandırma çalışmasının olmadığı düşünüldüğünde, araştırmanın özgünlüğünü arttırmakla birlikte, bu araştırmanın, halk bilimciler ile psikologlardan başka antropologlar ve sosyologlar gibi toplum bilimcilerine, Türkmen halkının psikolojik karakteristiğini görmeleri açısından yararlı olacaktır.

Ayrıca, Türkmen atasözlerinde psikolojik temelin varlığı gerçeğinden yola çıkarak, Türk kültürüne ait diğer halk bilimi ürünlerinin de bu şekilde araştırmaya

konu edilerek incelenebileceği önerilmektedir. Çünkü böyle bir araştırma Türk halk bilimi alanına yeni bir gelişim çizgisi getirecek ve pek çok halk bilimi araştırmacısının da belirttiği gibi halk biliminin aydınlanmamış kısımlarını açığa çıkaracaktır.

KAYNAKÇA

Aksoy, Ö. A. (1988). Atasözleri, Deyimler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten – 1962* içinde (ss. 131-166). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Altınköprü, T. (1978). *Şahsiyet Analizi, Kişiliğin Yapısı ve Yorumu*, İstanbul: Altınköprü Yayınları.

Altun, M. (2004). Türk Atasözleri Üzerine Sentaktik Bir İnceleme. İstanbul: *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 21 (6), 79-91.

Artun, E. (2011). *Türk Halk Bilimi*. Adana: Karahan Kitabevi.

Atkinson, R. L., Atkinson, R. C. & Hilgard, E. R. (1995). *Psikolojiye Giriş I*, Çev: Kemal Atakay, Mustafa Atakay, Aysun Yavuz. İstanbul: Sosyal Yayınlar.

Baymur, F. (1994). *Genel Psikoloji* (14. Baskı). İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Berkeliyev K. (1961). *Nakıllar ve Atalar Sözi*. Aşkabat: Türkmenistan Dövlət Neşiryatı.

Berkeliyev, K. (1983). *Türkmen Nakılları ve Atalar Sözi*. Aşkabat: İlim Neşiryatı.

Bilgin, N. (2009). *Sosyal Psikoloji*, Genişletilmiş 3. Baskı. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Cüceloğlu, D. (1997). *İnsan ve Davranışı*, 7. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Çarıyev, M. (2005). *Türkmen Halk Nakılları*. Aşkabat: Türkmenistan Milli Medeniyet Miras Merkezi.

Çetin, A. Y. (2011). Dede Korkut Hikâyelerinde Karakterler ve Değer Öğretimi. *Dede Korkut ve Geçmişten Geleceğe Türk Destanları” Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (ss. 323-332). Ankara: Türksoy Yayınları.

Doğan, L. (2012). *Türkmen Atasözleri (Türkmen Halk Nakılları)*. İstanbul: Kriter Yayınevi.

Doğan, O. (1995). *Sağlık Alanında Davranış Bilimleri*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.

- Erdem, S. (1968). *Psikoloji*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Erden, M. ve Akman, Y. (1995). *Eğitim Psikolojisi; Gelişim, Öğrenme, Öğretme*. Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Feldman, R. S. (1997). *Essentials of Understanding Psychology*, Third Edition. USA: McGraw-Hill College.
- Garriyev, B. (1943). Türkmen Nakılları. *Sovet Edebiyatı*, 6, 59-80.
- Garriyev, B. (1961). *Turkmenskiye Poslovitsı i Pogovorki*. Aşkabat: TGİZ.
- Garriyev, B. (1978). *Dana Sözler, Türkmen Folklorının Bir Tomluğu*. Aşkabat: Türkmenistan Neşiryatı.
- Garriyev, B. (1980). *Turkmenskiye Poslovitsı i Pogovorki*. Aşkabat: İlim Neşiryatı.
- Garriyev, B., Sakali, M. ve Osmanov, K. (1949). *Türkmen Nakılları*. Aşkabat: Türkmendövlətneşir.
- Geldiyev, G. ve Altıyev, A. (2002). *Türkmen Nakılları ve Atalar Sözi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını.
- Karaca, F. (2000). Savunma Mekanizmalarına Atıfta Bulunan Atasözleri Işığında Dini ve Kültürel Psikolojiyle İlgili Tespitler. *İslamî Araştırmalar Dergisi* 13 (1), 119-125.
- Kepçeoğlu, M. (1993). *Psikolojik Danışma ve Rehberlik*, Geliştirilmiş 7. Baskı. Ankara: Gül Yayınevi.
- Kurt, İ. (1997). *Türk Atasözlerine Psikolojik Bir Yaklaşım*, Genişletilmiş 2. Baskı. Konya: Mikro Yayınları.
- Kürenov, S. (1995). *Kafkasya Oğuzları veya Türkmenleri (Çovdurlar, İğdirler, Söyüncülür)*, Çev: Ali Duymaz. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Necef, E. N. ve Annaberdiyev, A. (2003). *Hazar Ötesi Türkmenleri*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Onur, B. (2008). *Gelişim Psikolojisi, Yetişkinlik, Yaşlılık, Ölüm*, 8. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Oy, A. (2003). Atasözleri. *Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi* (Cilt 3) içinde (ss. 151-201). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Oy, A. (1972). *Tarih Boyunca Türk Atasözleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Şükürov, N. (1979). *Türkmen Folklorında Halkın Dünyagarayışının Şöhlelenişi*. Aşkabat: İlim Neşiryatı.

Tan, H. (1992). *Psikolojik Yardım İlişkileri, Danışma ve Psikoterapi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Tural, S. (1992). *Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler*, 2. Baskı. Ankara: Ecdâd Yayınları.

Türkmen, F. (1995). *Türkmen Şiiri Antolojisi*. Ankara: Türksoy Yayınları.

Veselkov, G. ve Garrıyev, B. (1945). *Turkmenskoye Narodnoye Tvorçestvo (Perevodi s Turkmenskogo)*. Aşkabat: Turkmenogiz.

Yaşar, F. Ö. (2007). Bilgi Toplumu Bağlamında Türk Atasözlerinde “Eğitim” ve “Bilgi” Kavramları Üzerine Düşünceler. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (19), 146-158.

Yılar, Ö. (2007). *Halk Bilimi ve Eğitim*, 2. Baskı. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2003). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 3. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yayın Geliş Tarihi: 08.08.2017
Yayına Kabul Tarihi: 19.06.2018
Online Yayın Tarihi: 17.08.2018
<http://dx.doi.org/10.16953/deusosbil.333616>

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 20, Sayı: 2, Yıl: 2018, Sayfa: 275-298
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

Araştırma Makalesi

ESKİ TERÖRİZM, YENİ TERÖRİZM: 9/11 VE ESKİMEYEN TERÖRİZM SÖYLEMİ

Onur AĞKAYA*

Öz

Bu makalede “yeni terörizm” kavramı eleştirel olarak analiz edilmektedir. 11 Eylül 2001 Saldırıları’nı (9/11) takip eden süreçte yeni terörizm kavramı bir siyasal söyleme dönüşerek, Batılı toplumlarda da doğal biçimde içkin olarak var olan yıkıcı şiddeti maskeleyen ve yenidenyeryurt sahibi yapmak için kullanılmıştır. Bu argüman bağlamında, Batılı devletlerin küresel terörizm söylemi ve terörle mücadele politikaları ele alınarak yeni terörizm üzerine mevcut yaklaşımlar sorunsallaştırılacak ve aşındırılmaya çalışılacaktır. Bu makaleyle, Türkiye’de eksikliği görülen eleştirel terörizm çalışmalarına; ilk olarak yeni terörizmin önce akademik alanda ortaya çıktığı ve daha sonra Batılı devletlerin tekeline almaya çalıştığı bir siyasal söyleme sıkıştığı savunularak katkıda bulunulması amaçlanmaktadır. İkinci olarak, yeni terörizmin siyasallaşmasına bağlı olarak analitik değerini kaybettiği savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Terörizm, Terörizm Söylemi, Eleştirel Terörizm Çalışmaları, Deleuze, Guattari.

OLD TERRORISM, NEW TERRORISM: ‘9/11’ AND THE UNCHANGED TERRORISM DISCOURSE

Abstract

This article critically analyses the concept of ‘new terrorism’. Following the attacks on 11th of September 2001 (aka 9/11) the term of new terrorism transformed into a political discourse and was deployed to efface and re-territorialize the destructive violence which was organically embedded in the Western societies as no exception. In the light of this argument, terrorism discourses and counter-terrorism policies applied by the Western states in international society, some orthodox approaches on new terrorism will be problematized and corroded. This article aims to contribute to critical terrorism studies which apparently lack interest in Turkey in the following ways: firstly, the study suggests that the term of new terrorism is a concept that was invented in the academic field, and

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi (APA 6. Sürüm):

Ağkaya, O. (2018). Eski terörizm, yeni terörizm: 9/11 ve eskimeyen terörizm söylemi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20 (2), 275-298.

*Araş. Gör., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, onuragkaya@gmail.com

then confined into a political discourse. Secondly, it argues that the new terrorism has lost its analytic value as since it has been highly politicised.

Keywords: *New Terrorism, Terrorism Discourse, Critical Terrorism Studies, Deleuze, Guattari.*

GİRİŞ

Bugün, terörün küresel rutin hâline geldiği bir çağa tanıklık edilmektedir. Katliamlar, toplu mezar keşifleri, cinayetler, yaralamalar, kaçırılmalar, bombalamalar, intihar eylemleri, bıçaklamalar, araçların kalabalıkların içine dalması, bina yangınları ve her tür inovatif şiddet eylemi küresel medyanın olmazsa olmaz rutin manşetleri hâline gelmiş durumdadır. Ulusal terörizm, uluslararası terörizm, siyasal terörizm, siyasal olmayan terörizm, devlet terörizmi, ayrılıkçı terörizm, aşırı-milliyetçi terörizm, sol-cenah terörizmi, etnik terörizm, dinsel terörizm, patolojik terörizm, narco-terörizm, siber terörizm, eko-terörizm, kürtaj karşıtı terörizm, korsan-terörizm, agro-terörizm, süper-terörizm, postmodern terörizm, katastrofik terörizm ve fazlası, terörizmi anlamak, anlamlandırmak ve açıklamak adına yapılan birçok sınıflandırmanın örneklerini teşkil etmektedir.

“Yeni terörizm” kavramı, akademik çalışmalarda, hem uluslararası siyasette hem de Uluslararası İlişkiler’de Soğuk Savaş’ın sona ermesi kadar önemli bir kırılma noktası olan 11 Eylül Saldırıları’nın (9/11) gerçekleşmesinden önce önerilmiş bir kavramdır.¹ Aslına bakılırsa, kavram, terörist grupların karakteristik özelliklerindeki ve stratejilerindeki değişime yönelik gözlemlere dayanarak, Amerika Birleşik Devletleri tarihinin gelmiş geçmiş en ölümcül² terör saldırılarını önceden haber veren geç kalmış bir uyarı niteliği taşımaktaydı. Ne var ki, bunun örneği olan çalışmalar 9/11’den sonra daha ciddiye alınmaya başlanmış ve terörizm çalışmalarının sayısında baş döndürücü bir artış yaşanmıştır (Jackson, 2012: 2). Bununla birlikte, terörizm çalışmalarında değişmeyen en önemli tartışmalardan biri terörizm ve teröristin tanımı olmuştur.³ Yeni terörizm de bu açıdan bir istisna teşkil

¹ Bkz. B. Hofman (1998).*Inside Terrorism*, New York: Columbia University Press; W. Laqueur (1999). *The New Terrorism: Fanaticism and the Arms of Mass Destruction*, New York: Oxford University Press; Ian O. Lesser (vd). (1999)*Countering the New Terrorism*, Washington: RAND; D. Tucker (2001). What is New about the New Terrorism and How Dangerous Is It? *Terrorism and Political Violence*, 13 (3): 1-14.

² Bu çalışmada ölümcül terimiyle, sayısal olarak kurbanların fazlalığına atıfta bulunulmaktadır.

³ Bu çalışma, terörizme dair bütüncül ve kati bir tanım yapma iddiasında değildir. Böyle bir girişim, çalışmanın yerini ve kapsamını ziyadesiyle aşmaktadır. Terörizm tanımı sorunsalına dair tartışmalar, başka çalışmalarda buradakinden çok daha niteliksel biçimde yapılmıştır ve kaçınılmaz olarak yapılmaya devam edilecektir. Terörizmin tanımının imkânsızlığı ve bir tanımının özellikle yapılmak istenmeyişinin sebepleri üzerine bkz. Shanahan (2010) and Ramsay (2015).

etmemiş ve çok kısa bir süre zarfında analitik değerini kaybeden bir terime dönüşmekten kurtulamamıştır.

Yeni terörizm kavramını konu edinen ve Türkçe literature katkı sağlamayı amaçlayan bu çalışmada, ilk olarak, yeni terörizm tehlikesi, eleştirel bir yaklaşımla sorunsallaştırılmaya çalışılacak; bunun için de Türkiye’de felsefe dışında hak ettiği ilgiye henüz ulaşmadığı düşünülen iki düşünür Gilles Deleuze ve Félix Guattari’nin *dil, söylem* ve *ideoloji* üzerine kavramsallaştırmalarına başvurulacaktır.⁴ Çalışmada, sorunsallaştırmaya çalışılan yeni terörizm kavramının dönüştüğü söylemin en önemli tehlikesinin, hem bir süreç hem de bir kavram olarak, küreselleşme ve modernitenin “kurbanlarını”, bir izleyici kitlesi olarak ele alması ve kurban konumlarını unutturduğu savunulmaktadır. Bu bağlamda, yalnızca devlet pratiklerinin değil, “terör gruplarının iktidar pratikleri”nin de kendi söylem ve pratikleri içinde *ikilikleri* arttırarak, terör kurbanlarını kendilerini nasıl konumlandırmak zorunda bıraktığı ve iktidar pratiklerinin birbirlerine yakınlaştığı gözden kaçırılmaktadır. Bu çalışmada amaçlanan, 11 Eylül 2001 tarihinde, New York’ta Dünya Ticaret Merkezi’ne yapılan saldırıların terörist ya da başka bir şey olup olmadığının tartışılması ve 3000’e yakın insanın ölmüş, 6000’den fazla insanın yaralanmış olduğu “gerçeği”nin inkâr edilmesi değildir. Ancak, ABD’nin öncülüğünü yaptığı ve yüz binlerce sivilin hayatını kaybetmesiyle sonuçlanan operasyonların da “gerçek” olduğunun hatırlanılmasıdır. Dolayısıyla, çalışmanın asıl amacı, Der Derian’ın (1997: 58) önerdiği gibi “neden bir siyasal yapının ya da ahlâki değerler bütünüünün diğerinin üstünde görüldüğünü ve diğerini etkilemek çabasının olduğunu sorgulamak” ve “verileni (*imleyenin* [*signifier*] emperyalizmini) eleştiriye açmak ve iktidar-temsili ilişkisini sorunsallaştırmaya açarak, bir hakikatin diğerinden daha ‘hakikî’ olmasını, meşru ve öznesel olan bir kimliğin diğerine üstünlüğünü, dolayısıyla *söylemi* eleştiriye ve sorguya açmak”tır.

Çalışmada öne sürülen birinci argüman, yeni terörizm tartışmasının nispeten *demode* olmasına rağmen, yeni terörizm söyleminin, günümüzdeki terör eylemlerinin ve teröre karşı mücadelenin anlamlandırılmasında hâlâ önemli bir yer tutuyor olduğudur. Çalışmanın ikinci temel argümanı, yeni terörizm söyleminin, her toplumda var olduğu gibi Batı toplumlarında da içkin olarak var olan ve terör

⁴ Deleuze ve Guattari, yaşadıkları ve ürettikleri dönem ve coğrafya itibarıyla hatalı biçimde postmodern ya da postyapısalcı düşünürler olarak anılmaktadır. Hâlbuki Deleuze ve Guattari’yle aynı dönemdeki, özellikle Fransız felsefesinin önde gelen Foucault, Derrida, Baudrillard ve Lyotard gibi düşünürlerinin çalışmaları ve ele aldıkları konular birbirinden oldukça farklıdır. Çalışmanın, bu yönden, yazarın daha önceki çalışmalarından birinde ilkinin yaptığı bir Deleuze ve Guattari projesinin devamı olduğu söylenebilir. Söz konusu çalışma için bkz. Onur Ağkaya (2015), “Yaratıklar’la Müzakereleri Kim Yürütecek? Uzaylılardan Temaslardan Dersler Çıkarmak: İstila”, *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (2), s. 6-31. Dolayısıyla, bu çalışmanın postmodern ya da postyapısalcı bir teorik çerçeve izleyeceğini söylemek hatalı olacaktır. Bu bağlamda, çalışmanın eleştirel bir kavramsal ve kuramsal izleği takip edeceği söylenilerek yetinilecektir.

eylemlerinden farkı olmayan şiddet eylemlerini ve ayrıca ABD'nin başlattığı terörizme karşı küresel mücadelenin ortaya çıkardığı terörü maskeleyiştir.

Akademide üretilen bir kavram olan yeni terörizmin söyleme dönüştüğü sürecin de gösterdiği üzere, kısıtlı bir anlam aralığında işleyen terörizme karşı mücadelede kullanılan söylem; kendi özel siyasal dilini, varsayımlarını, sembolik sistemini, retorik biçimlerini ve değişenlerini, istiarelerini, anlatılarını ve anlamlarını, nihayetinde kendi bilgi formlarını yaratmaktadır. Ancak, yeni terörizmi basitçe eleştirel söylem analizine tabi tutmak yeterli değildir. Çünkü, terörizm söylemi, eleştirel söylem analizinin önde gelen yazarlarından Jackson'ın (2005a: 2-3) öne sürdüğü gibi yalnızca lingüistik bağlamda ele alınarak anlaşılabilir ve aşındırılmaz. Bu doğrultuda, bu çalışmada, Deleuze ve Guattari'nin dil, söylem ve ideoloji yaklaşımına başvurmak suretiyle yeni terörizm söylemi yeniden ele alınacaktır.

Çalışma yukarıda sunulan argümanları savunacak biçimde dört bölüme bölünmüştür. İlk bölümde, çalışmanın kavramsal ve kuramsal olarak sınırlarını belirleyecek olan Deleuze ve Guattari'nin dil ve söylem yaklaşımları tanıtılacaktır. İkinci bölümde, yeni terörizm kavramının ortaya çıkışı ve tartışmaları ziyaret edilecektir. Üçüncü bölümde, yeni terörizmin bir siyasal söyleme dönüşmesi tartışılacak ve ABD özelinde Batı devletlerinin, kavramı siyasal bir söylem olarak inşası önce açıklanacaktır. Son olarak yeni terörizm söylemi, Deleuze ve Guattari'nin kavramsal izleği üzerinden sorunsallaştırılarak aşındırılacaktır. Makaleyle, Türkiye'de akademik literatürde neredeyse ismi dahi geçmeyen eleştirel terörizm çalışmalarına katkıda bulunmak ve olumlu yönde provokatif bir çağrıda bulunulması amaçlanmaktadır.

DİL, METİNSELLİK, İMAJ VE SÖYLEM

Eleştirel Terörizm Çalışmaları'nın önde gelen isimlerinden Jackson (2005b), *Writing the War on Terrorism: Language, Politics and Counter-Terrorism* adlı çalışmasında, terörizme karşı küresel savaşta kullanılan dilin ve retorik'in başvurulan yöntemleri nasıl meşrulaştırdığını ve normalleştirildiğini ortaya koymaktadır. Buna göre, sosyal inşacılık kuramına başvuran Jackson (2005b: 18-19), gerçekliğin bireyler ve kurumlar arasındaki sürekli ve dinamik etkileşimi sonucunda kurulduğunu savunmaktadır. Bu doğrultuda, bireylerin dünya görüşü etkileşim sürecinde kullandıkları dil tarafından belirlenir. Bireylerin ve karşıtlarının kimlikleri de dilin kullanımı üzerinden şekillendirilir. İktidarı pratik etmeye çalışan politik ve sosyal aktörler, dil üzerinden kendi dünya görüşlerini diğerlerinin dünya görüşlerini hiçe saymak uğruna normalleştirmeye çalışırlar. Bir siyasal söylemde terörizm dili genellikle diğer "kötücül" olanı inşa etmeye yarar (Jackson, 2005b: 3). 11 Eylül Saldırılarından sonra, teröre karşı savaş gibi büyük bir mücadeleye girişecek olan ABD yönetiminin yaptığı da, Amerikan halkının rızasını kazanmak için böyle bir söylem inşa etmek olmuştur. Bu söylem, önce

ABD içindeki söylemde ve dolayısıyla kurumların pratiklerinde, sonrasında küresel boyutta rıza avına çıkmış ve başarılı da olmuştur. Jackson'ın yöntemi doğru ve çıkarımları isabetli olmakla birlikte, söylemi yalnızca dile dayalı metinsellik üzerinden analiz etmek 9/11 sonrası ABD'nin küresel yeni terörizm söylemini ve pratiklerini açıklamak için yeterli değildir. Bu yüzden, bu çalışmada Eleştirel Terörizm Çalışmalarında daha önce başvurulmayan Deleuze ve Guattari'nin dil ve söylem yaklaşımından faydalanılacaktır.

Deleuze ve Guattari, dönemsel olarak postmodern filozoflar olarak anılmakla birlikte ideoloji ve dil konusundaki yaklaşımları, diğer filozoflardan açıkça farklılık gösterir. İki düşünür, öncelikli olarak ideoloji kavramını katî surette reddetmektedir (Deleuze, 1995a: 34). Deleuze (1995b: 39) bir düşünceye sahip olmayı ideoloji değil, pratik olarak nitelendirir; bu doğrultuda, Godard'ın “doğru bir imaj değil, yalnızca bir imaj”⁵ deyişini “doğru düşünceler değil, yalnızca düşünceler” şeklinde yeniden formüle etmektedir:

“Çünkü ‘doğru’ düşünceler her zaman egemen anlamlara ya da yerleşik emir ifadelerine uygun düşüncelerdir, her zaman bir şeyi onaylayan düşüncelerdir; bu şey geleceğe dair de olsa, devrimin geleceği de olsa. Oysa ‘yalnızca düşünceler’, şimdi-oluş’tur, düşüncelerde kekemeliktir; ancak sorular şeklinde ifade edilebilir, daha ziyade cevaplama niyetlerini karıştıran sorular. Yahut, tüm kanıtlamaları hükümsüz kılan basit bir şeyi temsil eden sorular”.

Deleuze ve Guattari, dili, iktidarın lehine ve iktidar gibi çalışan bir makine'ye benzetir. Guattari, dil'in yapılanmasının savunulmasını “*imleyenin [signifier] emperyalizm*”i olarak nitelendirir. İki filozof, dil'in bir yapısının olduğunu reddederek (Deleuze, 1995a: 22) Chomsky'nin “ağaç kökü” şeklinde yapılandığını savunduğu dil yaklaşımının karşısına *köksap [rhizome]* kavramını koyar ve geliştirirler (Deleuze ve Guattari, 1987: 3-25). Buna göre; dil, bilgi [*information*] iletmekten çok, *ikilikler [dichotomies]* üzerinden işler ve iktidar aygıtlarının önemli bir kısmını oluşturur. İki düşünür bu önermeyi şu şekilde formüle eder: “dil emreder, daha ziyade buyruk verir” (Deleuze, 1995b: 40-41).

Bu çalışma açısından, Deleuze ve Guattari'nin dil ve söylem konusundaki en büyük katkısı, söylemi, yalnızca metinsellikten kurtarmalarından ileri gelmektedir. Buna göre, bilgi [*information*], yalnızca dil'de (ya da metinde) değil, “*imajlarda ve seslerde*” de bulunur. İmajlar ve sesli-imaglar, insan sesi şeklinde, *dikte ederek* algılamayı etkiler ve bir *yumruk* olarak iktidarın pekiştirilmesi için bunlara başvurulur (Deleuze, 1995b: 42-43).⁶ Deleuze ve Guattari'ye göre, sözel

⁵Godard'ın ifadesi: “Not the just ideas, just ideas” şeklindedir (Deleuze, 1995b: 39).

⁶Bu çalışmada faydalanılacak olan “imaj”, Deleuze'ün sinema incelemelerinden farklılık göstermektedir. Deleuze'ün, iktidarın işleyişindeki “imaj”ı, sinema analizindeki Bergsoncu yaklaşımdan farklı gördüğü açıktır. Karşılaştırınız; Gilles Deleuze (2006), *Cinema 1: The Movement-Image*, Minneapolis, University of Minnesota Press.

eylemler, aslında altta yeralan bir üçüncü kişiye tanıklık eden psiko-sosyal tiplere göndermede bulunurlar: “başkan olarak seferberlik ilan ediyorum... seninle baban olarak konuşuyorum...”. Kavramsal kişilikler, bilgi iletmenin (sözcelemin) gerçek taşıyıcılarıdır; “Ben” öznesi, her zaman üçüncü bir şahıstır, çünkü daha yüksek bir kavramsal kişilik tarafından kendini ifade koşulları elinden alınır (Deleuze ve Guattari, 1994: 65). Sonunda, kavramsal kişi yöneticinin bedeninde vücut bulur ve yöneticinin “yüzünde” [*visage*] yer-yurd sahibi olur [*re-territorialization*] (Deleuze ve Guattari, 1987: 134). Deleuze ve Guattari, özellikle özneleşmenin gerçekleştirilmesinde, yüzün kullanımının önemine dikkat çekmektedir. İki düşünürü göre yöneticinin yüzü [*visage*], Orwell’ci anlamda, kitlelerin bütünleşerek *yeniden-yeryurd* sahibi olduğu bir coğrafyadır. İşte, ABD Başkanı George W. Bush’un karşısına karşı söylemle çıkan ve aslında küresel teröre karşı söylemin temsilini tersine çevirmekten fazlasını yapmayan terör örgütü lideri Usame bin Ladin’in iktidar pratikleri bu şekilde anlaşılabilir: iki karşılıklı söylem arasında bir “dil, imaj ve ses savaşı”.

Çalışmada başvurulacak olan kavramsal çerçeve ve eleştirel yöntem bu şekilde kısaca tanıtıldıktan sonra, sorunsallaştırılması amaçlanan “yeni terörizm” kavramının tanıtımına müteakip bölümde geçilecektir.

AKADEMİK LİTERATÜRDE İCAT EDİLEN BİR KAVRAM: YENİ TERÖRİZM

“Yeni Terörizm” kavramı 9/11’den daha önce akademik literatürde ortaya çıkmıştır.⁷ Ancak, pratikte, terörizmdeki farklılaşma konusunda yapılan akademik çalışmaların “ciddiye alınması”nın 9/11’den sonra gerçekleştiği ve bu tarihten sonra yapılan terörizm çalışmalarının da söz konusu olayı tarihî bir milat olarak aldığı açıkça görülmektedir (Gofas, 2012: 18). Yeni terörizm kavramını ilk kez kullanan akademisyenler ve terörizm uzmanları, devletleri, terörist grupların yeni taktiklerine ve yapısal değişimlerine karşı açıkça uyarılmıştır. Kavramı ilk kez öne süren Hoffman’a (1998: 157-159; 185-192) göre, terörist oluşumlar, artık daha az hiyerarşik ve ağsal-örgütlü, lidere daha az bağlı; sınırları içinde bulunduğu devletin topraklarından daha çok, ulus-ötesi eylemler hedefleyen, dolayısıyla yerelden küresele evrilen; hedef kitle olarak sivilleri de hedef alan; etnik ve ideolojik unsurlardan ziyade fanatizme yakın; taktiksel olarak sınırlı şiddetten çok aşırı şiddete meyilli; finansmanını örgütün merkezine bağlı bırakmaktan çok, anlık olarak sağlayabilen ve bunun için uyuşturucu ticaretinden insan kaçakçılığına kadar kaynaklar bulan; sistemi onaylamaktan çok sistemi hedef alıcı hâle gelmiştir.

⁷ Örnek teşkil eden çalışmalar için bkz. B. Hofman (1998), *Inside Terrorism*, New York: Columbia University Press; W. Laqueur (1999), *The New Terroism: Fanaticism and the Arms of Mass Destruction*, New York: Oxford University Press; D. Tucker (2001), “What is New about the New Terrorism and How Dangerous Is It ?”, *Terrorism and Political Violence*, 13 (3):1-14.

Yeni terörizmin en büyük tehlikelerinden biri, müzakere edilmeye imkân tanıyan talepleri bulunan eski tip terörist örgütlerin yerini müzakare edilemeyecek, irrasyonel grupların almasıdır (Wilkinson, 2003: 4). R. James Woolsey'in, ünlü aforizmasıyla ifade edilirse, yeni oluşumlar "masaya oturmak değil; masayı ve masada oturan herkesi yok etmek" istemektedir (Morgan, 2004: 31). Neumann da (2009), terörist örgütlerin *yersiz-yurdsuzluğuna* [*de-territorialization*]⁸ dikkat çekmiştir.

Yeni terörizm kavramını savunanların baktıkları öncelikli örnekler:

- 1960'larda, 1970'lerde ve 1980'lerde aktif olan İngiltere'de IRA (İrlanda Cumhuriyet Ordusu), İspanya'da ETA (Bask Vatanı ve Özgürlük Örgütü), Almanya'da RAF (Kızıl Ordu Fraksiyonu), Filistin ve İsrail topraklarında FKÖ'nün (Filistin Kurtuluş Örgütü) şiddete dayalı eylemlerine görece son vermesi;
- 1993'te El-Kaide militanı Remzi Yusuf'un organize ettiği ve 6 kişinin ölümüyle sonuçlanan New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırılar;
- 20 Mart 1995'te Aum Şinrikyo örgütü tarafından Tokyo metrosunda 12 kişinin ölümüyle sonuçlanan sarin gazı saldırıları;
- 19 Nisan 1995'te 168 kişinin ölümü ve 600'den fazla kişinin yaralanmasıyla sonuçlanan aşırı-sağcı Timothy McVeigh tarafından organize edilen, Oklahoma'da bir federal binaya düzenlenen bombalı saldırılardır.

Bu olgular üzerinden, yeni terörizm, terörist eylemler ve örgütlenmelerdeki yenilikler üzerinden, bir "evrim" in gerçekleştiğini haber vermekteydi. Örneğin, yukarıda sayılan bu üç eylemin planlama unsurları bazı yönlerden benzerlikler göstermekteydi: (i) El-Kaide ve Aum Şinrikyo dinsel referansları temel almaktaydı; (ii) her üç örgüt de aşırıydı ve (iii) sivillerin hedef alındığı çok sayıda insanın ölümü gerçekleşmişti. El-Kaide'ye bakıldığında ise örgüt, bilhassa yapılanması, eylemlerin planlanması ve gerçekleştirilmesi yönünden yeni terörizm kavramının tam karşılığını vermekteydi (Martin, 2010: 196-199; 516-518).

Yeni terörizm kavramının dikkat çektiği bir başka unsur, 1960'lar ve 1970'lerdeki solcu ya da aşırı milliyetçi radikal ve sosyal hareketlerin siyasal şiddet olarak ifadesi yerine, uzlaşmayı reddeden "dinin dirilişine" daha yerel

⁸*De-territorialization* kavramı, Neumann'ın çalışmasında "belli bir ülke ya da bölgede sabit olmamak ya da kalmamak" bağlamında kullanılmıştır. Fransızca *déterritorialisation* ise Gilles Deleuze ve Félix Guattari'nin (1983:33-34; 131-139) Anti-Ödip adlı eserlerinde kısaca iktidarın sabitlemesinden kaçarak belli bir yere ve yurda bağlı kalmamak olarak kavramsallaştırılmıştır. *Déterritorialisation*, Ali Akay (1996) tarafından anlamını en iyi yansıtan biçimde "yersiz-yurdsuz(laşmak)" olarak çevrilmiş ve bu çalışmada da anlam bütünlüğü sağladığı öngörülerek kullanılmıştır.

ölçekli ancak, daha küresel hedeflere sahip eylemlerin artabileceği ihtimaliydi. Bu uyarı yapılırken, kavramın kendisini ortaya koyan önemli terörizm uzmanlarından Laqueur (1999: 264-268) dahi, alanın doğası gereği “komplocu yaklaşıma” açık olmasını göz ardı ederek, teröristlerin kendi nükleer silahlarını geliştirebileceği, dünyaya meteor çarpıtrabilecekleri ya da deprem-tetikleyici silahlar icat edeceklerine dair “bilim-kurgu fantaziler” yaratma yoluna gitmiştir.

Son olarak, yeni terörizm, hem kavramsal olarak hem de bir olgu olarak, küreselleşme ve modernitenin kendi içinde taşıdığı bir sürece işaret etmekteydi. Bu doğrultuda, yeni terörizmin, iletişim kanallarının ve özellikle internetin yaygınlaşmasıyla birlikte, tüm dünyaya bir “izleyici kitlesi” olarak hitap etmeyi bir yöntem olarak benimsediği savunulmuştur. Öte yandan, yeni terörizm kavramına ve ortaya koyduğu yaklaşıma akademi içinden birçok tutarlı itirazın yükseldiği görülmektedir: bunlardan ilki, yeni terörizmin iddia ettiği radikal kopuşun, tarihsel bağlamda ele alındığında tutarlı bir iddia olmamasıdır.⁹ Örneğin, yeni terörizme atfedilen radikal değişiklik unsurlarının birçoğu, daha önceki terörist grupların yapılanması ve stratejilerinde bulunabilmekteydi. Bu konuda yapılan en dikkate değer eleştiriler, aşağıda örneklerle değinileceği üzere, yeni terörizmin genelde radikal İslam (Jackson, 2007: 418-419) ve özelde El-Kaide (Gofas, 2012: 21) terör örgütüyle özdeşleştirilmesi hatasına yöneliktir.

Yeni terörizme atfedilen “artık daha az hiyerarşik ve ağsal-örgütlü, lidere daha az bağlılık” özelliği Field’ın (2009: 202), geleneksel terör örgütleri olarak kategorize edilen IRA ve FKÖ’nün da hücreli sisteme dayalı bir yapılanmayla, merkezden bağımsız eylemler gerçekleştirdiği ve Crenshaw’un (2007: 27-28), Peter Merkl’in 1995’teki çalışmasına atfen Almanya’da bir dönem aktif olan Kızıl Ordu Fraksiyonu’nun aslında monolitik yapıya dayandığı savının bir söylence olduğu eleştirilerine maruz kalmıştır. Kaldı ki, yeni terörizme atfedilen ve El-Kaide’nin neredeyse temel model alındığı bu varsayım, “piramit tarzı yapılanması olan” (Bozaslan, 2014: 320) bu örgüte dahi tam olarak uymamaktaydı. Dolayısıyla, yeni terörist oluşumların üyeleri, El-Kaide eylemlerinin bizzat gösterdiği gibi kaynakları yasadışı yollarla temin etseler bile merkezden gelecek talimatlara uymak zorundaydılar.

⁹ Bu konudaki çalışmalar için bkz: T. Copeland (2001), Is the ‘New Terrorism’ Really New? An Analysis of the New Paradigm for Terrorism, *The Journal of Conflict Studies*, 21 (2): 91-105; D.Tucker (2001), What is new about the new terrorism and how dangerous is it? *Terrorism and Political Violence*, 13 (3), 1-14; I. Duyvesteyn (2004). How New is the New Terrorism? *Studies in Conflict & Terrorism*, 27 (5): 439-454; A. Spencer (2006), Questioning the Concept of ‘New Terrorism’, *Peace Conflict & Development*, 8: 1-33; M. Crenshaw (2007), The Debate over “New” vs. “Old” Terrorism, *Annual Meeting of the American Political Science Association*, Chicago; A. Field (2009). The ‘New Terrorism’: Revolution or Evolution? *Political Studies Review*, 7 (2): 195-207; O. Lynch ve C. Ryder (2012) Deadliness, organisational change and suicide attacks: understanding the assumptions inherent in the use of the term ‘new terrorism’. *Critical Studies on Terrorism*, 5 (2): 257-275.

İkinci olarak “sınırları içinde bulunduğu devletin topraklarından daha çok, ulus-ötesi eylemler hedefleyen, dolayısıyla yerelden küresele evrilen” örgütlerin varlığına yönelik iddialara karşı, erken tarihli sayılabilecek bir çalışmada Rapoport’un (1984: 666) hatırlattığı gibi bundan yaklaşık 700 yıl önce aktif olan Haşhaşiler’in dahi uluslararası terör eylemleri düzenlemekte olduğu bilinmekteydi. Dolayısıyla, tek bir ülkeye bağlı olmayan örgütler modern terörizmin varlığından önce dahi mevcuttu. Aynı şekilde, Crenshaw’un (2007: 12), daha sonra Gelvin (2008) ve Aydınli’nin (2008) hatırlattığı gibi, 19. yüzyılın sonunda kendine ulaşılması akılcı görünmeyen hedefler koyan ve gevşek bağlara dayalı ağsal ve lidere bağlı olmayan yatay yapılanmayla sınır aşan kanlı eylemler gerçekleştiren anarşist teröristler de birçok açıdan bu iki tasvire pekâlâ uymaktaydı.

Üçüncü olarak, “hedef kitle olarak sivilleri de hedef alan” örgütlerin yeni terörizmle bağdaştırılması argümanına karşı, bu hedef ve stratejinin iddia edildiği kadar yeni olmaması da dikkate değer bir eleştiridir. Örneğin, Rapoport’un (1984: 660-664) hatırlattığı üzere Hindistan’da tam 600 yıl boyunca aktif olan Thuglar, sayısız sivil katletmişlerdir. Ayrıca, terör eylemlerinin sonucunda sivil kayıpların sayısının arttığı, bir tespit olarak doğru olmakla birlikte, bunun yalnızca teröristlerin niyetleriyle bağlantılı olduğuna yönelik bir okuma, haddinden fazla indirgemecedir. Sürekli gelişen teknolojiyle birlikte, teröristlerin silah endüstrisinden nimetlerinden daha fazla yararlandıkları ve ayrıca, artan nüfusla birlikte eylemlere hedef olan büyük kentlerin ve kalabalık alanların geçmişe oranla daha çok insana açık olması gibi faktörler de göz önünde bulundurulmalıdır.

Dördüncü ve beşincisi, yeni terörist oluşumların “etnik ve ideolojik unsurlardan ziyade fanatizme yakın”lığı “taktiksel olarak sınırlı şiddetten çok aşırı şiddete meyilli” olması da birçok açıdan sorunludur. En başta, yeni terörizmin, ayrılıkçı milliyetçiliğe ve etnik çatışmaya ya da sınıflara dayalı seküler rasyonel siyasal motivasyonlarla hareket eden eski terörist gruplardan farklı olarak başta İslam olmak üzere din temelli radikal doktrinlere dayandığı argümanı (Gofas, 2012: 25) sorunlar ihtiva etmektedir.¹⁰ Dünyayı, Maniheist bir gözlükle haklı ve yok edilmeyi hak edenler olarak bölen irrasyonel herhangi bir retorik, bir hiçlikten gelerek yalnızca 1980’lerden sonra ve El-Kaide’nin İslam’daki öğretileri kendi eylemlerini meşrulaştıracak yöndeki yorumlamalarına dayalı biçimde var olmamıştır (Wiktorowicz, 2005). Dine dayalı terörizm, farklı coğrafyalarda, 2 bin yıl kadar önce Zealotlar, 7. Yüzyılda Thuglar ve 13. yüzyılda Haşhaşiler örneklerinde de görülmüştür (Rapoport, 1984).

Bu bağlamda, 9/11’in kaçınılmaz etkisiyle, El-Kaide üzerinden yeni terörizme atfedilen bu tür numune nitelikler, birçok akademisyenin ortaya koyduğu gibi, daha önceki terör örgütlerinin bazılarının yapılanmalarında, stratejilerinde,

¹⁰ Öyle ki, “Terörizmin Tarihi: Antikçağdan İŞİD’e” adlı kapsamlı çalışmanın sahibi ünlü terör uzmanı Gérard Chailand (2015) yakın zamandaki bir röportajda, “mutlak bir zafer amaçlayan İslamcılarla müzakere edilecek bir şey yoktur” diyerek, bu yaklaşımın en indirgemeci açıklamalarından birini vermiştir.

sınır aşan eylemlerinde ve hatta yalnızca öldürmeye yönelik görünen irrasyonel amaçlarında bulunmaktaydı. Dahası, kana susamış bir öğreti yalnızca dine ya da döneminin siyasal konjonktürüne özgü değildi (Gray, 2002). Aynı şekilde, daha önce belirtildiği gibi yeni terörizmin ayırıcı bir numunesi olarak sunulan intihar eylemleri de yalnızca radikal İslamcı gruplara ait bir strateji değildir. Rapoport'un (2004: 62) verdiği örnekler bakıldığında; 19. yüzyılda, bomba atma eylemi gerçekleştiren anarşist teröristlerin de hayatta kalmak için neredeyse hiçbir şansı olmadığını bilmesi ölümü göze aldığını gösterir nitelikteydi. Üstelik, seküler bir terörist örgüt olan Tamil Kaplanları da bu eylemi stratejik olarak benimsemiş ve 1983 ila 2000 arasında Sri Lanka'da tüm İslamcı terörist grupların yaptığı sayıdan daha fazla intihar eylemi gerçekleştirmiştir.¹¹ Ayrıca, yeni terörist grupların, "dünyaya meteor çarptırmak"tan başka, mümkün olan ilk fırsatta kitle imha silahlarına erişmeleri ve bunları sivil hedeflere karşı kullanmakta tereddüt etmeyeceği varsayımına karşın, Tucker (2001: 10) yeni terörizm tartışmasının henüz başında bu varsayımına itiraz etmiş ve bu yaklaşımı hükümetlerin yardımı olmaksızın gerçekleşmesi uzak bir ihtimal olarak değerlendirmiştir. Aradan geçen zamanın, Tucker'ın öngörüsünü haklı çıkardığı rahatlıkla söylenebilir.

Bu sayılanlara ek olarak, yeni terörist grupların müzakereye niteliğinin dönemselleştirilmesi de yine, yerinde eleştirilere maruz kalmıştır. Örneğin, Field'in (2009: 201) hatırlattığı gibi farklı coğrafyalarda aktif olan terör gruplarından Abu Nidal, PKK ve IRA da talepleri belli olmasına rağmen stratejik olarak dönem dönem müzakereye yanaşmamaktaydı. Tarihsel olarak sorunlu bir örnek olmasının yanında, Brown'un (2007: 42) işaret ettiği gibi bu argüman politik çözümlerin devre dışı bırakılması gibi çok daha sakıncalı bir ihtimale kapı aralamaktaydı.

Yeni terörizmin, iletişim kanallarının çeşitliliği ve görsel olarak, dünyadaki tüm sivilere korku salmak amacıyla eylemler düzenlediği argümanı da ayrıca yeni değildir. Jenkins'in (1974: 4) "terörizm tiyatrodur, kareografidir" önermesi de yazarın, terörizmdeki "yeni savaş türüne" dikkat çektiği çalışmasında geçmektedir.

¹¹ Bu çalışmada, buraya kadar verilen örnekler ve daha sonra başvurulacak karşı argümanlara karşı akla ilk gelecek olan eleştirilerden biri seçicilik olabilir. Ayrıca, bu çalışmada Kurtuluş'un (2011: 491) eleştirdiği birçok nokta (örneğin, devlet adamlarının söylevlerine başvurulması) üzerinden yeniden geçilmektedir. Ancak, hatırdaki tutulması gereken asıl konu, bu çalışmanın da savunduğu üzere, yeni terörizm kavramının ve beraberinde getirdiği yaklaşımın, tarihsel bağlamdan tamamen kopuk bir okuma üzerinden siyasal iktidarların etkisine bıraktığı açık kapıdır. Kaldı ki, Kurtuluş'un yeni terörizm savunusu, benzersiz bir seçicilik örneği göstermektedir. Kurtuluş (2011: 484), Rapoport'un (2008: 47) yeni terörizmi eleştirdiği ve terörizmi yeniden tarihsel bağlamına oturtarak – kabaca; Anarşist (1880-1920), Anti-Kolonyal (1920-1960), Radikal Sol (1960-1990'lar) ve Dinsel (1950'ler-2000'ler ve sonrası)– dört terörizm dalgası önerdiği çalışmasında, dalgaların isimlerine verilen niteliklerin baskın, ancak gözlemlenen tek ayırıcı unsur olmadığını uyarısını hiçe sayarak, "dinsel dalga"yı "yeni olması" niteliğine başvurmuş ve yeni terörizmle eş tutmuştur. Kurtuluş'un eleştirilerine karşı kapsamlı bir yanıt için bkz. Spencer (2011).

Jenkins (1974: 3), bu çalışmada, terörist grupların sabit bir lokasyona bağlı kalmadığını, tüm dünyada herhangi bir yeri hedef alan eylemlere giriştiği gözlemini paylaşmaktaydı.

Tüm bunlar göz önünde bulundurulduktan sonra, yeni terörizm kavramının ihtiva ettiği asıl önemli sakınca, birçok eleştirmenin dikkat çektiği üzere (Crenshaw, 2007; Brown, 2007; Field, 2009) tarihsel bağlamdan uzak, 9/11'e kadar yapılmış olan terörizmi çalışmalarını ve teröre karşı mücadele stratejilerini sıfırlayan yaklaşımdır. Zaten, en başında, terörizmde neyin yeni olduğunu keyfi bir eklektizmle sunan ve üzerinde tam olarak anlaşılmış bir tanıma oturmayan kavram, hakettiği eleştirel sınımadan da geçememiş ve çok kısa bir süre zarfında terörist eylemlerde artan ölümcüllük oranlarını, yeni yapısal örgütlenmeleri, intihar eylemlerindeki artışa işaret etmek için kullanılan ve ayrıca, gerçek dünyadan argümanlar sunmak yerine soyut varsayımlara dayanan, bunun sonucunda analitik değerini kaybeden bir söyleme dönüşmekten kurtulamamıştır (Burnett ve Whyte, 2005: 4-5). Bu muğlaklık ve terörizmin tanımı üzerine süregiden tartışmalar, yeni terörizmin devletler ve politika yapıcılar tarafından “yasal” ve “kanun-dışı”, “medenî” ve “barbar”, “Batı” ve “Şark” gibi *ikilikler* üzerinden bir siyasal söyleme dönüştürülmesine giden yolu açmıştır. Buna ek olarak, yeni terörizm; radikal İslamcı terörizm, dinsel terörizm, terörizme karşı savaş gibi birçok siyasal terörizm söylemiyle iç içe geçmiştir. Terörizmin henüz tanımında başlayan ve süregiden muğlaklık, zaten yerel ve küresel boyutta, iktidar söylemlerini sorunsallaştırmaya ve meşrulaştırdıkları pratiklerini eleştiriye ziyadesiyle kapatmıştır.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde, yeni terörizm kavramının siyasal bir söyleme nasıl dönüştüğü ve beraberinde getirdiği sakıncaların pratiğe yansımaları tartışılacaktır.

AKADEMİK KAVRAMDAN SİYASAL SÖYLEME: YENİ TERÖRİZM

“...İkili işleyiş makinesi, iktidar aygıtlarının önemli bir kısmıdır. Herkesi bir duvara raptiyelemeye, bir deliğe gömmeye yetecek kadar ikiye bölme yöntemi [dichotomies] kurulur. Yoldan çıkarmaya yönelik fark bile ikiliğe dayalı seçenek seviyesine göre hesaplanacak şekildedir: “Ne beyaz’sın ne de siyah; o zaman Arap mısın? Ya da melez misin? Ne erkeksin ne de kadınsın; o zaman travesti [transvestite] misin?” (Deleuze ve Parnet, 1987:21)

“...Her bölgedeki her ulusun şimdi bir karar vermesi gerekiyor: Ya bizimlesiniz, ya da teröristlerle.” (George W. Bush, 20 Eylül 2001)

“...Başka bir deyişle, ya Haçlılar’la birliktesiniz ya da İslam’la.” (Usame bin Ladin, 21 Ekim 2001)

Bir önceki bölümde tanıtıldığı üzere yeni terörizm, kavramsal olarak 9/11’den önce ortaya çıkmasına rağmen, bu tarihten sonra iktidar pratiklerinin de

etkisiyle hem akademik çalışmalardaki tanımlar devletlerin resmî söylemlerine yakınlaşmış hem de kavramsal ve tarihsel olarak terörün anlamlandırılmasından ziyade, iktidar pratiklerine teröre karşı nasıl mücadele edeceği konusunda reçeteler sunulmaya başlanmıştır. Akademisyenler ve terör uzmanları, yeni terörizm yaklaşımıyla farkında olmayarak dahi olsa¹², siyasal iktidarların söylem inşasına katkıda bulunmuşlardır. Nihayetinde, yeni terörizm, akademiden beklenen acil çözüm üretme baskısıyla birleşerek bazı akademisyenlerin hemen hiç sorgulamadan kullandığı tutarlılıktan uzak ve analitik değerini kaybetmiş bir kavrama dönüşmüştür (Lynch ve Ryder, 2012: 258). Bu bölümde de bu bağlamda, 9/11'den sonra ABD'nin teröre karşı küresel savaş söyleminde yeni terörizm vurgusu ve El-Kaide'nin Batı'yı hedef alan terör söylemi karşılaştırılarak her ikisinin birbirini nasıl inşa ettiği ortaya konulacaktır.

11 Eylül 2001'de, New York'ta Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan terörist saldırılar sonucunda, 3000'e yakın kişi ölmüş, 6000'den fazlası insan da yaralanmıştır. ABD Başkanı George W. Bush olaylardan sonra, dünyadaki birçok devlet tarafından da onaylanan “küresel ölçekteki her bir terörist grup bulunana, durduruluna ve bozguna uğratılana kadar durmayacak savaş”ı ilan etmiştir. Ne var ki, az bilinmesine rağmen böyle bir savaş çağrısı ne yeni ne de ilk olmuştur. ABD Başkanı Bush'un açıklamasından tam 100 yıl önce, Eylül 1901'deki ABD Başkanı William McKinley'in bir anarşist tarafından öldürülmesinden ardından göreve gelen Başkan Theodore Roosevelt de terörizmi her yerde bitirmek için savaş çağrısı yapmıştır (Rapoport, 2004: 46).

Bu çalışmanın asıl ilgilendiği ise, Bush'un 9/11'den sonraki söylemlerinde inşa edilen genelde Batı, özelde Amerikan vatandaşlarının yüceltiği *Biz* vurgusudur:

“...bu davada, hatırladığımız ve dünyanın gördüğü gibi dost Amerikalılarımız cömert ve nazik, becerikli ve cesurdur. Biz kendi ulusal karakterimizi yorulmak nedir bilmeyen cankurtaranlarımızda görüyoruz: uzun kan bağısı sıralarında; çalışmak ve yardım etmek isteyen binlerce vatandaşımızda. Ve biz ulusal karakterimizi anlamlı fedakarlık eylemlerinde görüyoruz” (George W. Bush, 14 Eylül 2001)

Jackson'un (2005a: 5) dikkat çektiği gibi bu konuşmada, zalim teröristlere karşı, cömert ve nazik; öfke dolu teröristlere karşı sevgi dolu; korkak teröristlere karşı cesur ve kahraman; kaçıp saklanan teröristlere karşı birleşen Amerikan halkı yüceltilmektedir.

¹² Elbette, akademik çalışmaların ideal olarak devlet politikalarından uzak kalması beklenmektedir. Bununla birlikte yeni terörizm kavramını savunan akademisyenlerin ve terör uzmanlarından önemli isimlerin birçoğunun ABD içinde devlet tarafından finanse edilen düşünce kuruluşlarında önemli pozisyonlarda çalıştıkları ve devletin politika yapıcılarına doğrudan etki edebildikleri de gözden kaçırılmamalıdır. Söz konusu ilişkiler için bkz. (Copeland, 2001: 100-102).

Randal'ın (2005: 14) ifadesiyle, “teröristler yıllardır uçak kaçırmıyorlardı ve simgesel şiddetin tek hedefi İkiz Kuleler değildi”. 24 Aralık 1994'te Air France'a ait bir yolcu uçağını kaçıran Cezayirli İslamcı teröristler, Eiffel Kulesi'ni hedef almış, ancak, hedeflerine ulaşamamıştır. Bunun üzerine Fransa, ABD'nin 9/11'den sonra yaptığı gibi bir devleti toptan hedef göstermemiştir. Bu noktadan sonra, “Avrupa'nın akıla... ABD'nin kaba sertlik ve içgüdüye dayalı bir kültür” (Genet, 2008: 22) olduğuna yönelik düşünceye inanış hâliyle yaygınlaşmıştır. Nihayetinde, terörizm, ABD'nin Avrupalı müttefikleri arasında yeni değildi; Birleşik Krallık, Fransa, Almanya, İtalya ve İspanya gibi devletler yıllardır kendi topraklarında görece 9/11'den daha az dramatik tecrübeler yaşamaktaydı. Bu şekilde, ABD'nin yukarıda bahsedilen yeni terörizm söylemi, başta Britanya gibi kendi topraklarında terörle mücadelede tecrübesi ve kültürü olan Avrupa ülkelerinin bu konudaki birikimini sıfırlamakta, terörizmle mücadele etmiş ve etmekte olan diğer ülkeleri ve halkları ABD'li vatandaşlardan daha aşağı bir konuma yerleştirmekte ve ayrıca Batı'yı ABD söylemi içine sıkıştırmaktaydı (Croft ve Moore, 2010: 824-825).

ABD Başkan Yardımcısı R. B. Dick Cheney'in 9 Nisan 2003 tarihli konuşmasında yaptığı terörizmde “yeni dönem” vurgusu ise tamı tamına akademik literatüdeki yeni terörizme karşılık gelmekteydi. Cheney, bir sonraki seferde “*halkımıza kimyasal maddeler ya da hastalıklar yönlendirebilir, şehirlerimizde nükleer silahlar patlatma girişiminde bulunabilirler [...] akıl sahibi olan hiçbir insan, teröristlerin yapabilecekleri zaman bu tür kitle imha silahlarını kullanacaklarından şüphe duymaz [...]*” demekteydi. Yeni terörizmin öngördüğü birçok tehdidin sıralandığı bu yeni dönem, Jackson'ın (2005a: 8) belirttiği gibi tarih-dışılaştırılmış, geçmişle bağlantısız yeni bir tarih ve dolayısıyla terörizmin yeni bir çağına işaret eden bir yeni terörizm söylemini inşa etmiştir. Batı medeniyetine ve Batılı yaşam tarzına, dolayısıyla dünya barışına bir tehdit olarak sunulmuştur. Terör tehdidindeki yeni boyuta vurgu yapan yalnızca ABD'li politika yapıcılar olmamıştır. İngiltere Başbakanı Tony Blair de birden çok kez bu yeniliğe dikkat çekmiştir. İlk olarak 2003'te ABD Kongresi'nde yaptığı konuşmadaki “... tam olarak yeni olduğu için tehdit görülebilir değildir. Bizim nasıl ve ne zaman harekete geçeceğimizi alt üst etmekte...” ifadeleri (The Guardian, 2003), bir anlamda Britanya'nın da teröre karşı mücadeledeki kendi tecrübelerini bir kenara bırakarak ABD'nin söylemine teslim olduğunu göstermektedir. 2005'te yaptığı ve yeni bir terörizm biçimine atıfta bulunduğu konuşmasındaki “IRA, El-Kaide değildir” ifadesi ise (BBC News, 2005), yeni terörizm söyleminin önemli argümanlarından birini teyit eder niteliktedir.

Terörizm çalışmalarında modern terörün köklerinin yalnızca Haşhaşiler'e dayandırılması ve hatta 1789'dan sonra Fransa'daki terör rejiminin es geçilmesi¹³,

¹³ Martin (2010: 23), terörizmi, Hipparchus'un, Arisgoiton ve Harmodius tarafından öldürülmesi örneği üzerinden antikiteye kadar götürürken, Laqueur (1999: 11) bugünkü anlamıyla terörün M.Ö. 60'larda görülen Sicariiler'in eylemlerinde görüldüğünü savunmaktadır. Terörün ilk örneklerinin “yöneticiye suikast”le eş anlamlı görülen

terörizmin Orta Doğu coğrafyasındaki sürekliliğine vurgu yaparak yeniden *yer-yurd* edinmesine hizmet etmektedir (Randal, 2005: 15-16). Bu bağlamda, ABD'nin, "Araplar'ın tek anladığı şey zor'dur"¹⁴ politikası, Afganistan ve özellikle Orta Doğu'da genişleyerek, *Biz*'in karşısında inşa edilen "müslüman" imajında "dışlanmışlığı" kabul etmeyi, hoşnutsuzluğu ve dolayısıyla başta ABD ve Batı düşmanlığını trmandırmıştır. ABD'nin, öncelikle *yersiz-yurdsuz* terörizm tehdidini kendi sınırlarında *yeniden yer-yurd edindirmesi* ve mücadele alanını Afganistan ve Orta Doğu olarak belirlemesi, bu coğrafyalardaki "kurbanlar" için yaşam şartlarını daha da ağırlaştırmıştır. ABD, teröristlerin kaynağının önce Afganistan sonra da Irak olduğunu savunmuştur. Aslında, bu tutarlı bir düşünce değildi; kendini *Biz* olarak tanımlayan cihatçılar Irak'a gitmekteydi; çünkü düşman olarak gördükleri askerler Irak'ı "işgal etmekteydi". Bu durum, bugün çok daha kökleşmiş olan Batılı devletlerdeki "çürük elma"lar retoriğine ve aslında toplumsal bir soruna da ışık tutmaktadır: 9/11 belki de yeni terörizm yaklaşımının gerçekten savunabileceği, ancak, pazarlanması zor bir akademik ürün olan yoksulluk ve eğitim seviyesi düşüklüğünün terörizme yol açtığı inanişinin yıkılmasını pas geçmiştir. Krueger'in (2007: 50) ifadesiyle bu söylene kamuoyuna "satılabilmektedir". Ancak, saldırıyı bizzat gerçekleştiren El-Kaide militanlarının eğitim seviyeleri, hatırı sayılır derecedeki ekonomik statüleri ve sonrasında Batılı toplumların içinde doğup yetişmesine rağmen terörist gruplara katılan binlerce "çürük elma" bu retoriği tamamen çürütmüştür.¹⁵ Üstelik, derinleştirilen uyumsuzluk söylemi, Batılı toplumlarda yabancılaşma ve kimlik sorunları yaşayan özellikle ikinci ve üçüncü kuşak göçmen Müslümanları, El-Kaide'nin kendi saflarına çekebileceği potansiyel genç militanlar hâline getirmiştir (Mannik, 2009: 165).

Özetlemek adına, tarihsel bağlamından koparılmış bir söylemin, terörizmin kökenlerinin tek bir coğrafyaya sabitlenmesinden başka tarihsel olarak başka coğrafyalarda gerçekleştirilen terör eylemlerinin gerçekliğini de göz ardı ettiği açıkça görülmektedir. Dolayısıyla, yeni terörizm söylemi, Kuzey Amerika'nın kendi topraklarından çıkmış ve bir Batılı ülkenin vatandaşlarını kurban olarak seçmiş bir terör eylemini ve özellikle ABD içindeki rutin kaçırılma eylemlerini ve okullarda gerçekleştirilen silahlı baskınları yine unutturmak sakıncasını

yaklaşımların üzerinde durduğu ve modern anlamda terörizmle kıyaslanan hareket bugünkü İran ve Suriye topraklarında aktif olan Haşhaşiler'dir. İsmaili mezhebi mensubu oldukları kabul gören bu "hareket", eylemlerini dinî referanslara dayandırması sebebiyle, modern anlamda terörizm örneklerinde sıkça kullanılmaktadır (Wardlaw, 1989: 18-24).

¹⁴ "Zor" kavramı burada İngilizce'deki karşılığı *coercion* olacak şekilde "zorlama, baskı" anlamında kullanılmaktadır.

¹⁵ Bunların en dikkat çekici örnekleri, şüphesiz, El Kaide'nin selefi olduğu İslam Devleti'ne katılmak üzere yola çıkan kişilerdir. Bunlardan birinde Katar doğumlu Avusturya vatandaşı ve 60 bin dolar maaşla çalışan bir atom mühendisi (Radikal, 2015) ve bir diğerinde, yirmili yaşlarında İslam Devleti'ne katılmayı planlayan Japon üniversite öğrencileri bulunmaktadır (New York Times, 2014).

içermektedir.¹⁶Bu bağlamda vurgulanması gereken, ne şiddet eylemlerinin yalnızca belli coğrafya, toplum ve kültüre özgün olduğu söyleminin ne de bir şiddet eyleminin diğerlerinden daha masum olduğu yaklaşımına dayanarak terörist eylemler içinde bir hiyerarşi kurulmasının terörizme karşı mücadeleye katkı sağlamadığıdır. Sonuç olarak, yeni terörizm söylemi bağlamında düşünüldüğünde, Copeland'in (2001: 102) yerinde ifadesiyle “tek bir dehşet verici olay, tek başına yeni bir terörizm formu oluşturmamaktadır”.

Çalışmanın bir sonraki bölümünde, hem ABD Başkanı Bush hem de El-Kaide örgütü lideri bin Ladin'in söylemleri, Deleuze ve Guattari'nin dil ve söylem yaklaşımları çerçevesinde ele alınacak ve yalnızca devlet-dışı aktör eylemlerine değil, genel olarak terörizm eylemlerini ele alan bir terörizm söylemi aşındırılacaktır.

DEVLETİ, TERÖRİZMİN İÇİNDE YA DA DIŞINDA TUTMAK

Tüm dünyanın, ABD Başkanı George W. Bush'un ve El-Kaide terör örgütünün lideri Usame bin Ladin'in “vücudunda ve yüzlerinde *yer-yurd edinmesi*”, her iki tarafın birbirini tamamladığı bir süreç olarak inşa edilmiştir. Tüm izleyicilere ve kahramanlara ve kurbanlara “seslenen” ve “görünen” ve inşa eden ve emirler veren iki yüz ve olmayan-eksik bir: BEN. Saldırıları gerçekleştikten hemen sonra, George W. Bush'un hemen kameraların karşısına geçmek istemesi, televizyona çıkıp kararlı bir davranış sergilemek, “ancak, dengeyi de gözeterek rahatlatıcı olmak” istemesi (Woodward, 2005: 34) bu amacın açık emareleridir. Çünkü, bu şekilde, ABD Başkanının önce kendi ve daha sonra tüm dünyadaki “izleyici kitlesine” kendini göstermesi gerekmektedir. Diğer yandan Bush, ilk açıklamasında kullanılmaktan kaçındığı “savaş”ı daha sonraki ilk konuşmasında küreselleştireceklerini açıkça belirtmiştir. Teröre karşı küresel savaş, çok kısa bir zamanda El-Kaide'ye ve yine, bir karşı imaja –Usame bin Ladin'in “yüzüne”– karşı gerçekleştirilmiştir ve bugün bile hâlâ sürmektedir. Usama Bin Ladin ise izleyici kitlesinin Bush'ununki kadar küresel bir kalabalığa denk olmadığını bilse dahi, konuşmaları sırasında yüzünün görülmesi ve sesinin duyulmasının, kendi taraftarları için ne kadar hassas olduğunu bilmekte ve bu stratejiden geri adım atmamaktaydı (Spencer, 2006: 17).

9/11'den sonraki süreç, ABD Başkanı Bush ve bin Ladin'in konuşmalarındaki, yüzlerindeki ve seslerindeki kararlılıklarını gösterdikleri videolar üzerinden bir süre daha devam etmiştir. Bush'un yaptığı konuşmalara, bin Ladin internet üzerinden cevap vermiş ve iki “lider” de birbirlerine yakın bir dil kullanmıştır; dolayısıyla, 9/11 sonrasında iki iktidar pratiği arasında bir “videolar

¹⁶ Yakın zamanda, Las Vegas kentinde 58 kişinin ölmesi ve 500'den fazla insanın yaralanmasıyla sonuçlanan trajik olayın hatırlattığı gibi ABD tarihi, kalabalığın üstüne ateş açma eylemleriyle doludur (CNN, 2017).

savaşı” ortaya çıkmıştır. Bu süreçte, bin Ladin taraftarları için liderin ölmediğinin kanıtı olan videolar çok büyük önem arz etmiştir. El-Kaide tarafından çekilen videolar ve bunların dağıtım teknikleri profesyonel olarak yönetilmiştir (Fielding, 2008: 17). 9/11 Saldırıları’nı gerçekleştiren militanların her birinin başarılı olmak için dua edip Bin Ladin ve Ayman Al Zawahiri’yi övdüğü videolar (Fielding, 2008: 15) örgüt içindeki görsel materyal sirkülasyonunun ve ayrıca lidere bağlılığının önemine örnek teşkil etmiştir.

Videolar savaşı süresince ve sonunda, karşılıklı iki söylem, birbirini inşa etmiş ve tekleşmiştir. Bush, “barbar ve medeniyetten uzak terörizm imajı”nı insanlık dışına çıkararak tasvir edip özde ABD halkını ve Batı medeniyetini yüceltirken teröre karşı savaşta bu “insan olmayan” teröristlere her türlü işkencenin yapılmasını meşru ve haklı göstermeye çalışmıştır (Jackson, 2005b: 5). Bunun karşısında ise başta bin Ladin olmak üzere El-Kaide adına konuşan tüm kadronun bütün söylemi, yine ikilikler üzerinden, Batı medeniyetinin standartlarını ve örgüte yapılan yaftalara dayanmıştır (Roy, 2008: 13). Örneğin, ABD tarafından ilan edilen küresel çapta savaş, El-Kaide liderinin bu savaşın diğer tarafı olarak küresel bir lider olarak yorumlanmasına varmıştır (Roy, 2008: 14). Bin Ladin, El-Kaide’nin eylemlerini “kadınlarımızı ve masumlarımızı öldürenler durana kadar, onların kadınlarımızı ve masumlarımızı öldürürüz” diye meşrulaştırmaya uğraşmıştır (Lahoud, 2011: 76). Bush, dünyadaki tüm devletleri teröre karşı küresel savaşa çağırırken, bin Ladin, 2003’te çekilen bir videoda başta Irak ve ABD’ye bu “haçlı seferinde” destek olan ve olmayı düşünen tüm Arap devletlerinin yöneticilerini öldürülecek olan düşmanlar olarak ilan etmiştir. Amerika’nın Müslüman topraklarındaki varlığı ve buna onay veren tüm devletler El-Kaide tarafından en başından itibaren işgalci ve aşağıyalıcı bir retorik olarak kullanılmıştır (Wiktorowicz, 2005: 85-86). Henüz 1998’de verdiği bir röportajda bin Ladin, verdikleri mücadelenin kendi canlarını ve topraklarını korumak olan bir savunmacı cihat olduğunu ilan etmiştir. Üstelik 9/11 bile, El-Kaide tarafından her gün Jenin, Nablus ve Ramallah gibi Filistin şehirlerinde yapılan katliamlara karşı bir savunma olarak meşrulaştırılmaya çalışılmıştır (Wiktorowicz, 2005: 90). Bu şekilde, El-Kaide “sivil” tanımını, Batı demokrasisinin içinde yaşayan herkes olarak yapmış ve hedef aralığını mümkün olduğunca genişletebilmiştir.

El-Kaide’nin söylemsel olarak hedef aldığı ikinci önemli söylem ise Batı medeniyetinin değerleri olmuştur. El-Kaide’nin ikinci yöneticisi konumundaki Ayman al-Zawahiri, Batı medeniyetinin savunduğu evrensel insan hakları ve özgürlükleri, kendilerine göre yorumlamak ve kullanmakla eleştirmiştir. Buna karşı da birçok katliamdan sorumlu olduğu bilinen bir terör örgütü lideri Guantanamo ve Baghram’daki işkenceleri örnek verebilmiştir (Lahoud, 2011: 73). Nihayetinde, yeni terörizm yaklaşımını eleştiren akademisyenlerin ve terör uzmanlarının ısrarla dikkat çektiği en büyük sakınca, tam olarak bu noktaya işaret etmekteydi: siyasal iktidara tüm pratiklerini eleştiriye kapaması ve bunları meşrulaştırabilecek bir söylemsel alan bırakılması. Dolayısıyla, terörizme karşı küresel savaş, bizzat akademisyenlerin ve terör uzmanlarının katkısıyla, teröre karşı mücadeledeki

tarihsel akademik birikimi ve birçok devletin bu zamana kadarki tecrübelerini sıfırlayarak Batılı devletlerin açık terör eylemlerine ve terörist gruplarına verdikleri desteğe sessiz kalınan bir Soğuk Savaş mantığına oturmuştur (Crenshaw, 2007: 10).

Terörizm çalışmalarının, en az terörün ve teröristin tanımı tartışması kadar ve yine bu muğlaklıkla doğrudan ilişkili boyutu; devletin şiddet içeren eylemlerinin sınıflandırılması ve devletlerin terörizme katkısıdır. Özetle, genel olarak iki tür yaklaşımdan bahsedilebilir: devlet eylemlerini kısmen terörizmden arındırarak onu karşı konuma yerleştirmeye çalışanlar ve devlet tarafından gerçekleştiren bazı eylemleri de şiddetten çok terör eylemi olarak kabul eden yaklaşımlar. İlk yaklaşımın, nihayetinde devletlere, teröre karşı savaş için reçeteler sundukları görülürken, devletin kimi uygulamalarının da terörizme örnek teşkil edebileceğini savunan yaklaşımların terörizmi “anlamlandırmak” amacı taşıdığı söylenebilir.

Devletlerin terörist gruplara desteği, Soğuk Savaş boyunca ABD tarafından hazırlanan yıllık “uluslararası terörizmi finanse eden devletler” listesi üzerinden tanımlanmaktaydı. Bu listeye girenler, genellikle, ABD’nin daha önce ciddi çatışmalar yaşadığı SSCB, İran, Suriye, Küba, Kuzey Kore, Sudan, Libya ve Irak gibi devletler olmuştur. Ancak, Copeland’in (2001: 95) dikkat çektiği gibi bu listeler Küba’da Castro karşıtı terörizme ABD’nin destekleri, Kuzey İrlanda’da İngiltere yanlısı terörizme Britanya’nın destekleri, Lübnan’daki terörist Hristiyan milislere İsrail desteğine karşı sessiz kalmıştır ve kalmaya devam etmektedir.¹⁷ 9/11’den sonra da Irak’taki devlet desteği alan ölüm mangalarına,

¹⁷ Bunlara ABD’nin Soğuk Savaş döneminde Latin Amerika’da terörü destekleyici faaliyetleri de eklenmelidir. Soğuk Savaş döneminde, özellikle 1980’den itibaren, ABD’nin Latin Amerika politikalarının temel çerçevesi anti-komünizme karşı mücadelede baskıcı rejimlerin desteklenmesini öngören Kirkpatrick Doktrini’dir. Doktrinle uyumlu olarak ve öncesinde de ABD, 1954 Guatemala ve 1973 Şili darbelerine, Venezüela’da Chávez yönetimine karşı 2004’teki darbe girişimine açıkça ve doğrudan müdahil olmuştur. Bunlara ek olarak, 1976’da Arjantin’de askerî yönetim, iç savaş sırasında El Salvador’da baskıcı yönetim ve grubun adıyla unutulmaz bir skandal olarak tarihe geçen, Nikaragua’da Sandinist yönetimi devirmeye çalışan *Contras* ABD’den destek almıştır. Ayrıca, ABD’nin Latin Amerikalı müttefiklerinin askerî personel eğitiminin yürütüldüğü eski adıyla U.S. Army School of the Americas (bugünkü adı Western Hemisphere Institute for Security Cooperation’dur) ülkelerine döndükten sonra darbe gerçekleştiren ve ağır insan hakları ihlalleri gerçekleştiren mezunlarıyla ünlüdür. Öte yandan, özellikle Vietnam Savaşı’ndan sonra insan haklarının korunması ABD dış politikasının önemli bir enstrümanı hâline gelmiştir. 1973’ten önce kurulan Fraser Altkomitesi, 1974 Jackson-Vanik Yasa Değişikliği, 1975 Harkin Yasa Değişikliği, 1976’da İnsan Hakları ve İnsani Meseleler Bürosu olarak kurulan, daha sonra Clinton döneminde adı değiştirilerek Demokrasi Bürosu olan ve dünyadaki insan hakları gelişmeleri hakkında raporlar hazırlayan mercilerin kurulması, ABD’nin Latin Amerika’daki insan hakları ihlallerine karşı yaklaşımının değiştiğini gösteren gelişmeler olmuştur. Ayrıca, ABD’nin Haiti’de şiddetin tırmanmasına karşı yaptığı müdahale, Kolombiya ve Meksika’ya narcoterörizm karşısında desteği gibi girişimler de, olumlu olduğu kadar en başta, Küba’ya karşı uyguladığı ambargo ve yine,

Özbekistan, Suudi Arabistan, Pakistan ve Mısır'daki Batı müttefiki devlet terörüne sessiz kalınmıştır (Jackson, 2005b: 8). Ayrıca, kendini açıkça Batılı ilan eden İsrail devletinin Filistin'deki terör eylemleri de bu zırhın ardına geçmiştir (Brown, 2007: 42).

Sonuç olarak, 9/11 sonrasında, akademi mahreçli bir terim olan yeni terörizm, kavramı ve yaklaşımı eleştirenlerin öngördüğü biçimde, terörizme karşı mücadelede hem kendisinden ziyadesiyle istifade edilebilecek bir akademik mirası hem de teröre karşı mücadelede ABD dışındaki devletlerin birikimlerini tarihsel bağlamından kopararak siyasal iktidarın önünde devlet pratiklerinin eleştiriye kapatıldığı bir söylem için gereken zemini hazırlamıştır. ABD Başkanı George W. Bush, Soğuk Savaş dönemindeki komünizm karşıtı retorik hemen hemen aynısını kullanarak dünyayı *Biz* ve bizden olmayanlar şeklinde iyiye ve kötüye bölmüştür. Aynı zamanda, teröre karşı mücadelede örnek model olacak şekilde, ABD özelinde bir Batı kimliği ve devlet modeli öne sürülmüştür. Bunun için, önce terörizm 9/11'e dayandırılarak örnek model ABD topraklarında daha sonra da Orta Doğu coğrafyasında *yenidenyer-yurd* edindirilmiştir. Terörizme karşı küresel mücadelenin "haklı" aktörleri, "doğru" medeniyetin standartlarını taşıyan Batılı ulus-devletler olarak gösterilmiştir (Hindess, 2006: 248). Bu standartlara uymayan diğer devletler ise açıkça hedef hâline getirilmiş ve önce Afganistan, daha sonra Irak, Libya ve Suriye teröre karşı mücadele söylemi altında işgale uğramıştır. Koalisyon güçlerinin müdahalesi, Irak'ta ve Suriye'de, yeni terörizm kavramına (ve hatta tek) model olarak alınan öncülü El-Kaide'nin söyleminin bire bir aynısını kullanan İslam Devleti'ne ihtiyacı olan coğrafyayı, üstelik tüm otorite boşluğunu da beraberindeteslim etmiştir. Bu bağlamda, İslam Devleti'nin bugünkü varlığının, her ne kadar zayıflasa da yeni terörizm yaklaşımı ve söylemi anlaşılmasın açıklanamacağı aşikârdır. Bunun karşısında ise, El-Kaide'nin yönetici kadrosu, başta ABD Başkanı Bush olmak üzere Batı medeniyeti standartlarını ve kendilerine karşı kullanılan argümanları tersine çevirerek karşılık vermiş ve kendi söylemini bunlara dayanarak inşa etmiştir. İki tarafın da birer iktidar olarak kullandıkları söylemlerin, yine, yalnızca metinsel söylem analizine dayanılarak açıklanması mümkün görünmemektedir. Bu yüzden, bu çalışmada Eleştirel Terörizm Çalışmaları'na bir katkı olarak Deleuze ve Guattari'nin dil, söylem ve ideoloji üzerine yaklaşımlarına başvurulmuştur.

uyuşturucuya karşı savaşın bölgede militarizasyonu körüklemesi eleştirilere açıktır. Daha fazla bilgi için bkz. Kathryn Sikkink (2004), *Mixed Signals: U. S. Human Rights Policy in Latin America* (New York: Cornell University Press); Virginia M. Bouvier (Der.) (2002), *The Globalization of U. S.-Latin American Relations: Democracy, Intervention and Human Rights* (Westport: Praeger Publishers); Lesley Gill (2004), *The School of the Americas: Military Training and Political Violence in the Americas* (Durham: Duke University Press).

SONUÇ

Bu çalışmanın sorunsallaştırmaya çalıştığı yeni terörizm söyleminin en önemli tehlikesi, hem bir süreç hem de bir kavram olarak, küreselleşme ve modernitenin “kurbanlarını”, bir izleyici kitlesi olarak ele alması ve kurban konumlarını unutturmasıdır. Yalnızca devlet pratiklerinin değil, süreç içinde gözden kaçırılan “terör gruplarının iktidar pratikleri”nin de ikilikleri arttırarak, terör kurbanlarını nasıl –*yaftalara* yerleşmek zorunda bıraktığı ve bir dil-imağ-ses işleyişi üzerinden– iktidar pratiklerinin birbirlerine yaklaştığı gözden kaçırılmaktadır. Bu çalışmada asıl amaçlanan, 11 Eylül 2001 tarihinde, New York’ta Dünya Ticaret Merkezi’ne yapılan saldırıların terörist ya da başka bir şey olup olmadığının tartışılması ve 3000’e yakın insanın ölmüş, 6000’den fazla insanın yaralanmış olduğu “gerçeği”nin inkâr edilmesi değil; Afganistan’daki “sivililerin” yanlışlıkla katledilmesi, Irak’a demokrasi götürmeyi amaçladığı savunulan operasyonlarla birlikte burada en az 100.000’den fazla sivilin ölümü, “demokrasi kahramanı” ABD’li askerlerin Abu Gharib’de işkenceye yönelik görüntüleri ve dolayısıyla Suriye’de bugün yaşanan katliamların da unutulmamasıdır. Bu bağlamda, çalışmada, bu “gerçekler”in kabul edilmesiyle birlikte, artık, terörizm/teröristin tanımının en başta ABD olmak üzere Batı medeniyetine dahil devletler tarafından yapılacak olması (bir başka) “gerçeği”ne dikkat çekilmiştir.

Siyasal gerçeklik; söylemsel pratikler ve paylaşılan anlam sistemleri üzerinden üretilen sosyal bir inşadır. Ne var ki, bu sistemsel üretim sonunda ortaya çıkan geçişken unsurlara dayalı ve yeniden üretime uygun siyaset söylem, yalnızca dil üzerinden inşa edilmez. Normatif açıdan, bir iktidar söylemi olarak teröre karşı mücadele, Jackson’ın (2005a: 2-3) öne sürdüğü gibi, mühim derecede siyaset ve toplumsal rıza ve uzlaşmayı zorunlu kılmaz ya da elde edemez ve buna gerek de yoktur. Eğer, iktidar söylemi yeterli rıza ve uzlaşmayı sağlasaydı, sürekli olarak yeniden inşa edilmesine gerek kalmazdı. Foucaultcu anlamda, iktidarın çalışma prensibi sürekli baskı ve şiddete dayanmak yerine, baskı ve şiddetin içinde işleyebileceği söylemler yaratmaktan geçer. Bu noktada, dil’in rıza sağlamada aracı olduğu argümanı tam olarak doğru değildir. Deleuze ve Guattari’nin öne sürdüğü gibi dil, emretmeye dayalı bir *makinesel* işleyişe sahiptir.

Bu çalışmada metodolojik olarak, konuşulan ve yazılı dili sistemsel olarak analiz edilerek metinler ile sosyal pratikler ve yapılar, yahut sosyal eylemin lingüistik-söylemsel boyutunu çözümleyen eleştirel söylem analizinin ötesine geçilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda, çalışmada, yeni terörizm söylemi iki yönlü olarak analiz edilmiştir: Öncelikle, yeni terörizm kavramının akademide ortaya çıktıktan sonra, içkin olarak taşıdığı ve kaçınılmaz olarak maruz kaldığı anlamsal erozyona, kavramı konu alan çalışmalar üzerinden dikkat çekilmiştir. Daha sonra, 9/11’den sonra Bush yönetimi ve diğer Batılı devletlerin yöneticilerinin konuşmaları, hedef olarak gösterdikleri terörist oluşumların açıklamalarıyla karşılaştırılmıştır. Bu noktada, yine terörizm ve terörist tanımları Batılı devletler ve

toplumlardaki uygulamalar üzerinden yeniden sorunsallaştırılarak, yeni terörizmin her toplumda olduğu gibi bu coğrafyalarda da mevcut olan yıkıcı şiddeti maskeleyerek için kullanıldığı savunularak yeni terörizm söylemi aşındırılmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak, yaşanan terör çağında bugün de devam eden teröre karşı küresel mücadelenin hangi söylemlere dayandığının ve en başta İslam Devleti gibi terörist oluşumların nasıl güçlendiğinin anlamlandırılabilmesi için hem akademik hem de siyasal kavramların stratejik akıl kadar eleştirel yaklaşımla ele alınması gerekmektedir. Bu doğrultuda, bu çalışmada hem Türkiye’de hemen hiç örneği bulunmayan eleştirel terörizm çalışmalarına bir örnek hem de terörizme karşı akademik alanda da sürdürülen mücadeleye karşı kuramsal bir katkı denemesi sunulmuştur.

KAYNAKÇA

Akay, A. (1996). Yersiz-yurdsuzlaşma üzerine. *Toplum-Bilim Dergisi*, 5, (Gilles Deleuze Özel Sayısı): 15-18.

Aydınlı, E. (2008). Before jihadists there were anarchists: A failed case of transnational violence. *Studies in Conflict & Terrorism*, 31 (10): 903-923.

Bin Ladin, U. (2001). *FBIS report: Compilation of Usama Bin Ladin Statements, 1994 – January 2004*. (21 Ekim 2001). <http://www.fas.org/irp/world/para/ubl-fbis.pdf>, (Erişim Tarihi: 24.7.2017).

Bozaslan, H. (2014). Ortadoğu: Bir şiddet tarihi (Osmanlı İmparatorluğu’nun sonundan El-Kaide’ye). İstanbul: İletişim Yayınları.

Brown, C. (2007). The new terrorism debate. *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 6 (3): 28-43.

Burnett, J. ve Whyte, D. (2005). Embedded expertise and the new terrorism. *Journal for Crime, Conflict and the Media*, 1 (4): 1-18.

Bush, G. W. (2001). *Address to joint session of congress and the American people*. (20.9.2001) <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html>, (Erişim Tarihi: 22.7.2017).

Bush, G. W. (2001). *President’s remarks at National Day of Prayer and Remembrance*. (14.9.2001) <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/09/20010914-2.html> (Erişim Tarihi: 23.7.2017).

Chailand, G. (2015). Il n’y a rien à négocier avec les islamistes. (22 Kasım 2015), *Libération*, http://www.liberation.fr/planete/2015/11/22/gerard-chaliandil-n-y-a-rien-a-negocier-avec-les-islamistes_1415309, (Erişim Tarihi: 9.7.2017).

CNN (2017). Deadliest mass shootings in modern US history: Fast facts, 10.11.2017, <http://edition.cnn.com/2013/09/16/us/20-deadliest-mass-shootings-in-u-s-history-fast-facts/index.html>, (Erişim Tarihi: 16.1.2017)

Copeland, T. (2001). Is the ‘new terrorism’ really new? An analysis of the new paradigm for terrorism. *The Journal of Conflict Studies*, 21 (2): 91-105.

Crenshaw, M. (2007), The debate over “new” vs. “old” terrorism. *Annual Meeting of the American Political Science Association*, Chicago.

Croft, S. ve Moore, C. (2010). The evolution of threat narratives in the age of terror: understanding terrorist threats in Britain, *International Affairs*, 86 (4): 821-835.

Deleuze, G. (1995a). On *A thousand plateaus*. M. Joughin (Çev.) *Negotiations*: İçinde 25-34. New York: Columbia University Press.

Deleuze, G. (1995b). Three questions on *Six Times Two*. M. Joughin (Çev.) *Negotiations*: İçinde 37-45. New York: Columbia University Press.

Deleuze, G. ve Guattari, F. (1982). *Anti-Oedipus: Capitalism and schizophrenia*. R. Hurley vd. (Çev.). Minneapolis: University of Minnesota Press.

Deleuze, G. ve Guattari, F. (1987). *A thousand plateaus: Capitalism and schizophrenia*. B. Massumi (Çev.). Londra: University of Minnesota Press.

Deleuze, G. ve Guattari, F. (1994). *What is philosophy?* H. Tomlinson ve G. Burchell (Çev.). New York: Columbia University Press.

Deleuze, G. ve Parnet, C. (1987). *Dialogues*. H. Tomlinson ve B. Habberjam (Çev.). New York: Columbia University Press.

Der Derian, J. (1997). Post-theory: The eternal return of ethics in international relations. M. Doyle ve J. Ikenberry (Der.). *New Thinking in International Relations Theory*:İçinde 55-75. New York: Westview Press.

Duyvesteyn, I. (2004). How new is the new terrorism?. *Studies in Conflict & Terrorism*, 27 (5): 439-454.

Field, A. (2009). The ‘new terrorism’: revolution or evolution?. *Political Studies Review*, 7 (2): 195-207.

Fielding, N. (2008). Al Qaeda’s propaganda war. *Perspectives on radicalisation and political violence: Papers from the first international conference on radicalisation and political violence*:İçinde 15-19. Londra: ICSR.

Gelvin, J. L. (2008). Al-Qaeda and anarchism: A historians reply to terrorology. *Terrorism and Political Violence*, 20 (4): 563-581.

Genet, J. (2008). *Açık düşman*. S. Dolanoğlu (Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.

Gofas, A. (2012). 'Old' vs. 'new' terrorism: What's in a name?. *Uluslararası İlişkiler*, 8 (32): 17-32.

Hindess, B. (2006). Terrortory. *Alternatives*, 31: 243–257.

Hofman, B. (1998). *Inside terrorism*. New York: Columbia University Press.

Jackson, R. (2005a). Language, power and politics: Critical discourse analysis and the war on terrorism. *49th Parallel*, Güz (15): 1-17.

Jackson, R. (2005b). *Writing the war on terrorism: Language, politics and counter-terrorism*. New York: Manchester University Press.

Jackson, R. (2012). The study of terrorism 10 years after 9/11: Successes, issues, challenges. *Uluslararası İlişkiler*, 8 (2): 1-16.

Jenkins, B. M. (1974). International terrorism: A new kind of warfare. *The Rand Paper Series*: 1-12.

Krueger, A. B. (2007). *What makes a terrorist: Economics and the roots of terrorism*. New Jersey: Princeton University Press.

Kurtuluş, E. N. (2011). The new terrorism and its critics. *Studies in Conflict & Terrorism*, 34 (6): 476-500.

Lahoud, N. (2011). Barry Hindess's "territorial fundamentalism": Goliath without David?. *Alternatives: Global, Local, Political*, 36 (1): 72-78.

Laqueur, W. (1999). *The new terroism: Fanaticism and the arms of mass destruction*. New York: Oxford University Press.

Lesser, I. O. (vd.) (1999). *Countering the new Terrorism*, Washington: RAND.

Lynch, O. ve Ryder, C. (2012). Deadliness, organisational change and suicide attacks: understanding the assumptions inherent in the use of the term 'new terrorism'. *Critical Studies on Terrorism*, 5 (2): 257-275.

Mannik, E. (2009). Terrorism: Its past, present and future prospects. Saumet, A. (Der.) *Religion and Politics in Multicultural Europe: Perspectives and Challenges*: İçinde 151-171. Tartu: Tartu University Press.

Martin, G. (2010). *Understanding terrorism: challenges, perspectives, and issues*. Los Angeles: Sage Publications.

Morgan, M. J. (2004). The origins of the new terrorism. *Parameters: U.S. Army War College*, 34 (1): 29-43.

Neumann, P. (2009). *Old and new terrorism: Late modernity, globalization and the transformation of political violence*. Cambridge: Polity Press.

New York Times (2014). *Japanese men were planning to fight for ISIS, police say*. (6.10.2014). <https://www.nytimes.com/2014/10/07/world/asia/japanese-men-were-planning-to-fight-for-isis-police-say.html>, (Erişim Tarihi: 2.7.2017).

Radikal. (2015). *60 bin dolar maaş alan atom mühendisi IŞİD'e giderken yakalandı*. <http://www.radikal.com.tr/turkiye/60-bin-dolar-maas-alan-atom-muhendisi-iside-giderken-yakalandi-1477138/> (Erişim Tarihi: 4.8.2017).

Ramsay, G. (2015). Why terrorism can, but should not be defined. *Critical Studies on Terrorism*, 8 (2): 211-228.

Randal, J. (2005). *Osama: The making of a terrorist*. New York: I. B. Tauris.

Rapoport, D. C. (1984). Fear and trembling: Terrorism in three religious traditions. *The American Political Science Review*, 78 (3): 658-677.

Rapoport, D. C. (2004). The four waves of modern terrorism. A. K. Cronin ve J. M. Ludes (Der.) *Attacking Terrorism: Elements of a Grand Strategy*. İçinde 46-73. Washington: Georgetown University Press.

Roy, O. (2008). Radicalisation and de-radicalisation. *Perspectives on Radicalisation and Political Violence: Papers from the First International Conference on Radicalisation and Political Violence*: İçinde 8-14. Londra: ICSR.

Shanahan, T. (2010). Betraying a certain corruption of mind: how (and how not) to define 'terrorism'. *Critical Studies on Terrorism*, 3 (2): 173-190.

Spencer, A. (2006). Questioning the concept of 'new terrorism'. *Peace Conflict & Development*, 8: 1-33.

Spencer, A. (2011). Sic[k] of the 'new terrorism' debate? A response to our critics. *Critical Studies on Terrorism*, 4 (3): 459-467.

The Guardian (2003). *Tony Blair's speech to the US Congress*. (18.7.2003). <https://www.theguardian.com/politics/2003/jul/18/iraq.speeches>, (Erişim Tarihi: 8.8.2017).

Tucker, D. (2001). What is new about the new terrorism and how dangerous is it?. *Terrorism and Political Violence*, 13 (3): 1-14.

Wardlaw, G. (1989). *Political terrorism: Theory, tactics and countermeasures*. New York: Cambridge University Press.

Wiktorowicz, Q. (2005). A genealogy of radical Islam. *Studies in Conflict & Terrorism*, 28 (2): 75-97.

Wilkinson, P. (2003). *Observations on the New Terrorism*.
<https://www.publications.parliament.uk/pa/cm200203/cmsselect/cmfafl/405/3060302.htm>, (Erişim Tarihi: 11.7.2017)

Woodward, B. (2005). *Bush savaşta*. Ő. Kamcez (Çev.). Ankara: Arkadaş Yayınevi.

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
MAKALE YAYIM İLKELERİ VE YAZIM KURALLARI

1. Genel İlkeler

DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi yılda en az dört defa yayımlanan hakemli bir dergidir. Derginin yayım dili Türkçe'dir. Ancak İngilizce makaleler de yayımlanabilir. Dergi, sosyal bilimler alanına özgün katkılar yapan teorik ve/veya uygulamalı makaleleri yayımlamayı amaçlar. Dergiye gönderilen makalelerin daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olması ve herhangi bir yerde yayımlanması için değerlendirme sürecine girmemiş olması gerekir. Başka bir yerde yayımlanması amacıyla başvuru yapıldığının, aynıısının ya da benzerinin başka bir dergide yayımlanmış olduğunun tespiti halinde makale değerlendirme sürecinden çıkarılır.

Dergiye gönderilen makaleler, Araştırma ve Yayın Etiğine uygun olmalıdır. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, COPE (Committee on Publication Ethics)'un Editör ve Yazarlar için Uluslararası Standartlar'ını dikkate almaktadır.

Dergiye başvuru, değerlendirme, yayın süreci ve bilgilendirmeler TÜBİTAK ULAKBİM DergiPark sistemindeki <http://dergipark.gov.tr/deuosbil> adresi üzerinden yapılır. Başvuruda sisteme yüklenecek makale derginin Makale Yayım İlkeleri ve Yazım Kuralları'nda (Yazar Rehberi) belirtilen ilkelere, şekil şartlarına, atıf usullerine ve yazıldığı dilin yazım kurallarına uygun olarak düzenlenmiş olmalıdır. Sisteme makale ile birlikte taahhütname ve intihal raporu da eklenmelidir.

Yazarlar birden fazla makale için başvuru yapabilirler. Yazarın birden fazla makalesinin kabul alması durumunda, bir ciltte yazara ait yalnızca bir makale yayımlanabilir. Yazarın kabul almış diğer makalesinin basımı ancak bir sonraki ciltte yapılabilir.

Dergi editörleri ve yayın komisyonu üyeleri görev süresince dergide değerlendirilmek üzere makale başvurusu yapamaz ve makale yayımlayamaz.

Yazar ve hakemlerle iletişim DergiPark sistemi üzerinden ve dergiye ait sbedergi@deu.edu.tr adresi üzerinden gerçekleştirilir. Yazarlar ve hakemler iletişim adresi olarak belirttikleri e-posta adresini kontrol etmelidirler.

Dergiye gönderilen makaleler ön değerlendirme aşamasında, editörler ve yayın kurulu tarafından kapsamı, dergi politikası, yazım kuralları, alana özgün katkısı, bilimsel anlatımı, yönünden incelenir. Çalışmalar, ön değerlendirme ölçütlerini karşılamaları halinde iki hakeme gönderilir. İki hakemin birbirine zıt görüş bildirmesi halinde üçüncü bir hakeme başvurulabilir. Hakemlerin ve yazarın kimlikleri bu süreçte çift taraflı kör hakemlik politikası gereği gizli tutulur. Hakemler için verilen değerlendirme süresi, hakemin değerlendirmeyi kabul ettiği

tarihten itibaren 15 gündür. Hakem değerlendirmesi tamamlanan makalelerin yazarlarına hakem raporları sistem üzerinden e-posta ile gönderilir. Düzeltme istenmesi halinde hakem raporlarının yazara gönderildiği tarihten itibaren 7 gün içinde düzeltilmiş makale ve düzeltme raporunun sisteme yüklenmesi gerekmektedir. Hakem raporları doğrultusunda makalenin yayımlanıp yayımlanmamasına, editörler ve yayın kurulu karar verir. Basımı uygun görülen makaleler dizgi aşamasına alınır, basımı uygun görülmeyen makaleler ise reddedilir. Yayımlanmayan makaleler, yazara geri verilmez. Dergideki makalelerin bilimsel sorumluluğu yazara aittir. Yayımlanmış eserlerden kaynak gösterilmek suretiyle alıntı yapılabilir. Dergide yayımlanmasından sonra makalenin tüm telif hakları DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'ne aittir. Yayımlanmış çalışmaların yazarlarına telif ücreti ödenmez. Dergide yayımlanmış makaleler DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi onayı olmadan başka bir yerde yayımlanamaz ve çoğaltılamaz.

Dergiye değerlendirilmek üzere makale gönderen yazarlar derginin "Makale Yayım İlkeleri ve Yazım Kuralları"nı ve belirtilen telif koşullarını kabul etmiş sayılırlar. Söz konusu kural ve ilkelere uymayan makalelerin sorumlulukları yazar(lar)a aittir. Dergi Yayın Komisyonu'nun ilgili kural ve ilkelere uymayan makaleleri "değerlendirme sürecinde veya sonrasında" "reddetme" hakkı bulunmaktadır.

2. Makalelerin Gönderilmesi

Makaleler, "MS Word" formatında kayıtlı olmalı ve TÜBİTAK ULAKBİM DergiPark sistemindeki DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi sayfasına <http://dergipark.gov.tr/deusosbil> adresinden üye girişi yapılarak yüklenmelidir.

Sisteme makale ile birlikte taahhütname ("Makale gönder" sayfasından indirilebilir) ve intihal raporu da eklenmelidir. Dergimiz için editör kurulunca belirlenen intihal oranı üst sınırı yüzde 10'dur. İntihal tespit programındaki filtreleme seçenekleri şu şekilde ayarlanır: -Kaynakça hariç (Bibliography excluded) -Alıntılar hariç (Quotes excluded) -5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 5 words) -Program menüsünde bulunan diğer filtreleme seçenekleri raporlamaya dâhil edilmez. -Raporlar ".pdf" sürümü olarak İthenticate programı çıkışlı olmalıdır.

Yazar bilgileri sisteme eksiksiz olarak girilmeli, birden fazla yazar olması durumunda "yazar ekle" seçeneğinden yazar sıralamasına dikkat edilerek tüm yazarlar eklenmeli ve iletişim yazarı belirtilmelidir. Yazar bilgilerine uluslararası geçerliliği bulunan <https://orcid.org/> adresinden alınacak ORCID (Open Researcher and Contributor ID) numarasının da girilmesi önerilmektedir.

Makale DergiPark sistemine yüklenirken "Editöre Not" kısmına aşağıdaki bilgiler yazılmalıdır (varsa yazarların editöre iletmek istedikleri notlar da bu alana

yazılabilir): Makalenin yazar sıralamasına dikkat ederek, yazar adı ve soyadı (soyadı büyük harflerle), unvanı, adresi (üniversite, fakülte, bölüm adı bulunmalıdır), email adresi; varsa teşekkür notu; makale daha önce bildiri, tez vb. olarak herhangi bir yerde sunulmuşsa ya da proje/araştırma desteğinden yararlanılarak hazırlanmışsa bu durumu açıklayan Türkçe ve İngilizce not; makalenin türü (araştırma makalesi, derleme, olgu sunumu vb.); “UAK Doçentlik Sınavına Başvuru Şartları” “temel alan” tablolarından makalenin konu alanına uygun “bilim alanı” ve “kodu”.

DergiPark'a değerlendirilmek üzere yüklenen makale dosyası hakemlerle paylaşılan değerlendirme sürümü olduğundan kör hakemlik politikası gereğince bu dosyada yazar isimlerine yer verilmemeli, ayrıca dosya özelliklerine girilerek yazar bilgileri silinmelidir.

Makalelerin ayrıca posta ile gönderilmesine gerek yoktur.

3. Yazım Kuralları ve Biçimsel Özellikler

Makaleler, MS Word programında “Times New Roman” karakteriyle “11 Punto”, tek satır aralıklı ve iki yana yaslanmış olarak yazılır. Sayfa yapısı A4 olmalı; sağ “4 cm”, sol “4 cm”, üst “5,25 cm” ve alt kenarlardan “4,75 cm” boşluk bırakılmalıdır. (Bu ayarlar “sayfa düzeni” - “kenar boşlukları” bölümünden yapılmaktadır). Paragraf başlarındaki girinti “1,25 cm” ve paragraf aralarındaki boşluk önce “0 nk” sonra “6 nk” olmalıdır. (Bu ayarlar MS Word programında “paragraf ayarları” - “girintiler ve aralıklar” bölümünden yapılmaktadır).

Makalenin genel kurgusu sırasıyla şöyledir: Makalenin yazıldığı dildeki başlığı, özü ve anahtar kelimeleri, ikinci dildeki (makale Türkçe ise İngilizce, makale İngilizce ise Türkçe) başlığı, özü ve anahtar kelimeleri, tam metin, dipnotlar, kaynakça (references) ve -varsa- ekler.

Makalenin Türkçe ve İngilizce başlıkları “Times New Roman” karakteriyle “11 Punto” ve “kalın” yazılmalıdır. “Öz” (Abstract) ve “Anahtar Kelimeler” (Keywords) “Times New Roman” karakteriyle “10 Punto” ve italik yazılmalıdır. Özler 150-250 kelimededen oluşmalıdır. Özde, çalışmanın amacı ve kapsamı, özgün yönü ve incelediği alana getirdiği katkı, yöntemi ve başlıca vurguları, değerlendirmeler ve öneriler kısaca belirtilmelidir. Anahtar kelimeler en az dört, en çok altı tane olmalıdır. Anahtar kelimelerin arasında virgül kullanılmalı, her kelimenin ilk harfi büyük yazılmalı, anahtar kelimelere numara verilmemelidir.

DergiPark sistemine yüklenecek ve değerlendirilmek üzere hakemlere sunulacak makale dosyasında kör hakemlik politikası gereğince yazar kimliğine ilişkin ifadelerin bulunmaması gerekmektedir. Dolayısıyla sisteme yüklenen makale dosyasının ilk sayfasında yalnızca, makalenin yazıldığı dildeki başlığı, özü ve anahtar kelimeleri, ikinci dildeki (makale Türkçe ise İngilizce, makale İngilizce ise Türkçe) başlığı, özü ve anahtar kelimeleri yer almalıdır.

Makalenin ana metni anahtar kelimelerden sonra “GİRİŞ”(Introduction) başlığı ile başlamalıdır. Metindeki ana başlıklar, sola dayalı, büyük harfle ve koyu olarak yazılmalıdır. İkinci düzey başlıklar sola dayalı, koyu ve kelimelerin sadece ilk harfleri büyük yazılmalıdır. Üçüncü düzey başlıkları da sola dayalı ve koyu ancak sadece ilk kelimelerinin ilk harfi büyük yazılmalıdır. Başlıklarda harflendirme ve numaralandırma yapılmamalıdır.

Tablo ve şekil başlıkları, tablo ve şekillerin üzerinde numaralandırılarak paragraf girintisiyle “Times New Roman 11 Punto” yazılmalıdır. Tablo, Şekil, Grafik kelimeleri ve numaraları koyu yazılmalıdır. Tablo ve şekil adlarında her kelimenin ilk harfi büyük yazılmalı, koyu yazılmamalıdır. Örneğin; **Tablo 1:** Tablo Başlığı. Tablo içi yazım karakteri “Times New Roman ve 8 Punto” olmalıdır. Kaynak, şekil ve tablonun altında paragraf girintisiyle başlanarak “Times New Roman 10 Punto” ile kaynakçada olduğu gibi yazılmalı ve sayfa numarası belirtilmelidir.

Dergide metin içinde kaynak gösterme, APA (6. sürüm) atıf yöntemine uygun olarak parantez içinde yazar soy ismi ve yayın yılı şeklinde yapılır. Örneğin; (Saaty, 1999: 90). Kaynak gösterilen çalışma iki yazarlıysa iki yazarın soy isimleri gösterilir. Örneğin; (Arslan & Yener, 2016: 22). Kaynak gösterilen çalışma üç ve daha fazla yazarlıysa ilk yazarın “soy ismi vd.” ifadesi kullanılmalıdır. Örneğin; (Tekinalp vd., 2000: 98-99). Metin içinde aynı konuya birden fazla kaynak gösterilmişse ya da yer verilmişse, yazarların soy isimleri alfabetik sıralamayla aralarına noktalı virgül işareti konularak gösterilmelidir. Örneğin; (Ahmet, 2009; Can, 2001; Uysal, 2006). Aynı yazarın aynı yıla ait farklı çalışmaları, yayın yılı sonuna konulacak “a, b, c, ...” harfleriyle gösterilmelidir. Örneğin; (Yılmaz, 2008a; 2008b).

Metinde dipnot uygulaması ilgili sayfanın altında, metnin bütünlüğünü bozmayacak şekilde yalnızca açıklama amacıyla kullanılmalıdır ve “Times New Roman 10 Punto” karakteriyle verilmelidir.

Metin içi atıflarda ve kaynakçada kullanılan kısaltmalar, referans verilen kaynağın dili gözetilmeksizin, makalenin yazım diline uygun yazılmalıdır. Örneğin; Türkçe makalede “ve”, “vd.”, “Der./Ed.”, İngilizce makalede “and”, “et al.”, “Ed./Eds.” gibi.

Makalede ek verilmesi halinde her bir ek ayrı sayfada olacak şekilde kaynakçadan sonra verilmeli, “EK” başlığı büyük harflerle, koyu ve sola dayalı olarak yazılmalı, ayrıca numaralandırılmalıdır. Ek başlığındaki her kelimenin ilk harfi büyük yazılmalıdır. Örneğin; **EK 1:** Ek Başlığı.

Yararlanılan kaynaklar, makalenin sonunda ayrı bir sayfada “Kaynakça” (References) başlığı altında alfabetik olarak soy isim sırasıyla gösterilmelidir. Her kaynak paragraf girintisiyle başlanarak yazılmalıdır. Kaynakçada aynı yazarın aynı yıla ait çalışmaları varsa, çalışmanın yapıldığı yılın sonuna “a, b, c, ...” harfleri koyularak sıralanmalıdır.

Kaynakça kısmında da APA stilinde (6. sürüm) kaynak gösterimi yapılmalıdır. Uyulması gereken genel kurallara ilişkin örnekler aşağıda verilmiş olup örneği bulunmayan kaynak gösterimleri için <http://www.apastyle.org/> adresine ya da ilgili kaynaklara başvurulmalıdır.

Kitap:

Rosenau, P. M. (2004). *Post-modernizm ve toplum bilimleri*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Kitap bölümü:

Muecke, M. A. (1994). On the evaluation of ethnographies. J. M. Morse (Der.), *Critical issues in qualitative research* içinde (ss. 187-209). London: Sage.

Dergi:

Kılıç, G. & Öztürk, Y. (2009). Kariyer yönetimi: Beş yıldızlı otellerde bir uygulama. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 20 (1), 45-60.

E-dergi:

Drichoutis, A. C., Lazaridis, P. & Nayga, R. M. Jr. (2006). Consumers' use of nutritional labels: A review of research studies and issues. *Academy of Marketing Science Review*, 2006 (9). <http://www.amsreview.org/articles/drichoutis09-2006.pdf>, (Erişim Tarihi: 02.09.2011).

Tez:

Çolakoğlu, Ü. (1997). *Konaklama işletmelerinde yönetici-yönetilen ilişkilerinde iletişim stratejileri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Sempozyum ve kongre bildirileri:

Huber, E. & Uzun, L. (2000). Dilbilim alanında Türkçe yazılan bilimsel metinler üzerine gözlemler. A. S. Özsoy ve E. E. Taylan (Ed.), *XIII. Dilbilim Kurultayı (13-15 Mayıs 1999) Bildirileri* içinde (ss. 201-215). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

İnternet adresi:

University of Georgia (varsa yayın yılı). Points of pride.
<http://www.uga.edu/profile/pride.html>, (Erişim Tarihi: 08.09.2011).

Raporlar:

TCMB (1995). *Yıllık Rapor*. www.tcmb.gov.tr, (01.05.2011).

Bikmen, F. & Meydanoğlu, Z. (Ed.) (2006). *Türkiye’de sivil toplum: bir değişim süreci*. Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi Türkiye Ülke Raporu. İstanbul: Tüsev Yayınları No:39.

İnternet makale:

Suronovic, M. S. (2005). *International finance theory and policy*.
<http://internationalecon.com/Finance/Fch70/Fch70.php> (Erişim Tarihi: 11.09.2011).

İnternet bildiri:

Temiz, D. & Gökmen, A. (2009). Foreign direct investment and export in Turkey: The period of 1991-2008. *EconAnadolu 2009: Anadolu Uluslararası İktisat Kongresi*, 17-19 Haziran 2009, Eskişehir, Türkiye.
http://econ.anadolu.edu.tr/fullpapers/Temiz_Gokmen_econanadolu2009.pdf, (Erişim Tarihi: 30.10.2011).

Makalenin yazımıyla ve atıflarla ilgili belirtilmeyen diğer konularda bilimsel makale yazım kuralları esas alınmalıdır. Söz konusu kural ve ilkelere uymayan makalelerin sorumlulukları yazar(lar)a aittir.